

Compendium (restcategorie)

1. Introductie

In dit compendium bevindt zich allerlei soorten korte informatie met betrekking tot het onderzoek en de begeleiding van kinderen met gedragsproblemen waarvoor het binnen het bestek van dit pakket niet zinvol was een volledig orthobeeld uit te werken.

2. Omschrijving

Dit compendium is noodzakelijk binnen deze orthotheek, enerzijds omdat het pakket dan te omvangrijk zou worden, anderzijds vaak omdat de problemen te weinig voorkomen of omdat er weinig onderzoeks- en begeleidingsmiddelen voor het desbetreffende type probleemgedrag of de desbetreffende situatie voorhanden zijn.

Soms gaat het ook om typen gedragsproblemen die elders onder een andere aanduiding al zijn voorzien van onderzoeks- en begeleidingsmiddelen.

Ook worden in het kort enkele beelden uit de kinderpsychiatrie weergegeven waarbij u externe hulp moet inschakelen. Het gaat dus om een soort restcategorie. Bij sommige trefwoorden uit dit blad bevinden we ons op de grens van orthopedagogiek en kinderpsychiatrie.

U hebt dan ondersteuning van een externe deskundige nodig. Het gaat in het compendium om de volgende trefwoorden:

- acceptatie door anderen, 242
- acceptatie van jezelf, 242
- adipositas 243
- afwezigheid, 243
- alcoholverslaafde ouder, 243
- allergie, 243
- apathisch, 243
- assertief, 243
- automutilatie, 244
- bazig, 244
- bedplassen, 244
- bemoeien, 244
- beschuldigen van anderen, 245
- besluiteloos, 246
- bodemloze kinderen, 246
- boos, 246
- borderline syndroom, 246
- buikpijn, 246
- claimen, 247
- cloeliaki, 247
- clownesk, 247
- concentratie in de klas (CK), 247

- DCD, 247
- dikke kinderen, 247
- doodziek kind, 247
- Downsyndroom, 248
- driftig, 248
- dringt niet tot het kind door, 248
- drugsverslaafde ouders, 248
- duimzuigen, 249
- dwanghandelingen, 249
- eenzaamheid, 249
- egocentrisch, 249
- ellebogen (achter de), 250
- emotionele stabiliteit, 250
- encopresis, 250
- enig kind, 250
- erbij horen of niet, 251
- expressieproblemen, 251
- fantaseren, 251
- feesten, 252
- fladderen, 253
- gemakzuchtig, 253
- gesloten, 253
- gewoon doen, 253
- Gilles de la Tourette Syndroom, 254
- groep is geen eenheid, 254
- haas, 254
- haren uittrekken, 255
- hechtingsstoornissen, 255
- hoofdbonken, 255
- huilerig, 255
- huiswerkattitude (HA), 255
- hulp (accepteert geen), 256
- humeurig, 256
- hysterisch, 256
- ik-zwakke, 257
- impulsief, 257
- introvert/in zichzelf gekeerd, 257
- jaloezie, 258
- kinderlijk, 259
- klikken, 260
- langzaam, 260
- leermoeilijkheden, 261

- leertaakgerichtheid (LG), 261
- liegen, 261
- medicijnen, 262
- meten met anderen, 262
- mokken, 262
- nagelbijten, 262
- nazeggen, 263
- neerslachtigheid, 263
- negatieve instelling, 263
- nerveuze kinderen, 264
- netheid, 265
- neurose, 265
- obesitas, 265
- obsessies, 265
- onachtzaam, 265
- ongedurig, 266
- ongeremd, 266
- ongericht, 267
- ongezeglijk, 267
- onhandig, 267
- onzorgvuldige werkhouding, 268
- opvliegend, 268
- paniekerig, 268
- passief, 268
- pedofilie, 269
- perfectionist, 269
- plaaggeest, 269
- plezier op school (PS), 269
- psychiatrische patiënt, 270
- psychose, 270
- regressie, 270
- relatie met leerkrachten (RL), 270
- relatie met leerlingen, 271
- schreeuwen, 272
- schuldgevoelens, 272
- sociaal aanvaard voelen (SA), 272
- sociale vaardigheid (SV), 272
- sociale wenselijkheid (SW), 273
- somatoforme stoornis, 273
- spina bifida, 273
- star, 273
- stereotiep gedrag, 273
- storend gedrag, 274
- stress, 274
- teruggetrokken kinderen, 274
- tics, 274

- uitdrukingsvaardigheid (UV), 275
- uitlachen, 275
- vandalisme, 275
- VCFS syndroom, 275
- verhuizen, 276
- verlegenheid, 276
- verlies, 276
- verwaarloosd, 276
- verwennen, 277
- vloeken, 277
- vluchtig, 277
- vriendjes, 277
- werkeloosheid, 278
- werkhouding, 278
- wisselend, 278
- wreed, 278
- zelfvertrouwen, 279
- zelfvertrouwen bij proefwerken (ZP), 279
- ziekte van de ouders, 279
- zwakzinnigheid, 279

•2. De opzet

Vanaf pagina 242 worden de compendiuminhouden in alfabetische volgorde weergegeven. U kunt zelf eventueel aan het eind van het beeld nog aanvullingen toevoegen. Maak voor het diagnosticeren gebruik van de aanpak zoals weergegeven op pagina 42-44 en dan de diagnosemiddelen:

- diagnosezoekwijzer op pagina 22;
- diagnosehulp 1 op pagina 29-33;
- diagnosehulp 2 op pagina 34-36;
- diagnosehulp 3 op pagina 37;
- diagnosehulp 4 op pagina 38-40.

Handelingsplan

Noteer de gekozen handelingsplaninhouden op het formulier van blz. 44.

A

Acceptatie door anderen

Hierbij gaat het om kinderen die niet geaccepteerd worden door hun klasgenoten. Soms heeft dat te maken met het gedrag van het kind, dat afwijkt van hetgeen de andere kinderen gewend zijn. Soms heeft het te maken met zeer goede of zeer zwakke prestaties. Ook kunnen 'nieuwe' kinderen na een verhuizing moeite hebben om geaccepteerd te worden.

Een tekort aan mogelijkheden bij het niet-geaccepteerde kind om sociale contacten aan te gaan is een andere mogelijke oorzaak.

Verder wordt soms een kind niet geaccepteerd omdat de groep een 'zwart schaap' nodig heeft. Probeer zowel het gedrag van het kind zelf als dat van de groep als geheel zo nauwkeurig mogelijk te omschrijven.

De begeleiding dient gericht te zijn op:

- verbetering van de mogelijkheden van het kind om sociale contacten te zoeken en zich sociaal gewenst te gedragen. Zie het orthobeeld Sociale problemen.
- acceptatie van het kind door de groep. Programma 3 in het orthobeeld: 'Koppige kinderen' op pagina 468 biedt suggesties voor een mogelijke aanpak.

Acceptatie van jezelf

Sommige kinderen hebben moeite zichzelf te accepteren zoals ze zijn. Bij ernstig gehandicapte kinderen kan deze zelfacceptatie erg problematisch zijn, maar ook bij niet ernstig gehandicapte kinderen kan dit een probleem zijn. In dit alfabetboek gaat het vooral om deze laatste groep kinderen die ontevreden zijn over zichzelf. Soms heeft dat te maken met een onjuist beeld dat ze van zichzelf hebben. Ze denken dat ze slechter presteren of meer ongewenst gedrag vertonen dan het geval is. In andere gevallen gaat het om kinderen die te weinig steun ontvangen vanuit hun omgeving.

Onderzoek het zelfbeeld van het kind. Zie daarvoor bijlage 8.2 op blz. 370 en verder. Is dit beeld onjuist, bied dan de daarbij behorende begeleiding uit 'Faalangstige kinderen' pagina 353-378. Bekijk ook of het kind wellicht te weinig gesteund wordt vanuit zijn omgeving (thuis en op school).

Van belang is het kind duidelijk te maken dat het mag zijn zoals het is.

Als een kind zichzelf onvoldoende accepteert, is het van belang enkele maanden te zoeken naar gedragingen van het kind waarop u kunt zeggen: 'zo doe jij dat en dat kan/mag'. Vanuit deze externe acceptatie kan de interne acceptatie ontstaan.

Houd ook kringgesprekken over eigen'aardig'heden als hobby's, voorkeuren voor kleuren, kleding, boeken, muziek, spel etcetera.

Leer het kind op deze manier, veel over zichzelf te weten te komen en zichzelf te accepteren. Dat betekent niet dat ieder gedrag geaccepteerd moet worden. Werk ook met programma 1: Het zelf als uitgangspunt, zoals weergegeven op het blad 'Koppige kinderen' pagina 466.

Adipositas

Adipositas, obesitas is vetzucht. Dat is een toenemen probleem bij kinderen. Vetzucht zorgt dat kinderen minder bewegen en zich motorisch minder ontwikkelen, maar is ook in het algemeen gesteld ongezond (hoge bloeddruk, kans op suikerziekte, hart- en vaatziekten, etc).

Op www.gezondebasis.nl kunnen ouders aan de hand van een kinder BMI (body Mass Index) kijken of hun kind te dik is.

Het aantal dikke kinderen is in 20 jaar tijd verdubbeld. 1 op de 8 kinderen heeft al een overgewicht. De toename van gewicht is vooral te zien in de leeftijdscategorie 5 tot 11 jaar.

Een derde van de dikke kinderen wordt later een dikke volwassenen. Vetzucht ontstaat door een combinatie van verkeerde eetgewoonten en te weinig beweging. Jong veel tv-kijken leidt ook tot vetzucht. Laat ook gezondheidslessen een groot deel uitmaken van uw biologie-/wereldoriëntatie-onderwijs

Afwezig(heid)

Afwezigheid is dromerigheid en een geringe betrokkenheid bij de onderwijsactiviteiten.

Zie voor onderzoeksmiddelen het orthobeeld 'Dromerige kinderen'. Zie voor de begeleidingsmiddelen:

- orthobeeld Concentratieproblemen, blz. 281
- orthobeeld Dromerigheid, blz. 327;
- zie 3-12 activeren op blz. 101
- het *Dagritmepakket*, uitgegeven bij Nienhuis In Zelhem en pagina 139-140 Zie ook de papieren versie op pagina 140.

Alcoholverslaafde ouder

Volgens Cuijpers, zie Handboek kinderen & adolescenten 2003, zijn er naar schatting 300.000 kinderen die opgroeien in een gezin waarvan een van de ouders een alcoholprobleem heeft. Een ouder met een alcoholprobleem veroorzaakt stress en onzekerheid bij een kind en maakt het onrustig hetgeen tot gevolg kan hebben dat het kind op school onrustig is en veel aandacht trekt. Symptomen van kinderen van alcoholverslaafde ouders zijn: depressies, eetstoornissen, zelfbeeldproblemen, impulsiviteit, hyperactiviteit en antisociaal gedrag.

Allergie (en gedragsproblemen)

Regelmatig wordt er in de (populaire) literatuur aandacht besteed aan de relatie tussen voeding en gedragsproblemen. Vooral kleurstoffen in voedsel (b)lijken gedragsproblemen te kunnen veroorzaken. Sommige kinderen zijn allergisch voor deze kleurstoffen. Ze veroorzaken agressiviteit, ongeremd gedrag, huilbuien en lichamelijke problemen als hoofd-/buikpijnen.

Bij heftige en verharde gedragsproblemen kunt u bezien of uitsluiting van allergie mogelijk is. Ook als men thuis aangeeft dat het kind vooral heftig reageert na het eten van bepaald voedsel is dit aan te bevelen. De werkwijze is dan dat u de ouders voorstelt het kind veertien dagen volgens een bepaald dieet te laten eten, dat wil zeggen alleen natuurlijk voedsel, geen snoep en geen kleurstoffen. Als na deze veertien dagen blijkt dat het probleem-

gedrag achterwege blijft, kan men een relatie tussen kleurstoffen en probleemgedrag aannemen en is voortzetting van het dieet aan te bevelen. Heb je eczeem of astma dan ben je 's avonds en 's nachts vaker wakker en dat kan leiden tot schoolverzuim en concentratieproblemen.

Je komt ook de term, atopie tegen. Daarbij gaat het om een erfelijk bepaalde constitutie voor allergieziekten zoals astma, hooikoorts en eczeem.

Apathisch

Apathie komt in het onderwijs voor in de vorm van onverschilligheid of gebrek aan motivatie. In de onderbouw komt dit nauwelijks voor, maar in de bovenbouw wel. Soms is het maar een houding waarmee het kind wil aangeven dat de relatie met de leerkracht niet goed is. Het kan ook te maken hebben met een onderwijsaanbod dat niet aansluit bij de mogelijkheden van het kind. Kinderen met beperkte ontwikkelingsmogelijkheden kunnen apathisch worden als ze steeds dingen moeten doen die ze niet aankunnen. Apathie komt ook voor bij zeer begaafde kinderen die niet meer geprikkeld worden door het onderwijsaanbod.

Daarnaast zijn er ook kinderen bij wie apathie een basishouding is, soms veroorzaakt door een milieu met weinig optimisme. Bekijk hoe de relatie is tussen u en het kind, de relatie tussen het kind en de klasgenoten, en bekijk of het kind een onderwijsaanbod ontvangt dat het aankan en dat het uitdaagt. Bekijk ook in welke onderwerpen het kind geïnteresseerd is. Voor de begeleiding kunt u gebruik maken van het orthobeeld 'motivatie', blz. 501.

Verder is van belang extra aandacht te besteden aan uw relatie met het kind. Zie daarvoor Programma 2: De relatie leerkracht-leerling als uitgangspunt, op het orthobeeld 'Koppige kinderen', pagina 467.

Daarnaast is het van belang dat het kind een aanbod van leerstof ontvangt dat het aankan en waarin het voldoende uitdaging ziet. Zie eventueel de orthobeelden Moeilijk lerende kinderen en Hoogbegaafdheid.

Assertief

Kinderen met problemen op het gebied van de assertiviteit zijn te weinig weerbaar en komen te weinig voor zichzelf op. Sommigen hebben dat onvoldoende geleerd, anderen zijn faalangstig of vertonen in hun functioneren gedragsvormen waardoor ze bij anderen als weinig weerbaar overkomen.

In sommige groepen worden dit soort kinderen dan ook veelvuldig geplaagd. Assertiviteit dient dan ook bekeken te worden vanuit het weinig weerbare kind en vanuit de groep waarin het kind functioneert. Bekijk of de weerloosheid vooral met het kind zelf te maken heeft, vooral vanuit de groep ontstaat of met beiden te maken heeft. Zie verder:

• het orthobeeld Faalangstige kinderen; 353

• niet assertief kunnen zijn in de vorm van het niet voor jezelf op kunnen komen zonder anderen te kwetsen is een vorm van angst in sociale situaties. Zie dan ook de orthobeelden 'Angsten' (pagina 225) en 'Sociale problemen, pagina 645.

Automutilatie

Automutilatie is zelfverwonding. Automutilatie komt voor in allerlei vormen (bonken met hoofd, nagelbijten, zichzelf bijten, zichzelf slaan, zichzelf snijden, zichzelf krabben). Het komt voor bij normaal ontwikkelde kinderen en bij kinderen met ernstige ontwikkelingsproblemen (autisme) of ontwikkelingsbeperkingen (zwakzinnigheid). Tot op de leeftijd van drie jaar is dit een vrij normaal verschijnsel. Bij oudere kinderen heeft het te maken met persoonlijkheidsproblematiek en/of met een gestoorde psychosexuele ontwikkeling. Ook gestoorde ouder-kindrelaties spelen een rol. Voor kinderen met dit soort problemen is het aan te bevelen een externe deskundige in te schakelen. Veelal is een benadering bestaande uit de habit-reversal-methode, waarbij het kind leert zich bewust te worden van zijn gewoonte en vervolgens bewegingen oefent die tegengesteld zijn aan de uitvoering van de gewoonte, gecombineerd met een beloningsprogramma voor perioden waarin geen automutilatie is voorgekomen, aan te bevelen.

B**Bazig**

Sommige kinderen streven er bij voorkeur naar alles naar hun hand te zetten en de baas te spelen. Zij willen steeds bepalen wat er gebeurt. Dit kan te maken hebben met een verharde koppigheidsperiode. Deze kinderen willen niet alleen ten opzichte van ouderen, maar ook ten opzichte van klasgenoten hun zin doordrijven. De wortels voor dit gedrag kunnen ook liggen in een thuis-situatie waarin het kind ook de baas is. Zie voor onderzoeksmogelijkheden het orthobeeld 'Koppige kinderen'. Begeleidingsmogelijkheden:

- Zie het orthobeeld 'Koppigheid', blz. 459.
- Aan te bevelen is de aanpak van de directe begeleiding, waarbij u zoveel mogelijk aanwezig bent als het kind met een of meer andere kinderen speelt of werkt. In een rustig gesprek hebt u eerst het kind uitgelegd wat zijn ongewenste gedrag is en waarom dat ongewenst is. Tijdens de directe begeleiding, als het kind met anderen bezig is, maakt u het kind bewust van zijn bazigheid en laat u anderen ook tegen het kind zeggen wat zij ervan vinden. U leert het kind ook hoe het zich wel moet gedragen: te overleggen met anderen, zich in anderen in te leven, water bij de wijn te doen, leiding van anderen te accepteren, compromissen te sluiten en vooral ook het goede te leren inzien van voorstellen van anderen, eigen wensen te relativiseren en te zien dat er meer wegen zijn die naar Rome leiden.

Bedplassen (enuresis nocturna)

Hoewel het strikt genomen een thuisprobleem is, moet u wel veel begrip hebben voor de invloed van bedplassen op het sociaal-emotioneel functioneren van het kind. Het kan belangrijk zijn het zelfbeeld van het kind te begeleiden. Zie daarover blz. 108 en verder. Bedplassen levert vaak gezinsspanningen op en leidt soms ook tot pesterijen. Voor de school is in directe zin alleen de zindelijk-

heid overdag van belang. Zie daarover blz. 799 en verder. Bedplassen is meestal geen symptoom van psychische problemen, de plaswekker is in veel gevallen immers al succesvol. Beter is te stellen dat bepaalde sociaal-emotionele problemen het gevolg zijn van het bedplassen.

Een gangbare verklaring voor het bedplassen is een vertraagde rijping van het centrale zenuwstelsel. Ook erfelijke factoren en een tekort aan het antidiuretische hormoon (zorgt er voor dat je 's nachts minder urine maakt) zijn verklaringen. Zie voor de zindelijkheid overdag blz. 799 en verder.

Bemoeien

Voor iedereen die al enkele jaren met kinderen werkt in het basisonderwijs is het opvallend dat kinderen zich steeds meer met elkaar bemoeien. Hoewel de samenleving individualiseert, richten kinderen zich veel op elkaar. Bij bemoeien gaat het om een negatieve manier van contact zoeken in de vorm van het afkeuren wat iemand doet, het onnodig een mening geven over wat iemand doet/heeft/heeft gedaan en het zeggen wat iemand moet doen.

Bemoeien is het bijvallen van de leerkracht als deze iemand heeft terechtgewezen, het zich mengen in conflicten die leeftijdgenoten onderling hebben en het overnemen van de rol van de leerkracht.

Onderzoek welke vorm van bemoeien het kind vertoont. Zie verder bij 'Klikken'. Zie voor een speciaal programma op het gebied van het verminderen van het bemoeien bijlage 236 van het Pravoo leerlingvolg- en hulpsysteem voor groep 1, 2 (3) en sbo.

Begeleidingsmogelijkheden:

Tip 1: Pak dit onderwerp met de gehele groep aan. Neem een concrete vorm van bemoeien. Bijvoorbeeld het zeggen wat een ander moet doen of een andere vorm van bemoeien. Verzamel vijf duidelijke voorbeelden van bemoeien van dat type.

Formuleer het tegenovergestelde gewenste gedrag. Bijvoorbeeld: er is maar één juf in deze klas en die mag alleen wat van jullie zeggen. Maak van dat aandachtspunt een plaat/visualisatie. Bijvoorbeeld: Teken op een kaart een afbeelding van één juf en op de achterkant allemaal juffen. De ene juf is getekend op een groen blad en de grote hoeveelheid juffen staan op rood getekend. Bespreek in een week die vijf voorbeelden. Vertel wat er gebeurt en laat de plaat zien met allemaal juffen. Draai de kaart om en laat zien dat er maar één juf is. Leg de kinderen uit dat u het zo wilt. Ga met de klas om, let op of er een vorm van bemoeien plaatsvindt. Bespreek die situatie en wijs op de kant van de kaart met al die juffen. Draai de kaart om en wijs erop wat u wilt. Daarbij moet u ook dingen behandelen als: je kunt het beter tegen de juf zeggen, je hoeft niet overal wat van te zeggen, etc. Bespreek minimaal vijf keer per dag de kaart, Vraag waar de kinderen aan moeten denken. Vertel de klas ook iedere keer als het goed is gegaan dat het goed gegaan is en geef ze een pluim door iets leuks te gaan doen. Behandel zo diverse vormen van bemoeien. Dus ook het aan elkaar zitten, het klikken, etc.

Tip: 2: Probeer door een juiste plaatsing van de kinderen problemen te voorkomen.

Tip: 3: Wijs sommige kinderen met verharde problemen ook regelmatig op de kaart. Haal ze even uit hun werk of spel, loop naar de kaart toe en laat ze formuleren wat u van hen verwacht.

Tip 4: Probeer in plaats van het bemoeien een positieve manier van contact zoeken aan te leren door de volgende positieve sociale vaardigheden te oefenen:

-iets leuks van elkaar te zeggen:

Begin de dag en eindig de dag met de vraag: 'Wie heeft iets leuks/liefs over een klasgenoot te vertellen?' Oefen de onderstaande vaardigheden gedurende een week door ze voor te doen, kinderen na te laten doen, kinderen het te laten doen naar aanleiding van wat er die dag gebeurd is.

-iets leuks vertellen over wat je met iemand hebt gedaan:

Laat een klasgenoot vertellen over dat zij/hij leuk met iemand heeft gespeeld of gewerkt.

-zeggen dat je iets goed vindt wat iemand heeft gedaan:

Nu gaat het om het pluimpje geven. Wijs de kinderen er ook op dat een pluimpje geven niets kost.

-iets vragen aan iemand:

Oefen het vragen stellen nadat iemand wat heeft verteld. Daarbij kunt u het met oudere kinderen hebben over de uitdrukking: belangstelling voor anderen hebben.

Tip 5: Bij kinderen in de bovenbouw kunt u het bemoeien ook bespreken in relatie tot de waarde *respect*. Wat is dat, respect?

Leg de kinderen uit dat het belangrijk is dat je elkaar de ruimte geeft om te zijn zoals je bent en dat je niet altijd wat hoeft te zeggen over hoe iemand is omdat je daarmee vaak anderen veroordeelt.

Bekijk gedurende een week wanneer de kinderen het commentaar van anderen als minder leuk hebben ervaren. Laat de kinderen dat een week bijhouden en praat er met elkaar over. Wijs de kinderen op wat woorden anderen aan kunnen doen en dat dat ook geldt voor wat jij van anderen zegt.

Tip 6: Leer een kind ook aan te geven als het vindt dat iemand zich niet met haar/hem moet bemoeien.

Leer de kinderen voor zichzelf op te komen door ze op een beschaafde manier te leren aan te geven dat ze die bemoeizucht niet op prijs stellen. Bijvoorbeeld: 'Ik vind dat je daar helemaal niets over hoeft te zeggen.'

Aanvullende tips

• *Niet te veel steunen van de leerkracht als deze een kind terechtwijst:* Zorg ervoor dat het kind een klus krijgt in de klas waarbij het verantwoordelijkheid dient te dragen. Bereid het kind voor op uw terechtwijzingen. Bijvoorbeeld: 'Ik ga nu iets tegen Jaap zeggen, en ik wil jou daar niet over horen', iedere keer als dit lukt, kunt u het kind verbaal belonen en eventueel hieraan een tekensysteem koppelen met plaatjes of stempels die een beloning opleveren.

• *Geen kans geven zich met klasgenoten te bemoeien:* Houd het kind extra in de gaten en probeer het voor te

zijn als het wat wil zeggen of doen als reactie op iets waarmee het niets te maken heeft. Als er iets gebeurt, zegt u al bij voorbaat tegen het kind dat het zich er niet mee moet bemoeien. Bij verhard gedrag is een beloningsprogramma aan te bevelen waarbij een punt voor ieder (half)uur van niet bemoeien wordt gegeven en een bepaald aantal punten een beloning oplevert.

• *Niet overnemen van de rol van de leerkracht:* Zie de aanpak van het voorafgaande met de benadering van het voor-zijn van het kind: 'Ik ga nu...', maar daar mag jij niets van zeggen', gecombineerd met een beloningsprogramma. Over het algemeen is het van belang op een rustig moment met het kind zijn ongewenste gedrag te bespreken en het uit te leggen waarom bemoeien zo ongewenst is.

Beschuldigen van anderen

Anderen vals beschuldigen kan, als dat vaker gebeurt, ernstige achtergronden hebben in de vorm van het bewust anderen nadeel berokkenen en het daar plezier aan beleven.

Het kan ook een signaal zijn van het onvoldoende greep hebben op de werkelijkheid waarbij wens en realiteit door elkaar lopen.

Daarnaast kan het ook een vorm van aandacht vragen zijn. Hier geldt dat u bij verharde problemen externe hulp in moet schakelen.

• *Verminderen van het ten onterechte beschuldigen van anderen.*

Tip 1: Het probleem bij dit soort zaken is het achterhalen van wat er echt is gebeurd. Vaak spreken kindergelovigen elkaar tegen en wordt het een nietes-wellesituatie waarin u geen recht kunt spreken.

Als het enigszins duidelijk is dat het kind dit regelmatig doet, is het belangrijk om het na schooltijd zonder de aanwezigheid van anderen te bespreken. Vertel het kind wat u opvalt. Vragen als: 'Waarom doe je dit?' hebben niet zo veel zin. Het is beter om het kind duidelijk te maken dat u dit niet accepteert en dat u ook de ouders van het kind erbij gaat betrekken als het weer voorkomt omdat onterecht beschuldigen in de klas veel onrust kan veroorzaken.

Tip 2: Leg het kind uit dat het alleen met beschuldigen kan komen als het een getuige heeft; als er meer kinderen zijn die het ook hebben gezien.

Tip 3: Praat met de hele groep over het begrip eerlijkheid. Eerlijkheid in de zin van eerlijk zeggen wat er is gebeurd en niet anderen van iets beschuldigen dat niet waar is. In de bovenbouw kunt u dan ook het begrip roddelen bespreken omdat onterecht beschuldigen daar vaak zijn oorsprong vindt.

Tip 4: Soms komt het ook voor dat het kind de ouders inschakelt en dat de ouders het kind bij voorbaat geloven. In dat geval is het belangrijk een gesprek met de ouders te hebben met het kind erbij en dan meteen aan te geven hoe het werkelijk is gebeurd, zodat het kind weet dat u principieel reageert op het ten onrechte beschuldigen van anderen.

Besluiteloos

Besluiteloosheid is het moeilijk kunnen nemen van beslissingen. Soms werkt besluiteloosheid zo verlamdend, dat het kind belemmerd wordt in zijn ontwikkeling doordat er passiviteit ontstaat en het kind een verminderde hoeveelheid leerervaringen opdoet. Besluiteloosheid kan voortkomen uit een gebrek aan zelfvertrouwen, een beperkte motivatie en beperkte cognitieve mogelijkheden om leerstof en opdrachten te overzien en beslissingen te kunnen nemen. Soms is er ook sprake van een obsessie in de vorm van overmatig twijfelen en piekeren.

Zie voor onderzoeks- en begeleidingsmogelijkheden de orthobeelden 'Faalangstige kinderen', 'Motivatatie' en 'Moeilijk lerende kinderen'. Van algemeen belang is het kind zo te begeleiden dat het van u leert hoe het beslissingen kan nemen. Naast stimuleren: 'Toe maar, dat kun je wel' of: 'Toe maar, kies maar/doe maar' en enthousiasme na een besluit: 'Zie je dat je wel weet wat je moet/kunt doen', is het maken van een besluitenboekje van belang. In dat boekje worden iedere dag na schooltijd de situaties beschreven waarin het kind een besluit moest nemen. Daarbij worden ook de besluiten genoteerd en vooral het waarom van elk besluit. Dat boekje wordt regelmatig besproken, zodat het kind leert van zijn besluiten of van de besluiten die het op uw advies heeft genomen. Ook de benadering van de directe begeleiding is aan te bevelen. Bij deze aanpak probeert u zoveel mogelijk bij het kind te zijn en het op momenten dat het een besluit moet nemen, te begeleiden door het de situatie te laten verbaliseren, diverse mogelijke besluiten de revue te laten passeren met hun voor- en nadelen en het kind te stimuleren een keuze te maken. Ook klassengesprekken over het thema 'Wat zou jij doen als je...' zijn aan te bevelen, zodat het kind hoort hoe anderen besluiten nemen.

Bodemloze kinderen

De term bodemloze kinderen is niet algemeen geaccepteerd, maar kom je toch wel tegen. Het geen-bodem-syndroom is een hechtingsstoornis (zie ook blz. 255). Het syndroom ontstaat door ernstige lichamelijke en affectieve verwaarlozing in de eerste maanden van het leven. Zie het boek van Geertje van Egmond: Bodemloos bestaan, Ambo Amsterdam. Het kind heeft zich niet kunnen binden en daardoor is de hechtingsstoornis ontstaan. Fysieke hechting is de basis voor de latere emotionele hechting. Zie de hechtingsstoornis op pagina xxx. Het kind heeft dan ook problemen met het aangaan van emotionele banden en het uiten van affecties. Kenmerkend voor deze kinderen is:

- matige/geen gewetensontwikkeling;
- diffuus zelfbeeld (zie blz. 108, 365);
- oppervlakkige relaties;
- schijnaanpassingen;
- intieme banden worden als bedreigend ervaren;
- op basis van vroegere ervaringen uit het kind zich met destructie en agressie, vernielt het veel en is het wreed
- het kind heeft een slechte zelfbeheersing;
- soms is het op school aangepast en thuis heel er problematisch;
- het kind is chaotisch.

Zie ook www.hechtingsstoornis.nl

Boos

Boosheid is een gevoel van onvrede, kwaad zijn, toornig zijn. Dingen zijn niet gegaan zoals het kind wenste en het uit zijn onvrede daarover. Boosheid is niet per definitie een probleem. Agressie wel, omdat een agressief kind opkomt voor zichzelf door anderen schade te berokkenen. Boosheid kan zelfs gewenst zijn, omdat het een uiting is van een gevoel en nogal eens oplucht. Bij veel kinderen gaat boosheid gepaard met agressiegedrag. Sommige kinderen zijn ook te gauw boos en deze boosheid werkt verlamdend doordat het kind dan koppig is, niet meer met zijn werk bezig is en ook minder profiteert van het onderwijsaanbod.

Van belang is, kinderen er bewust van te maken dat boosheid een acceptabele uiting is, mits deze boosheid niet overgaat in een heftige scène of driftbui. Houd kringgesprekken over boos zijn.

Bij de begeleiding van boosheid gecombineerd met agressiegedrag kunt u gebruik maken van de inhoud van het orthobeeld 'Agressiegedrag'.

Als kinderen te gauw boos worden of te vaak boos zijn, is een begeleiding gericht op het bewust maken van dit gedrag en het bewust maken van het nadeel van dit gedrag van belang. Verder is het van belang veel te verbaliseren en het kind te laten horen wat het voelt of waarom het zo boos is, zodat het leert de situatie te overdenken in plaats van boze gevoelens te hebben en de greep op de situatie te verliezen. Leg het kind uit waarom het boos is en laat het zien wat het beter kan doen dan zo gauw boos te worden. Deze aanpak, eventueel gecombineerd met beloningen, is aan te bevelen.

Borderline syndroom

Kinderen met een borderline syndroom vertonen kenmerken van de psychose en de neurose. De kenmerken liggen tussen beide beelden in. Kenmerkend is: terug trekken uit sociale situaties, slechte concentratie, apathie, verveling, anti-sociaal, delinquent gedrag, agressief, automutilatie, wisselende stemmingen, momenten van paniek en wanhoop, claimen en eisend gedrag, depressies, onvoorspelbaar en grillig. Ze hebben veel orde, structuur en duidelijke regels nodig.

Buikpijn

Er zijn op school regelmatig kinderen die klagen over buikpijn. Als de buikpijn het functioneren op school gaat beperken is er sprake van een probleem. Meestal is de buikpijn niet iets fysisch maar heeft het een sociaal-emotionele functie. Kinderen die regelmatig over buikpijn klagen zijn vaak angstiger, nerveuzer en prikkelbaarder dan de andere kinderen. Ze zijn ook vaker perfectionist en ambitieus.

Het gaat ook nogal eens om veeleisende kinderen en toegeeflijke ouders. Organische oorzaken zijn slecht in 10% van de gevallen te stellen. Bij fysieke oorzaken gaat het om lactose-intolerantie, obstipatie, blindedarmontsteking en voedselallergieën.

Vaak gaat het om een behoefte aan aandacht en om macht. Neem contact met de ouders op en overleg over de aanpak. Is het niet fysisch dan is een combinatie van belonen en negeren aan te bevelen. U moet er wel rekening mee houden dat er soms een symptoomverschuiv-

ving plaats vindt en dat de buikpijn weggaan, maar de hoofdpijn er voor in de plaats komt.

C

Claimen

Sommige kinderen leggen zo'n beslag op anderen dat ze niet accepteren dat er ook andere klasgenoten contact met het desbetreffende kind willen. Het claimedrag is niet acceptabel, maar ook de geclaimde verstikt onder deze vorm van dwingende contacten.

• Verminderen van het claimen van anderen

Tip 1: Bespreek de situatie met de twee of meer betrokken kinderen. Soms geeft de geclaimde aan het niet erg te vinden. Dat is echter voor u geen criterium.

U zegt tegen de kinderen wat de nadelen zijn:

- je moet met allerlei kinderen om leren gaan
- er zit nu te veel dwang in
- andere kinderen willen ook wel eens met het kind spelen en dat mag van jullie niet en daardoor komt er onrust en komen er conflicten in de groep.

Tip 2: Pas de aanpak van het reguleren toe. Daarbij wordt er vanuit gegaan dat u de omgang tussen de twee kinderen niet helemaal kunt verbieden. Pas de om-en-om-aanpak toe waarbij het kind de ene dag met de claimer omgaat en de andere dag helemaal niet met de claimer omgaat.

Deel die aanpak ook aan de andere kinderen mee zodat er duidelijkheid in de klas is.

Tip 3: Bespreek op grond van hoe dit claimen zich voordoet met de gehele groep diverse aspecten die te maken hebben met het omgaan met elkaar.

Die gespreksthema's hangen dus helemaal af van de situatie. Enkele veel voorkomende onderwerpen zijn:

- niemand kan een ander kind verbieden om met een bepaald kind om te gaan, behalve bij een situatie van claimen en geclaimd worden. Als je door een bepaald kind wordt verboden om met een ander kind om te gaan, moet je dat bij de leerkracht melden.
- andere kinderen zijn niet de baas over jou.
- kinderen moeten tegen een bepaald kind durven zeggen dat ze nu met een ander kind willen spelen/omgaan. Je mag immers meerdere vrienden hebben.
- het is goed voor je als je met diverse kinderen om kunt gaan.
- je mag geen slechte dingen over elkaar vertellen.
- je moet iemand anders ook wat gunnen.

Cloeliaki

Cloeliaki is een overgevoeligheid voor gluten (= eiwit-houdende stof in bepaalde granen). Het kind moet dus een glutenvrij dieet volgen en voor het eten op school moet u daarover even met de ouders overleggen.

Clownesk

Clownesk gedrag als gedragsprobleem is het te vaak leuk willen doen of grappen willen maken. Er zijn kinderen die niet per se leuk willen doen, maar het van na-

ture zijn. Er zijn echter ook kinderen die vooral leuk willen zijn. Leuk en grappig zijn is voor deze kinderen een *must*. Ze willen opvallen en aandacht trekken, en door de lach van anderen het gevoel hebben erbij te horen. Vaak werkt dit storend in de groep en leidt het anderen af. Zie voor de onderzoeksmiddelen het orthobeeld 'Aandacht trekken'. Van belang is te bekijken of dit gedrag te maken heeft met een tekort aan aandacht thuis en op school, een compensatie voor tekorten op andere gebieden, het niet geheel opgenomen zijn in de groep.

Begeleid het kind volgens de inhoud van het orthobeeld 'Aandacht trekken'. Zorg er, indien nodig, ook voor dat het kind thuis en op school voldoende aandacht krijgt als het niet clownesk is. Veel van deze kinderen krijgen door hun clowneske gedrag al veel aandacht, zodat ze op andere momenten geen aandacht krijgen. Door deze vicieuze cirkel moet heen gebroken worden. Geef het kind vooral aandacht als het niet clownesk is. Zie ook de aanpak bij 'Acceptatie door anderen' en 'Acceptatie van jezelf', blz. 242.

Eventueel kan dit gecombineerd worden met een beloningssysteem. Ook reguleren heeft vaak veel succes. Hierbij mag het kind eenmaal per dag een mopje vertellen, eventueel ingestudeerd uit een moppenboekje. Van algemeen belang is het gedrag niet te versterken door erom te lachen, maar eventueel het gewenste gedrag met een beloningssysteem te versterken.

Concentratie in de klas (CK in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

Bij kinderen met problemen op het gebied van de concentratie in de klas gaat het om werkhoudingsproblemen die zich uiten in een onvoldoende taakgerichtheid en diepteconcentratie. Zie voor de onderzoeks- en begeleidingsmogelijkheden het orthobeeld concentratieproblemen op blz. 281 en verder.

D

DCD

DCD is developmental coordination disorder met als kenmerken problemen met de grote en/of kleine motoriek zoals onhandigheid en houterigheid. De kinderen met DCD bezitten wel motorische vaardigheden, maar de kwaliteit ervan is zwak. Ze zijn niet gehandicapt. Soms spelen ook onzeker en zelfbeeldproblemen een rol. Zoek in elk geval externe deskundigen om een plan voor deze kinderen op te zetten.

Dikke kinderen

Zie adipositas op pagina 243. Zie ook Kinderen en Eetgedrag en eetstoornissen, uitgegeven bij Kwintessens in Amersfoort.

Doodziek kind

Soms kan een groep geconfronteerd worden met een kind dat ongeneeslijk ziek is. Af en toe komt het voor dat zo'n kind nog niet permanent in bed ligt, maar in de buurt te zien is of zelfs even op school is. Leerkracht en

klasgenoten zullen dan moeten bekijken welke invulling zij geven aan de contacten met het kind. Voor het ongeneeslijk zieke kind is het van belang dat het het gevoel heeft niet genegeerd te worden. Veelal is het mogelijk om bij kinderen vanaf zes à zeven jaar concrete invulling te geven aan de laatste contacten met het ongeneeslijk zieke kind. Dit hangt af van de lichamelijke en geestelijke toestand van het kind en dient in overleg met de ouders te gebeuren. Regelmatige bezoeken, tekeningen en, bij oudere kinderen, afscheidsbrieven moeten overwogen worden. De groep zal zich tijdens klassengesprekken moeten kunnen uiten over het verlies van de klasgenoot. Zie voor de begeleiding van de groep het orthobeeld 'Overleden'.

Zie ook Kinderen en ingrijpende situaties; over levensbedreigende ziektes in de naaste omgeving, uitgegeven bij Kwintessens in Amersfoort.

Downsyndroom

Kinderen met het Downsyndroom werden/worden ook wel mongooltjes genoemd. Ze hebben driemaal het chromosoom 21. HET kind met het Down syndroom bestaat niet omdat o.a. de intellectuele mogelijkheden van de kinderen zeer uiteenlopend zijn. Als u een kind met het syndroom van Down op school hebt en het heeft gedragsproblemen dan is het volgende aan te bevelen:

- Gewoon begeleiden met de specifieke inhoud uit deze orthotheek;
- Zie orthobeeld Moeilijk lerende kinderen op pagina 493;
- Vooral een gestructureerde consequente aanpak met veel herhalingen is aan te bevelen;
- Oefen ook de sociale vaardigheden zoals aangegeven op pagina 682 t/m 684;
- Zie: 2-4 standaardzinnen, blz. 74.

Driftig

Driftige kinderen reageren heftig op bepaalde situaties. Ze worden overdreven boos als iets niet gaat zoals ze willen en ze reageren heftig als ze hun zin niet krijgen. Ze worden gauw boos, gaan gauw schreeuwen, zijn koppig en nogal eens agressief. Kenmerkend is de heftigheid. Soms ontstaat er een hele scène. Kenmerkend voor driftige kinderen zijn vooral de driftbuien. Dat zijn min of meer plotselinge uitbarstingen van woede of boosheid. In de eerste koppigheidsfase komen ze veel voor, maar er zijn ook kinderen in groep 1 en 2 met een verlengde koppigheidsfase.

Onstaan driftbuien

Driftbuien ontstaan als het kind een teveel aan frustraties heeft. Het gaat niet zoals het kind het wil of het krijgt zijn zin niet en in plaats van de situatie te heroverwegen barsten die frustraties eruit. Dat kan een kwestie van temperament zijn (ik-trek), maar kan ook te maken hebben met een gebrek aan taal om zich te uiten of een gebrek aan een menselijk klankbord waar het kind terecht kan om zich te uiten.

Aanpak driftbui

- zo vaak mogelijk ingrijpen;
- bij het ingrijpen eerst tegen het kind zeggen dat u be-

grip heeft voor zijn gevoel: 'Ik begrijp wel waarom je zo boos bent, want jij wilt graag op de wip';

- blijf indien mogelijk bij het kind en laat het kind uitzien.
- blijf zelf rustig om de situatie nog niet drukker en onrustiger te maken
- breng na afloop onder woorden wat er is gebeurd en waardoor het kind zich met een driftbui uitte.
- het kind uitleggen/voordoen hoe het de greep op de situatie kan terugkrijgen: 'Wat je nu doet, helpt niets. Je kunt veel beter aan mij vragen of jij straks op de wip mag'. Leer een kind zo dat het niet zo heftig moet reageren, maar eerst moet nadenken en dan iets doen dat meer effect heeft dan driftig worden.
- geef het kind aan hoe het zich beter kan uiten.
- probeer indien mogelijk de driftbui te voorkomen. Als u het aan ziet komen dan kunt u de situatie waarin het kind bevriest en met het kind bespreken wat een handige reactie is. Een valkuil kan zijn dat u het kind te voorzichtig benadert om maar te voorkomen dat er een driftbui ontstaat. Dat met fluwelen handschoenen benaderen van kinderen die vaak driftbuien vertonen is niet aan te bevelen omdat u het kind juist moet leren om gewenst gedrag te vertonen en dat leer je niet door het uit de weg te gaan. Zie voor het onderzoek en de begeleiding de orthobeelden 'Koppigheid', blz. 459 en 'Agressiegedrag' (blz. 151). Gauw driftig zijn kan aangeboren zijn, maar het kan ook een restant zijn van een koppigheidsfase waarin het kind leerde dat het met driftig zijn iets kon bereiken. Driftige kinderen slaan door en verliezen de greep op de situatie.

Dringt niet tot het kind door

Er zijn kinderen bij wie leerkrachten het gevoel hebben dat het onderwijsaanbod onvoldoende tot hen doordringt. De leerkracht spreekt tot het kind, maar heeft het gevoel dat het niet echt tot het kind doordringt. Soms zijn er problemen die het dagdrimen veroorzaken. In andere gevallen heeft het kind een verminderd bewustzijn en is het minder 'wakker'. Onderzoeks- en begeleidingsmogelijkheden:

- bekijk in elk geval of er sociaal-emotionele problemen zijn die het kind afleiden en of het kind wel gezond is of bijvoorbeeld te weinig slaap krijgt. Voor de begeleiding van deze kinderen is van belang:
- ze iedere keer bij opdrachten te laten nazeggen wat ze moeten doen. Leg ze ook uit waarom en zeg ze dat ze zo goed hun best moeten doen bij het luisteren naar de leerkracht, dat ze dat na kunnen zeggen.
- houd eventueel hun handen vast als u hen toespreekt. Koppel eventueel een beloningensysteem aan het kunnen nazeggen;
- de inhoud van het orthobeeld Concentratieproblemen uit te voeren, blz. 281;
- de inhoud van Compendium: 'Afwezig' uit te voeren, blz. 243;
- de inhoud van het orthobeeld 'Dromerigheid' uit te voeren, blz. 327.

Drugsverslaafde ouders

Als de ouders van een kind drugsverslaafd zijn dan is er

in dat gezin meestal geen consistent opvoedingsbeleid en zijn er ongunstige sociale situaties. De kinderen van deze ouders zijn als baby vaak emotioneel en lichamelijk verwaarloosd. Ze worden vaak te vroeg geboren en zijn bij de geboorte meestal ook verslaafd. Ze hebben vaak motorische achterstanden, concentratieproblemen, sociale problemen en problemen met de ontwikkeling van een adequaat zelfbeeld. Zie voor het zelfbeeld blz. 108 en 370.

Zie voor de kinderen: *Oline het olifantje*, uitgegeven bij Pereboom in Bussum.

Duimzuigen

Duimzuigen kan men aantreffen gedurende de gehele schoolperiode. De percentages verschillen nogal per onderzoek, variërend van gemiddeld 25% bij vierjarigen via 45% bij vijf-jarigen tot 17% bij elf-jarigen. Freud duidt het duimzuigen seksueel, anderen gaan uit van duimzuigen uit moeheid, onzekerheid en angst, terwijl men in de literatuur ook het duimzuigen kan tegenkomen als een verharde gewoonte. Het nadeel van veelvuldig duimzuigen is dat het tandheelkundige problemen kan veroorzaken, afhankelijk van de leeftijd waarop met de gewoonte gestopt wordt, van de stand van de duim tijdens het zuigen en de frequentie van het duimzuigen. Op school kan men kinderen tegenkomen die vluchten in duimzuigen en daardoor te weinig actief zijn. Bekijk vooral of het duimzuigen voor het kind een ontvluchten is of zo'n verharde gewoonte waardoor het op school minder actief is. Is dat het geval, dan moet het kind eerst bewust gemaakt worden van het duimzuigen. Iedere keer als het kind duimzuigt, vraagt u het kind wat het aan het doen is en laat u het kind op een kaart een streep zetten of een plaatje van een duim doorstrepen.

U spreekt af dat het kind per dagdeel 5 minuten mag duimzuigen op een van te voren vastgesteld moment. Op de tafel plakt u een (herinnerings)sticker van een duim in de mond met een kruis daar doorheen. Als het kind weet hoe vaak het duimzuigt, kan er eventueel met een beloningensysteem gewerkt worden. Ieder (half)uur dat het kind niet duimzuigt, kan er op een kaart een teken gezet worden. Een bepaald aantal tekens levert dan een beloning op. Van belang bij dit alles is dat het kind goed wordt uitgelegd wat de nadelen van duimzuigen zijn.

Dwanghandelingen

Dwanghandelingen zijn handelingen die het kind niet uit eigen vrije wil uitvoert. Het kind kan er niet meer onderuit die handelingen uit te voeren. Bij schoolgaande kinderen komt men tegen: wasdwang, tel- of controle-dwang, bepaalde rituelen bijvoorbeeld bij het naar bed gaan, de dwang bepaalde voorwerpen te moeten aanraken of juist niet, overdreven netheid en orde, etcetera.

Vaak gaat het om angstige kinderen. Hun angsten worden veroorzaakt door obsessies; ze zijn bijvoorbeeld bang vies te worden. Die obsessie maakt ze angstig. De angst wordt dan weer bestreden met dwangrituelen zoals veelvuldig handen wassen.

Er is sprake van een neurose als het kind door deze handelingen te veel in beslag wordt genomen en wordt belemmerd in zijn ontwikkeling. Het gedrag wordt verklaard vanuit conflicten uit de anale fase. Ook zou een te

vroege ik-ontwikkeling een rol spelen. Mogelijke andere oorzaken: een te strenge zindelijkheidstraining, een machtsstrijd tussen kind en moeder, autoritair gezinsklimaat, ouders met dwangneurosen, etcetera. Vanuit de leertheorie ziet men dwanghandelingen als mogelijkheden om angst te verminderen. Ook kunnen biologische factoren als erfelijkheid en hersenfunctiestoornissen een rol spelen. Een dwanghandeling is een vorm van neurotisch gedrag. Het is aan te bevelen dat de leerkracht deskundige hulp van buitenaf inschakelt als er sprake is van dwanghandelingen die een kind zodanig in beslag nemen dat het daardoor in zijn ontwikkeling wordt belemmerd.

E

Eenzaamheid

Soms is er sprake van een permanent gemoedsgevoel van een kind dat zijn ontwikkeling belemmert. Het kind heeft te weinig sociale contacten en voelt zich daar onprettig bij. Het resultaat daarvan is dat het kind gevoelens van verdriet heeft, depressies, zich verder isoleert en een matig zelfbeeld ontwikkelt. Soms gaat het hierbij om een ik-trek, soms speelt veelvuldig verhuizen een rol. Van belang is de systematische klasgenootbegeleiding uit te voeren zoals weergegeven op pagina 692. Stimuleer ook dat het kind na schooltijd bij of met andere kinderen speelt.

Egocentrisch

Egocentrische kinderen zien zichzelf als middelpunt van de wereld. Ze kunnen de wereld ook uitsluitend bekijken vanuit het eigen standpunt. Zich inleven in gevoelens en belevingen van anderen lukt niet. Het kind is vaak (verstandelijk) niet in staat de ander te zien als een soortgenoot, voor wie hetzelfde geldt als voor hemzelf. Voor jonge kleuters is dit een gewone fase in de ontwikkeling van het ik. Als kinderen van vijf jaar en ouder nog sterk egocentrisch zijn, moet worden gedacht aan kinderen met beperkte verstandelijke vermogens die nauwelijks van rol kunnen wisselen, of aan verwende kinderen. Agressiegedrag en overdadig aandacht trekken kan nogal eens het gevolg zijn. Aan het begin van groep 1 is een egocentrische instelling waarbij een kind alleen de wereld vanuit zijn eigen standpunt kan bekijken acceptabel. In de loop van groep 2 en 3 zijn kinderen steeds meer in staat tot rolneming, dat is het inleven in anderen en het accepteren dat je ook eens doet wat anderen graag willen en dat je anderen begrijpt. Er zijn kinderen waarvan in de loop van groep 3 en daarna van die rolneming nog niets te zien is. Bij die en oudere kinderen moet u die ontwikkeling stimuleren.

• *Verminderen van de egocentrische instelling.*

Tip 1: Begin met het bewust maken van het kind van de aanwezigheid van anderen. Dat kan door: (deze activiteiten kunt u met de gehele groep uitvoeren):

- het kind de namen op te laten lezen van de klasgenoten en aan te geven wie er wel zijn en wie niet.
- laat een bepaald kind iets over zichzelf vertellen aan het te begeleiden kind. Daarna moet het kind met de

problemen over dat andere kind vertellen wat het weet.

- laat het kind vragen stellen aan de andere kinderen.
- u zegt iets over een bepaald kind en het kind moet raden om welk kind het gaat.
- het kind kijkt naar de groepsgenoten, moet de ogen dicht doen en dan geeft u een beschrijving van hoe een ander kind er uit ziet en het kind moet met de ogen dicht raden om wie het gaat. Lukt dat niet, dan mag het met de ogen open.

Tip 2: Laat het kind vertellen hoe het met een ander kind heeft gewerkt/gespeeld en hoe dat is gegaan.

Tip 3: Lees verhalen voor en praat daarbij steeds over waarom die kinderen in dat verhaal iets doen. Leg zo de motieven van anderen aan het kind uit.

Tip 4: Wat denkt de ander? Een ander kind moet gaan staan, het kind met problemen moet achter dat kind gaan staan. U stelt een vraag en het kind met de problemen moet vertellen hoe de ander denkt. Dat levert in het begin weinig op maar dan laat u het kind dat vooraan staat zelf vertellen wat het denk. Zo leert het desbetreffende kind wat anderen denken.

Tip 5: Oefen het tegenhouden van de uitingen van de eigen belevingen regelmatig door een kind niets over zichzelf te laten vertellen en alleen vragen aan anderen te stellen.

Tip 6: Vertel het kind steeds hoe anderen iets beleven of voelen.

Tip 7: Vraag op den duur het kind te zeggen hoe het denkt dat anderen zich voelen.

Tip 8: Bekijk of laat bekijken of er sprake is van een kind met een beperkte leerbaarheid of wellicht van een verwend kind dat onvoldoende is aangespoord zich in anderen in te leven. Zie de orthobeelden 'Moeilijk leren-de kinderen', Compendium: 'Enig kind' en Compendium: 'Verwennen'. Van belang voor de begeleiding is, het kind te leren zich in te leven in anderen. Veelal kan dat niet volgens de zelfontdekkende benadering (aan de hand van verhalen of concrete gebeurtenissen). Beter is de aanbiedende vorm te hanteren, waarbij u uitlegt hoe anderen iets beleven, anderen laat vertellen hoe ze iets beleven en het kind concreet wijst op het standpunt van anderen. Neem daarvoor concrete situaties, verhalen en activiteiten zoals op blz. 75, 76, 187-196, 223, 224, 371, 372, 373, 394, 395, 396.

Ellebogen

In het spraakgebruik kan men nogal eens de uitdrukking tegenkomen: 'dat kind heeft het achter de ellebogen'. Daarmee bedoelt men dat zo iemand in het geheim lelijke streken uithaalt als: dingen van anderen vernielen; achter de rug van de leerkracht om dingen toch gauw doen; nare, vaak onjuiste, dingen over anderen zeggen; stiekem dingen pakken; stiekem iemand plagen en dan met een onschuldig gezicht ontkennen als de leerkracht het erover heeft. Vaak gaat het om kinderen die het gevoel hebben er niet echt bij te horen en die weinig sociale relaties hebben.

Van belang is te inventariseren tijdens welke concrete situaties het kind dit gedrag vertoont. Daarna kan er gericht aan gewerkt worden rond deze concrete situaties. Kies per dag één zo'n situatie en bespreek deze na schooltijd met het kind. Twee dingen zijn daarbij van

belang.

Ten eerste vertelt u waarom dat gedrag ongewenst is. Ten tweede geeft u aan hoe het kind zich wél moet gedragen. U noteert de situatie voor het kind op een kaart en verzoekt het kind het in het vervolg anders te doen. De volgende dag doet u hetzelfde en noteert u de tweede situatie op de kaart. Ook de eerste situatie bespreekt u weer en als het kind zich niet heeft gedragen zoals de eerste keer, prijst u het en geeft het eventueel een beloning.

Zo kunnen alle ongewenste situaties in de mate waarin ze zich voordoen worden behandeld en eventueel met een beloningensysteem worden afgeleerd.

Deze aanpak combineert u met extra activiteiten gericht op bevordering/verbetering van de sociale contacten. Zie daarvoor de aanpak bij 'Acceptatie door anderen' (blz. 242) en programma 2 op het orthobeeld 'Koppige kinderen' 2 over de relatie leerkracht-leerling (blz. 467).

Emotionele stabiliteit

Emotionele stabiliteit is een term uit het CITO-gedragsleerlingvolgssysteem Viseon. Zie voor de onderzoeks- en begeleidingsmogelijkheden het orthobeeld: emotionaliteit op pagina 333 en verder.

Encopresis

Hierbij gaat het om onzindelijkheid voor ontlasting. Ongeveer 1,5% van de kinderen heeft dat en kan daardoor in een sociaal isolement komen. Meestal gaat het om psychische problemen n.a.v. een te strenge zindelijkheidstraining. Soms zijn er ook lichamelijke problemen die een rol spelen.

Enig kind

Hoewel lang niet alle kinderen zonder broertjes of zusjes problemen vertonen, zijn er toch wel bijzondere problemen die men op school bij hen kan aantreffen. Zulke kinderen kunnen zich op school onwennig voelen vanwege de concurrentie die daar heerst. Ze zijn dat thuis veelal niet gewend. Ze hebben er moeite mee met de andere kinderen naar de gunst van de leerkracht te dingen.

De minder actieven onder hen worden verlegen op school. Ze treden niet zo op de voorgrond. Het komt nogal eens voor dat kinderen zonder broertjes of zusjes minder worden opgenomen in de groep. Ze zijn ook minder leider. Ze blijven vaak langer afhankelijk van de ouders. Ze hebben moeite kritiek te accepteren op gedrag dat de ouders juist prijzen. Ze zijn nogal eens zelfverzekerd door de vele steun van de ouders, vroegrijp en hebben nogal eens een streng geweten. Een enig kind wordt ook nogal eens verwend, mag veel, wordt nogal eens klein gehouden, krijgt vaak te veel aandacht thuis en heeft er nogal eens problemen mee frustraties te overwinnen.

Onderzoek of de gedragsproblemen van het kind verklaard kunnen worden vanuit het enig kind zijn. Maak gebruik van de inhoud van de andere orthobeelden; overleg met de ouders, bekijk of hun benadering veranderd kan worden en adviseer indien nodig, begeleiding door externen.

Erbij horen of niet

Sommige kinderen zijn niet echt opgenomen in de groep. Ze horen er niet echt bij. Dat kan te maken hebben met het kind, dat onvoldoende sociale vaardigheden bezit om contacten te leggen. Het kan ook te maken hebben met de samenstelling van de groep, die iemand om diverse redenen kan buitensluiten. Als kinderen ook echt het gevoel hebben er niet bij te horen, kan dat allerlei vormen van wangedrag tot gevolg hebben, zoals agressiegedrag, aandacht trekken, werkhoudingsproblemen, etcetera. Onderzoek eerst waarom het kind niet wordt opgenomen in de groep, en bekijk of daar wat aan veranderd kan worden. Zie voor de begeleidingsmogelijkheden Compendium: 'Acceptatie door anderen'. Zie ook blz. 678 over groepsleid zijn.

Expressieproblemen

Expressieproblemen hebben te maken met beperkingen op het gebied van de uitdrukkingsvaardigheid van het kind. Er zijn verbale expressieproblemen en beperkingen op het gebied van de beeldende, muzikale en dramatische expressie. Soms wordt dit veroorzaakt door emotionele blokkades die het kind gespannen maken, zodat het zich niet vrij kan uiten. Expressieproblemen kunnen ook te maken hebben met het eigene van een kind dat niet zo extravert is. Ook komt het voor dat het kind het zich uitdrukken van huis uit niet zo gewend is, terwijl sommige kinderen de technieken missen om zich te uiten. Bekijk eerst of er bepaalde emotionele problemen zijn die het kind remmen, en begeleid die problemen met de inhoud van de orthobeelden uit dit pakket. De begeleiding kan bestaan uit:

- toepassen van de inhoud van het orthobeeld 'Emotionaliteit', blz. 333 en verder;
- toepassen van de inhoud van het orthobeeld 'Geremde kinderen', blz. 389 en verder;
- voor de bevordering van het spelgedrag de inhoud van het orthobeeld 'Spelontwikkelingsproblemen', blz. 693;
- voor werklesuitingen van kleuters de handelingsplan-inhoud voor de werkles op Concentratieproblemen, pagina 289;
- het aanleren van bijvoorbeeld knip-, plak- en teken-technieken;
- de inhoud van het orthobeeld 'Sprak-/taalontwikkeling' op pagina 715.

F**Fantaseren**

Sommige kinderen hebben moeite met het onderscheid tussen fictie en realiteit. Het bedenken van allerlei dingen die het kind gedaan heeft of die thuis gebeuren, maar die in werkelijkheid nooit hebben plaatsgevonden komt veel voor, vooral bij jonge kleuters. Vergelijk dit met het liegen; Compendium blz. 261. Als kinderen vanaf 5 jaar het regelmatig doen, kan dat een teken zijn van een tekort aan aandacht. Het kind probeert dan door sterke verhalen' aandacht te krijgen. Soms is er sprake van een cognitieve stoornis waarbij het kind verstandelijk

moeite heeft met het onderscheid tussen realiteit en fictie. Veelvuldig fantaseren kan ook het begin betekenen van een psychose, zie Compendium 270. Ook kan fantaseren te maken hebben met ouders die het kind te weinig confronteren met de realiteit en het in een sprookjeswereld laten opgroeien. Ten slotte kan ook angst de basis zijn van fantaseren. Het kind ontvlucht de werkelijkheid door zich te storten in een eigen fantasiewereld. Dan is er sprake van faalangst. Een vage grens tussen fantasie en werkelijkheid is acceptabel tot een jaar of vijf. Daarna zijn er twee problematische vormen van leven in fantasiewerelden en een bijkomend probleem, nl.:

- vluchten in een fantasiewereld op grond van angsten, trauma's, zelfbeeldproblemen, etc.
- een situatie waarbij de achtergrond niet zo duidelijk is, maar de situatie een probleem is door de mate waarin het kind in een fantasiewereld leeft, in de zin dat het te vaak in een eigen wereld leeft. Het probleem daarbij is dat het kind zich eenzijdig en onvoldoende kan ontwikkelen. Kinderen ontwikkelen zich door confrontaties met de echte wereld en als je daar te weinig in functioneert, loop je een ontwikkelingsachterstand op.
- een bijkomend probleem is het daadwerkelijke gevaar dat sommige kinderen denken dat ze kunnen vliegen en dan ook echt uit het raam springen.

Fantaseren is meestal onschuldig. Maar als een kind alleen denkbeeldige vriendjes heeft, is het wel een probleem. Soms zijn er kinderen die bij het fantaseren makkelijk onderscheid kunnen maken tussen echt en fantasie. Dan is het ook niet zo'n probleem, maar als ze in die fantasiewereld blijven dan is het wel een probleem. Soms gaat het om een wegvluchten en leidt het op latere leeftijd tot schizofrenie en hallucinaties. Boeken over denkbeeldige vriendjes zijn:

- T. Rosse, Oskar krijgt altijd de schuld (Altamira)
- M. Mahy, Ze lopen gewoon met me mee. (Lemiscaat)
- A. MacDonalds, Kleine beer en de echo (Lemniscaat)

Op de vraagbaak van Ouders online stelt een moeder de vraag wat ze moet doen nu haar kind van 4½ jaar een obsessie heeft voor een animatiepersoon uit een film, nl. Laura. Hij heeft het de gehele over haar, hij roept Laura de gehele dag, etc. De hulpverlener antwoordt niet meteen, maar stelt de vraag waarom je als ouder bang zou moeten zijn voor een denkbeeldig vriendinnetje omdat die een nuttige functie kunnen hebben. De vraag van de moeder is duidelijk en het antwoord is ook duidelijk, nl. dat ze iets moet doen omdat dit niet goed is voor de ontwikkeling van het kind. Als zo'n denkbeeldig figuur er voor zorgt dat je minder contacten met de werkelijkheid hebt en ontwikkel je je als kind onvoldoende, immers aan die werkelijkheid ontwikkelt een kind zich en niet aan een denkbeeldig figuur. Je zou tegen kunnen werpen (dat doet de hulpverlener van Ouders online) dat sommige kinderen zo'n fantasiefiguur nodig hebben om af te reageren op de spanning die het kleuterleven oplevert zoals het experimenteren met de ontwikkeling van de eigen wil (is eigenlijk al begonnen op 2½-jarige leeftijd), de start van de gewetensontwikkeling, zindelijkheid (is bij de meeste vierjarigen al geregeld), het niet meer naast anderen

spelen, maar met anderen (is over het algemeen al eerder tot stand gekomen). Los van de niet geheel juiste ontwikkelingspsychologische gegevens verstrekt door deze hulpverlener is een duidelijker antwoord, dat dit voor een 4-jarige een gevaarlijke manier van functioneren is. Een beter antwoord op de vraag van de moeder is, waarmee u ook uw aanpak in de klas bepaalt: dat:

- u het kind er van bewust maakt dat Laura niet bestaat, maar zogenaamd is. Dat is beter dan in de fantasie meegaan;
- het kind de gelegenheid geeft om per dagdeel 15 minuten met Laura te spelen, maar daarnaast gewoon bezig moet zijn met de werkelijke dingen;
- u kunt het kind ook van zo'n fantasiefiguur afhalen door het op een korterdurend ander figuur te richten dat even centraal staat in de groep.

Voor de hulpverlening geldt verder:

- bekijk welke van de genoemde achtergronden een rol spelen en kies uit de orthotheek de desbetreffende begeleidingsmiddelen. Schakel bij verhard fantaseren externe deskundigen in. Van belang is het kind niet te laten afgaan door het openlijk te beschuldigen van fantaseren. Beter is, de fantasieën individueel te bespreken en het kind met de realiteit te confronteren. Bereid dan samen met het kind uitingen voor die een voldoende werkelijkheidsgehalte hebben. Zeer effectief is ook de methode waarbij het kind eerst iets moet zeggen dat waar is en daarna zelf nog iets mag bedenken. Op die manier kan de fantasie toch geuit worden, maar wordt ze naast de realiteit geplaatst;
- bekijk in alle gevallen of het probleem niet dermate ernstig is dat u, in overleg met de ouders externe deskundigen in moet schakelen. Als onderstaande tips na drie maanden geen verbetering te zien geven, is het inschakelen van deskundigen aan te bevelen;
- zie voor kinderen die dit doen vanuit een angst blz. 225 en verder.
- als kinderen dit doen omdat ze een ingrijpende gebeurtenis hebben meegemaakt, zie pagina 747 en verder.
- Zie bij de zelfbeeldproblemen pagina 365-367, 370.

Tips

De algemene benadering van deze kinderen moet op twee fronten plaatsvinden, nl.

- ze bewust te maken van de **echte werkelijkheid**
- ze de **verschillen tussen fantasie en werkelijkheid aan laten geven**

Mogelijkheden van de begeleiding zijn dan:

1. Het kind te leren hoe het heet wat er in werkelijkheid gebeurt. Ga tijdens het werken, binnenspelen en het spelen buiten regelmatig naar het kind en vertel wat het doet. Het kind hoort dan van u hoe de werkelijkheid onder woorden gebracht kan worden.
2. Ga regelmatig samen met het kind naar anderen toe en laat het kind vertellen wat anderen aan het doen zijn. Doe dat tijdens het werken, het spelen, maar ook buiten. Op die manier leert het kind de werkelijkheid onder woorden te brengen.
3. Laat groepsgenoten in de kring vertellen wat ze gedaan hebben. Dat zult u nu ook wel regelmatig doen,

maar voor kinderen met pathologische vormen van fantasie is het nodig dat u het kind iedere keer vraagt na te vertellen wat dat andere kind zojuist vertelde.

4. Vertel verhalen of lees verhalen voor van gewone kinderen die gewone dingen beleven. Zeg tegen de kinderen dat ze goed moeten luisteren omdat u steeds even stopt om een kind te laten vertellen wat u zojuist vertelde. Het kind met de fantasieproblemen krijgt dan wat vaker de beurt om het na te vertellen.

5. Laat kinderen in de kring iets doen en laat het kind na afloop vertellen wat het gezien heeft.

6. Maak op een vel papier twee afbeeldingen:

- Vertel een verhaal en laat een bepaald kind in de klas (niet het kind met de problemen) iedere keer aanwijzen of je iets wat u vertelt ook in het echte leven kunt zien, of dat het niet echt is en het in je hoofd kan zitten. Dat laatste mag u in kindertaal ook "zogenaamd" noemen, of fantasie of: een sprookje. Laat andere kinderen het verschil aangeven tussen echt en fantasie. Laat na verloop van tijd het kind hetzelfde doen. Er zijn prentenboeken waarin olifanten in de lucht vliegen of op de schommel zitten. Bespreek met de kinderen dat dat fantasie is en bespreek ook wat olifanten echt doen.

7. Laat het kind met de problemen iets vertellen en laat een ander kind aanwijzen op de kaart of het echt is wat het kind vertelt of dat het alleen in je hoofd kan zitten.

8. Geef het kind met de problemen een opdracht om nu alleen iets te vertellen dat alleen maar echt te zien is en geen fantasie is. Laat de rest van de groep daarover ook oordelen.

9. Geef het kind een opdracht om op de kaart met de twee tekens iets te tekenen dat echt is en iets dat uit fantasieland komt.

10. Ban de aanleg tot fantaseren niet geheel uit het leven van het kind, maar reguleer het door het kind op bepaalde momenten een fantasie-opdracht te geven en op andere momenten werkelijkheid te eisen.

Feesten (vooral dan problemen)

Er zijn kinderen die vooral tijdens feesten of andere gezellige activiteiten onvoldoende aangepast mee kunnen doen. Twee soort problemen kunnen voorkomen: teruggetrokkenheid en overdadig onaangepast gedrag. Sommige kinderen durven/kunnen niet meedoen met feesten en zijn verlegen. Andere kinderen zijn overmatig druk, kunnen niet 'gewoon meedoen', trekken aandacht, hebben moeite zich aan de feestregels te houden, etcetera.

Voor de begeleiding geldt:

- *teruggetrokken, verlegen kinderen:* Van belang is niet te forceren en het kind er niet bij te slepen of te dwingen tot blij-doen. Een betere benadering is, het kind goed voor te bereiden op de feestelijkheden of gezellige momenten. Neen met het kind door wat er gaat gebeuren en wat het kan verwachten. Zorg dat het kind tijdens de feestelijkheden regelmatig bij u is; leg het dan uit wat er gebeurt en wijs het op wat anderen doen. Geef dan ook aan dat dat gangbaar feestgedrag is. Bekijk ook of het kind ergens in het bijzonder tegen opziet of bang voor is, en oefen die situaties eventueel. Zie ook Compendium: 'Humeurig' en het orthobeeld 'Faalangstige kinderen'.
- *drukke kinderen die zichzelf niet meer in de hand hebben:* Spreek van te voren af wat u van het kind verwacht

en maak het kind ook duidelijk dat u onmiddellijk zult ingrijpen als het kind zich daar niet aan houdt. De enige manier om dit gedrag te corrigeren is zeer consequent in te grijpen, het kind zelf ook te laten aangeven waardoor het misging, situaties vooraf te bespreken, het kind te herinneren aan afspraken en voor gewenst gedrag te belonen door even naar het kind toe te gaan en te zeggen dat het goed gaat. Eventueel kunt u het kind na afloop nog extra belonen.

Fladderen

Bij 'Fladderen' gaat het om het herhaaldelijk fladderen van de armen. In de literatuur wordt dit beschreven bij autistische kinderen. Zie blz. 388 van het *Leerboek kinder- en jeugdpsychiatrie*, onder redactie van o.a. J.A.R. Sanders-Woudstra, Assen/Maastricht 1986, maar ook bij niet ernstig emotioneel gestoorde kinderen kan men fladderen tegenkomen. Fladderen doet zich dan voor als het kind voor een probleem wordt gesteld.

Het kind is bezig met een taak en het komt voor een moeilijkheid. Sommige kinderen ontvluchten de situatie dan door te gaan fladderen. Ze gaan niet door met hun werk, maar stoppen en wapperen met de armen en handen. Ook komt fladderen voor als uiting van plezier en genot.

Bepaal eerst of het fladderen zulke vormen heeft aangenomen dat het kind daardoor minder gericht bezig is en minder profiteert van het onderwijsaanbod. Soms veroorzaakt fladderen ook een sociaal isolement, doordat klasgenoten het 'raar' vinden. Bekijk wanneer het fladderen zich voordoet.

Als u het nodig acht het fladderen te verminderen, is de volgende benadering aan te bevelen:

- houd het kind extra in de gaten en ga naar het kind toe als het fladdert;
- als het kind fladdert om een moeilijkheid te ontvluchten, probeert u het kind te helpen deze moeilijkheid te overwinnen. U geeft aanwijzingen voor het aanpakken van het probleem/de situatie. U stimuleert het kind de situatie aan te pakken;
- bij het fladderen uit vreugde probeert u het gevoel dat het kind heeft te verbaliseren. U brengt voor het kind onder woorden dat het plezier heeft, het leuk vindt, etcetera. Na een maand probeert u dit vragenderwijs. U vraagt het kind hoe het zich voelt. Bij deze aanpak wordt de indirecte benadering gehanteerd. U spreekt immers niet direct over het fladderen. Dat zou het fladderen alleen maar versterken. Zie ook hetgeen is aangegeven op Compendium: 'Stereotiep gedrag'. Zie ook over autisme vanaf blz. 235.

G

Gemakzuchtig

Sommige kinderen maken het zich te vaak te makkelijk. Kleuters kiezen dan te makkelijke ontwikkelingsmaterialen, en ook oudere kinderen kunnen de makkelijkste weg kiezen. De beoordeling 'gemakzuchtig' hanteren leerkrachten nogal eens. Soms onterecht, omdat sommi-

ge kinderen niet meer/beter kunnen. Men moet dus voorzichtig zijn met dit 'stempel' en zeker weten dat het kind de makkelijkste weg kiest.

Van belang is te onderzoeken wanneer het kind gemakzuchtigheid vertoont. Als u dat weet, is het van belang te bekijken hoe het kind staat tegenover die activiteit(en):

- is het kind faalangstig bij/tijdens die activiteiten;
- heeft het kind een hekel aan die activiteiten omdat het er moeite mee heeft of omdat ze het niet 'liggen'. Algemene achtergronden van gemakzuchtig gedrag zijn:
 - het kind heeft motivatieproblemen: zie het orthobeeld 'Motivatie';
 - het kind is thuis (en op school) te weinig aangespoord. Het is het kind te gemakkelijk gemaakt. Het hoefde zich te weinig in te zetten, ziet de activiteiten niet als een uitdaging en ontvlucht ze. Neem contact op met de ouders, adviseer en spoor het kind weer aan;
 - het kind is hoogbegaafd en daar is te weinig rekening mee gehouden. Vanuit het gegeven dat veel dingen gemakkelijk gingen is een algehele gemakzuchtigheid ontstaan. Zie het orthobeeld *hoogbegaafd*, blz. 413.

Gesloten

Gesloten kinderen uiten zich weinig. Ze spreken niet of nauwelijks spontaan, vertellen te weinig over zichzelf en zoeken ook nauwelijks sociale contacten. Dan kan veroorzaakt worden door een gering zelfvertrouwen, maar ook door tekorten op het gebied van taalvaardigheden of sociale vaardigheden als het initiatief nemen. Onderzoek het zelfbeeld van het kind. Zie daartoe 'Faalangstige kinderen' bijlage 8.2 vanaf blz. 370. Stel ook vast hoe de uitdrukkingmogelijkheden met taal zijn en de mogelijkheden om sociale initiatieven te nemen. Begeleidingsmogelijkheden:

- als het zelfbeeld niet adequaat is, dient een aansluitende begeleiding te worden gegeven. Zie daartoe 'Faalangstige kinderen' 353 en verder;
- zie voor het leren nemen van sociale initiatieven de begeleidingsmogelijkheden onder het kopje 'Sociale initiëring' op 'Sociale problemen' blz. 684;
- zie voor de taalexpressie het orthobeeld *Taal-/ spraakontwikkeling*, blz. 715;
- verbeter de expressiemogelijkheden met de begeleidingsmogelijkheden zoals weergegeven bij Compendium: 'Expressieproblemen';
- bij oudere kinderen is het van belang er wel met het kind over te spreken en te bekijken of het kind zich wel op zijn gemak voelt en waardoor het komt als dat niet zo is;
- zorg voor een goede relatie met het kind door regelmatig iets met het kind te doen, en probeer tijdens het bezig zijn uitingen aan het kind te ontlokken.

Gewoon doen

Het komt nogal eens voor dat een leerkracht het probleemgedrag van een kind omschrijft als: 'het kind kan niet gewoon doen'. Wat als 'gewoon' wordt bestempeld, verschilt per leerkracht. Vaak gaat het echter om kinderen die niet aangepast met de activiteiten meedoen, maar alles anders doen en vooral op willen vallen. Clownesk gedrag in de negatieve betekenis van het woord komt

nogal eens voor. Ze hebben moeite zich aan de klassenregels te houden en worden ook nogal eens ongehoorzaam genoemd.

Soms is 'ongewoon' doen ook een vraag om betere relaties met de leerkracht en de klasgenoten, terwijl ook hoogbegaafde kinderen die het gevoel hebben niet erkend te worden zich nogal eens zo gedragen.

Voor de begeleiding geldt dan:

- kies uit de orthotheek de inhouden die bij de achtergronden van het kind aansluiten, bijvoorbeeld: Compendium: 'Clownesk', orthobeleid 'Aandacht trekken', orthobeleid 'Klassenregels', orthobeleid 'Ongehoorzaam', orthobeleid 'Zeer begaafde kinderen', Compendium: 'Acceptatie door anderen' en Compendium: 'Leerkracht';
- zorg ervoor dat het kind gelegenheid krijgt zijn eigen ik te ontwikkelen. Zorg voor keuzemomenten en geef het kind gelegenheid z'n eigen stokpaardjes te berijden. Houd ook klassengesprekken over eigen voorkeuren, hobby's, etcetera.;
- spreek duidelijk met het kind af welk gedrag u eist. Kies één type gedrag om mee te beginnen, bijvoorbeeld 'luisteren naar de leerkracht tijdens gymnastiek'. Praat daar van tevoren met het kind over, geef concreet aan wat u verwacht en geef ook aan wat u doet als het kind zich er niet aan houdt. Doe dat vervolgens ook voor honderd procent consequent.
- ga regelmatig naar het kind als het goed gaat en prijs het kind. Werk eventueel met een beloningensysteem.

Gilles de la Tourette Syndroom

Het basissenmerk van Gilles de la Tourette Syndroom is het verschijnsel van tics, ongewilde bewegingen en taaluitingen. In de vorm van bewegingen en het roepen van schuttingtaal, ziekte taal, scheldwoorden, etc. Dit syndroom begint gemiddeld rond het zesde jaar. Een kind kan Gilles de la Tourette Syndroom kan een uiting even uitstellen, maar daarna moet de uiting toch volgen. Er zijn twee soorten tics:

- enkelvoudige tics: motorisch: oogknipperen, schudden met het hoofd, schouder trekken, grimassen. Vocaal: keelschrapen, kreten snuiven, tongklakken, lipsmakken, etc.
- meervoudige tics: bukken, rondraaien, sprongetjes maken, zichzelf slaan. Vocaal: echolalie: herhalen van een woord/zin dat men gehoord heeft, palilalie: herhalen van een woord/zin die men zelf heeft gezegd, coprolalie: sociaal onaanvaardbare taal.

Groep is geen eenheid

Soms komt het voor dat een groep geen eenheid is. De kinderen zijn dan niet op elkaar gericht, hebben onvoldoende belangstelling voor elkaar, hebben veel ruzie met elkaar, plagen elkaar te veel, etcetera.

Ook zijn er groepen met subgroepen die zich tegen elkaar afzetten. Maak een sociogram van uw groep zoals weergegeven op pagina 37.

U weet dan hoe de relaties liggen. Laat uw begeleiding bij dit sociogram aansluiten door gebruik te maken van de inhouden van deze orthotheek. Maak daarbij gebruik van de trefwoordenlijst op pagina 3-7.

H

Haas

Een 'haas' is een kind dat steeds van anderen op zijn kop krijgt. Zo'n kind wordt te vaak geplaagd of gepest. Vaak gaat het om kinderen die overal de schuld van krijgen, uitgelachen worden, etcetera. Het zijn vaak weinig weerbare kinderen. Soms vertonen deze kinderen naar de mening van klasgenoten afwijkend gedrag, maar in andere gevallen heeft het meer te maken met een sterke groep, die behoefte heeft aan een zwak figuur om zich op af te reageren. Onderzoek of het kind in de ogen van de klas afwijkend gedrag vertoont. Stel ook vast welke klasgenoten vooral het initiatief nemen om het kind te plagen. Begeleidingsmogelijkheden:

- Houd de groep extra in de gaten en grijp zo nodig onmiddellijk in. Vertel de groep ook dat u niet zult accepteren dat het kind geplaagd wordt. Let extra op de kinderen die steeds het initiatief nemen om het kind te plagen. Vertel deze kinderen dat ook. Grijp onmiddellijk in en straf de plagers.
- Spreek ook af dat u plagen op weg naar school, op weg uit school en in de pauzes zult straffen. Vertel ook dat u contact zult opnemen met de ouders van de plagers.
- Leer de groep de vormen van zogenaamd afwijkend gedrag van de 'haas' te accepteren. Laat de ergste plaaggeesten na schooltijd nablijven en leg ze uit dat het kind mag zijn zoals het is.
- Vertel het geplaagde kind dat u achter hem staat en dat het op u kan rekenen.
- Zorg ervoor dat het kind wat weerbaarder wordt. Pas de inhoud toe van Compendium: 'Assertief'.
- U kunt ook gebruik maken van de volgende boeken, die u dan in de klas laat rouleren. De inhoud van ieder boek kunt u tijdens een groepsgebesprek bespreken. Het gaat om de volgende boeken:
 - *Pudding Tarzan*, Ole Lund Kirkegaard, Bert Bakker, AVI 8, 9 jr.;
 - *Gekke bril en gekke rooie*, Jan de Zanger, Leopold, AVI 4, 9 jr.;
 - *Jij gaat met ons mee*, Leo van Aken, Zwijsen, AVI 5, 10 jr.;
 - *Niet vechten, niet bijten*, Else Holmelund Minarik, Ploegsma, AVI 7, 7 jr.;
 - *Veronica Ganz*, Marilyn Sachs, Querido, AVI 9, 10 jr.;
 - *De zesde tegen het soepje*, Jacques Vriens, Holkema en Warendorf, AVI 9, 11 jr.
- Pas ook de inhoud toe van Compendium: 'Groep is geen eenheid'.
- Wijs de groep wat extra op leuke dingen die het kind doet.
- Laat het kind om de beurt met klasgenoten werken/spelen. U blijft daar als leerkracht zo lang mogelijk bij en zorgt dat het andere kind het als leuk ervaart met de 'haas' te werken/spelen. Wijs het kind op leuke dingen die de 'haas' doet en die men samen doet. Wijs ook op de gezamenlijke prestaties.

Haren uittrekken

Haren uittrekken of trichotillomanie is een symptoom van iets anders, waarbij op allerlei plaatsen op het lichaam het haar geplukt wordt. Over het algemeen ontwikkelt dit zich zeer geleidelijk; soms wordt er begonnen met het haar van het knuffeldier. De mogelijke oorzaken zijn legio. Theoretisch kan een minder sterk bewustzijn van lichamelijke grenzen, bijvoorbeeld als gevolg van te zwakke huidprikkelers, een rol spelen. Bij meisjes kan het wijzen op problemen met hun vrouwelijke identiteit. Haartrekken kan ook wanhoop uitdrukken, bijvoorbeeld bij ernstig verwaarloosde kinderen. Het is ook mogelijk dat het niet meer is dan een slechte gewoonte, zoals nagelbijten. Bekijk eerst of het verliezen van haren het gevolg is van uittrekken of van ziekte. Jonge kinderen doen het vaak openlijk. Informeer bij de ouders. Stel ook vast of het haar wordt opgegeten, dit in verband met de eventuele vorming van een haarbal. Bekijk ook of het alleen een slechte gewoonte is of een symptoom van een ernstiger problematiek. Adviseer eventueel kinderpsychiatrisch onderzoek. Bekijk ook of het mogelijk is externe deskundigen voor de behandeling/begeleiding in te schakelen. Mogelijke hulpverleningsvormen zijn: thuisbegeleiding, zodat het kind thuis meer/betere aandacht ontvangt; een muts dragen; het bespreken van het gedachteloze karakter van de handelingen met de ouders en kind; het kind leren in plaats van haar plukken de handen ineen te klemmen (ook geschikt om de spanning te laten afvloeien) en het kind prijzen/belonen als het spontaan de handen ineenklemt in plaats van zich haren uit te trekken. Zie voor een uitgebreide literatuuropsomming: Leeuwen, H.M.P. van, 'Trichotillomanie' in *Kinderen en adolescenten*, Van Loghum Slaterus, de aflevering van april 1986.

Hechtingsstoornis

Kinderen met een hechtingsstoornis zijn niet in staat zich te hechten aan mensen in hun naaste omgeving. Ze hebben een gebrek aan basisvertrouwen. Kinderen met hechtingsstoornissen kunnen passief zijn en initiatiefloos of juist agressief. Kenmerkend is: wantrouwen t.o.v. anderen, geen nauwe banden aangaan met anderen, sociaal geïsoleerd, gewetensloos, automutilatie, gewelddadig, eenzaam, depressief, wreed, stelen, vernielen, provocerend seksueel, weglopen, impulsief abnormaal eetgedrag (schrokken), agressief, aandacht vragen, claimen en vastklampen. Ze zijn makkelijk te beïnvloeden door slechte vrienden en komen ook makkelijk in het criminele circuit. Zie ook G. de Lange, Relatiegestoorde kinderen. Twee opvoedingswijzen bij hechtingsstoornissen, Van Gorcum 2002.

Zie ook www.hechtingsstoornis.nl

Er zijn twee termen om de gehechtheidsontwikkeling aan te geven nl.:

- hechting: de processen die er voor zorgen dat een kind verbonden raakt met zijn ouders/verzorgers;
- bonding: de processen waardoor een vader/moeder/verzorger verbonden raakt met het kind.

Vanaf het moment dat het pasgeboren kind op de moeder komt te liggen, starten de processen van hechting en bonding. Vooral de literatuur van de Engelse psychiater

John Bowlby heeft een bijdrage geleverd aan het besef van het belang van hechting en bonding voor de rest van het leven. Als die processen niet goed verlopen kan er een reactieve hechtingsstoornis (HS) ontstaan. De symptomen daarvan zie je al voor het 5e jaar. Bij geadopteerde kinderen die na hun derde jaar zijn geadopteerd, blijkt 10% RHS te vertonen. Het zijn kinderen die op jonge leeftijd al niet goed kunnen reageren op sociale situaties, ook niet in de interacties met hun ouders.

Daarnaast vertonen ze oppervlakkig hechtingen. Er zijn twee typen kinderen, nl.:

- de geremde kinderen; vermijden intimiteit, de zgn. frozen children. Ze reageren afwijzend op toenaderingspogingen;
- de ongeremde kinderen.

Hoofdbonken

Hoofdbonken komt in de voorschoolse periode regelmatig voor, maar kan een tic worden als het kind ouder wordt. Het is voor kinderen een manier om op spanning te reageren. Niets doen is vaak de beste benadering. Over het algemeen gaat het vanzelf weer over.

Huilerig

Er zijn jonge kinderen die om het minste of geringste huilen. Soms heeft dat te maken met een algeheel gevoel van onbehagen. Het kind voelt zich niet op zijn gemak en is gauw aangedaan. Er zijn ook kinderen die van huis uit de ervaring hebben dat huilen een hulpmiddel is om iets voor elkaar te krijgen of om aandacht te krijgen. Soms gaat het om een geïsoleerde, verharde gewoonte. Huilerigheid kan ook overgaan in huilbuien met depressieve achtergronden. Bekijk eerst of het kind dat gedrag ook thuis vertoont. Verder is van belang te bekijken of het misschien iets van acute aard is, dat niet altijd kenmerkend voor het kind is geweest. Wellicht zijn er plotseling emotionele problemen of is/wordt het kind ziek. Voor de begeleiding is van belang:

- zorg ervoor dat het kind op school niet bedreigd wordt door klasgenoten;
- geef het kind enige tijd extra aandacht en extra uitleg, en bereid het voor op dingen die gaan gebeuren, zodat het zich niet (nog meer) onzeker voelt;
- zorg voor voldoende ordening en structuur tijdens het dagelijks onderwijs, bijvoorbeeld door gebruik te maken van het *Dagritmepakket* (uitgegeven bij Nienhuis in Zelhem, maar verkrijgbaar via de schoolleveranciers). Zie ook de papieren versie daarvan op pagina 139-140;
- als u weet tijdens welke situaties het kind vaak gaat huilen, is het aan te bevelen dit te voorkomen door tijdens die situaties bij het kind te zijn, het moed in te spreken en het aan te geven hoe het die situatie aankan;
- werk eventueel met een beloningensysteem, waarbij het kind beloningen kan ontvangen als het gedurende een of meer situaties niet heeft gehuild;
- laat het kind ervaren dat het door te huilen op school niets kan bereiken.

Huiswerkattitude (HA in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

Sommige kinderen hebben een ongewenste instelling ten opzichte van het huiswerk. In het voortgezet onderwijs

is dit een zeer veel voorkomend probleem, maar ook in de bovenbouw van het basisonderwijs zijn er kinderen die huiswerkmoeilijkheden hebben. Kinderen hebben moeite thuis geconcentreerd te werken en laten zich gauw afleiden.

Vaak is er sprake van een motivatietekort. Ook zijn er kinderen die moeite hebben met het zelfstandig studeren. Ze weten niet hoe ze het huiswerk moeten plannen en weten ook onvoldoende hoe ze iets moeten bestuderen en onthouden.

Praat met het kind om erachter te komen hoe het tegen de problemen aankijkt (thuis te weinig rust/ruimte, laat zich snel afleiden, geen zin, weet niet hoe het moet studeren).

Overleg met de ouders om te bekijken of de studiemogelijkheden thuis verbeterd kunnen worden. Geef de ouders aan dat ze kunnen stimuleren door interesse te tonen, het kind op te vangen bij problemen, aan te moedigen, te overhoren, etcetera.

Op school moet de leerkracht uitleggen waarom iets bestudeerd moet worden. Ook moet worden aangegeven in welke mate het gekend moet worden. Het huiswerk van de kinderen met problemen moet nagekeken of overhoord worden en ze moeten ook direct te horen krijgen hoe ze het beheersen.

Zie voor de motivatieproblemen het orthobeeld 'Motivatie'. Voor het leren studeren, het onthouden van het bestudeerde, zijn er programma's in *Geheugentraining*, Curriculum Schoolrijpheid, deel 5, van Malmberg in Den Bosch. Zie activiteit 3.15 op blz. 97 over het leren onthouden, 3.16 op blz. 105 over het zelfstandig studeren. Zie voor achtergrondinformatie: Neuwahl, N.M.E., 'Huiswerk' in het *Handboek kinderen en adolescenten*, van Loghum Slaterus, Deventer/Antwerpen, de aflevering van oktober 1986.

Hulp (accepteert geen)

Sommige kinderen hebben er moeite mee hulp van de klasgenoten en/of van de leerkracht te accepteren. De achtergronden hiervan zijn legio: relatieproblemen (het kind weigert hulp omdat er geen sprake is van sociale relaties); koppigheid; sommige kinderen zien niet in dat ze hulp nodig hebben (ze denken dat ze het best wel goed doen, hun zelfbeeld is niet reëel); faalangst (bang om af te gaan); gevoelens van schaamte. Bekijk welke achtergronden bij het kind een rol spelen. De begeleiding gaat dan als volgt:

- zoek met behulp van de zoekwijzer de onderdelen uit deze orthotheek die aansluiten bij de achtergronden van het kind;
 - leg het kind uit waarom het hulp krijgt. Geef concreet aan wat er aan de handelingen van een kind mankeert zodat hulp nodig is. Doe dit voordat u hulp gaat bieden en zeg dan ook wat u gaat doen, zodat het kind weet wat er gaat gebeuren;
 - wees tijdens het hulp bieden geduldig en zoek steeds naar onderdeeljes die het kind alleen kan uitvoeren. Zeg ook steeds wat u gedaan hebt/doet. Wijs het kind op mogelijkheden om iets een volgende keer alleen te doen. Doe bijvoorbeeld iets voor en laat het kind dat dan even later alleen proberen.
- Prijs het kind steeds als het onderdelen zelfstandig heeft

gedaan. Zorg ervoor dat het kind niet afhankelijk wordt van de hulp. Dat betekent dat u het kind niet alleen moet helpen, maar steeds moet bekijken hoe u het kind kunt leren het zonder hulp te doen;

- voorkom dat klas-/groepsgenoten het kind uitlachen omdat het hulp nodig heeft;
- wijs het kind op het effect van het helpen, namelijk dat het daarmee zelf nieuwe dingen leert te doen.

Humeurig

Humeurige kinderen zijn te weinig blij. Ze mopperen te veel, zijn te vaak boos en ontevreden. Hoewel deze kinderen niet gelukkig lijken, zijn er ook humeurige kinderen waarbij geen sprake is van onderliggende problemen, maar waarbij humeurig zijn een gewoonte is. Vaak is er echter wel sprake van onderliggende problemen, zoals problemen thuis, plagerijen, ontevredenheid over eigen functioneren, mislukkingen, teleurstellingen, lichamelijke ongemakken, etcetera. Ook kunnen depressies een rol spelen.

Onderzoeks- en begeleidingsmogelijkheden: zie de toelichting en bekijk of u erachter kunt komen welke onderliggende problemen een rol spelen. Probeer deze problemen te begeleiden met behulp van de andere onderdelen van deze orthotheek.

Bekijk ook waarover het kind moppert en probeer dit te bespreken. Praat met het kind waarom het daarover moppert.

Laat het kind zien dat daar ook anders op gereageerd kan worden. Leg de oorzaken van humeurigheid ook vast en neem iedere keer één situatie/oorzaak om te oefenen. Naast het wegnemen van de oorzaken en het bespreken/oefenen van concrete situaties is er een wapen tegen humeurigheid, en dat is humor en relativeren. Leg het kind uit dat het veel dingen niet zo ernstig moet nemen en niet zo zwaar moet tillen aan bepaalde situaties.

Zoek naar grappige aspecten. Probeer het kind aan het lachen te maken. Laat in de klas moppen vertellen, maak zelf grapjes en zoek naar grappige momenten in het functioneren van het kind. Laat het kind ook grappige boeken lezen en bespreek die, zoals:

- *Jaap Raar is niet gek*, Hans Tillin, Zwijsen, AVI 3, 7 jr.;
- *Jeanette, zeg maar Sjanet*, Irmela Breuder, Zwijsen, AVI 8, 10jr.

Hysterisch

Kenmerken van een hysterische persoonlijkheid zijn: kinderlijke houding, egocentrisme, hunkeren naar aandacht, gauw ontdaan zijn, onecht (theatraal) gedrag, contacthonger, fantasieën, schuldgevoelens, geldingsdrang, heftig reageren, nachtmerries, etc. Vaak zijn er lichamelijke klachten, zoals braken, zonder dat er een lichamelijke oorzaak is.

Bij het beeld van hysterie gaat het niet om het voorkomen van een kenmerk, maar om het geheel van verschijnselen. Aanleg, pijnlijke herinneringen en verdringing kunnen hysterie veroorzaken.

Als u merkt dat een kind meerdere hysterische symptomen vertoont, is het van belang externe deskundigen in te schakelen. Verzoek de ouders naar het bureau

Jeugdzorg te gaan of naar hun huisarts. Overleg met de externe deskundigen en hulpverleners over hoe u op school het beste met het kind kunt omgaan.

I

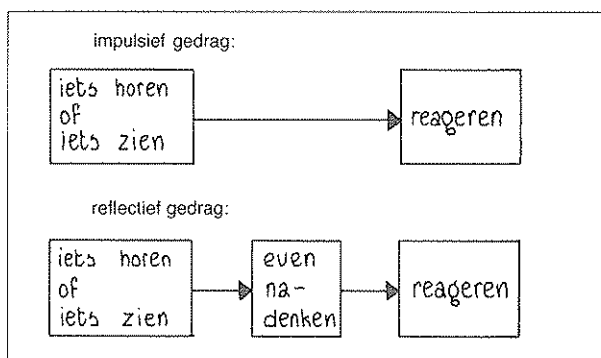
Ik-zwakke

Kinderen met een ik-zwakke hebben geen of een zwakke eigen identiteit. Kenmerkend voor ik-zwakke is: geen initiatieven durven nemen, weinig zelfvertrouwen, een diffuus zelfbeeld (weet te weinig over zichzelf), passiviteit, dromerigheid, weinig sociale initiatieven, zwak taalbegrip, matige verbale vlotheid, weinig emoties uiten, weinig weerbaar zijn, angstige houding, etcetera. In termen van zelfbeeld wordt dit ook wel een diffuus zelfbeeld genoemd. Bekijk de toelichting en stel vast welke invalshoek het meest duidelijk is. Van algemeen belang is, te werken aan de identiteit van het kind door het zichzelf te leren kennen. Wijs het kind op dingen die het aan het doen is, wijs het op de eigen voorkeuren en eigen afkeer van dingen, etc. Bekijk of het mogelijk is een hobby/geliefde activiteit te ontwikkelen. Laat het kind zoveel mogelijk keuzen maken ten aanzien van onderwijsactiviteiten, wijzen van taakuitvoering en groepsgenoten om mee te werken en te spelen. Breng zo veel mogelijk gedrag van het kind onder woorden. Door dit verbaliseren leert het kind zichzelf kennen en ontwikkelt zich het ik. Wijs het kind op gedragingen van anderen en help het zich daarover een oordeel te vormen. Zie verder:

- initiatieven nemen: compendium: 'Passief', blz. 268;
- diffuus zelfbeeld: orthobeeld 'Faalangstige kinderen', blz. 108, 365;
- dromerig: orthobeeld 'Dromerigheid', blz. 327;
- zwak taalbegrip: orthobeeld 'Sprak-/taalontwikkeling', blz. 327;
- verbale vlotheid: orthobeeld 'Sprak-/taalontwikkeling', blz. 715;
- emotionaliteit: orthobeeld 'Emotionaliteit', blz. 333;
- sociale initiatieven: orthobeeld 'Sociale problemen', blz. 684;
- weerbaar: compendium 'Assertief', blz. 243;
- angstig: orthobeeld 'Angsten', blz. 225

Impulsief

Impulsief gedrag is handelen zonder na te denken. Impulsieve kinderen zien of voelen iets en reageren daar direct op, zonder eerst goed na te denken. Dat is te zien

in het werkgedrag, waarbij ze onvoldoende luisteren naar de opdracht en te vroeg met het werk beginnen, maar het is ook te zien in sociale situaties waarin ze zonder nadenken kunnen reageren. Bij sommige kinderen heeft dit te maken met het gegeven dat ze dat nooit geleerd hebben, bij andere kinderen spelen hersenfunctiestoornissen een rol (zie het orthobeeld ADHD). Soms gaat het ook gepaard met egoïsme. Impulsief reageren heeft meestal te maken met instinctmatig handelen zonder te denken. Er moet dus een moment van nadenken ingeschakeld worden.

Dat betekent dat het nadenken geleid moet worden. Het kind moet verteld worden wat het moet denken. Bekijk of het mogelijk is te werken met afbeeldingen of tekst. We geven een voorbeeld. Stel dat het kind tijdens kringgesprekken steeds voor de beurt spreekt. Niet zozeer omdat het zich niet aan de klassenregels wil houden, maar omdat het niet anders kan. Een impulsief kind hoort iemand iets vertellen en haakt zonder na te denken daarop in.

Het reflectieve kind dat eerst nadenkt, wacht zijn beurt af of steekt een vinger op. Het is van belang dat u vaststelt in welke situaties het kind impulsief is. Voor deze situaties maakt u kaartjes die de impulsieve benadering en de reflectieve benadering weergeven. Voor oudere kinderen kunt u het gewoon opschrijven. Deze kaartjes bespreekt u met het kind. Begin met een vorm van impulsiviteit en werk daar eerst enige tijd aan. De kaartjes kunnen eruit zien zoals hierbij is weergegeven. U kunt deze impulsiviteitssituaties ook op losse kaartjes maken en steeds het nadenkkaartje invoegen. Zeer stimulerend kan het werken om hieraan een beloningssysteem te koppelen. U kunt dan gebruik maken van het beloningssysteem op pagina 111 en verder.

Als doelstelling gebruikt u iets uit een impulsiviteitssituatie. Iedere keer als het kind lukt om reflectief te zijn, krijgt het een beloning of een teken, afhankelijk van het systeem waarvoor u kiest. Op Kleptomani-form gedrag op pagina 452 hebben we ook een voorbeeld van impulsiviteitskaartjes opgenomen.

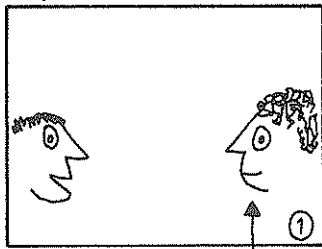
Bepaal dus eerst tijdens welke situaties het kind impulsief is en kies vervolgens de aanpak met de kaartjes. Maak ook gebruik van de andere orthobeelden als er ook sprake is van een bepaald probleem zoals werkhoudingsproblemen, agressiegedrag, adhd, etc. of meer van de onderstaande begeleidingsmogelijkheden om de zelfsturing en het doordacht handelen te verbeteren.

Introvert/in zichzelf gekeerd

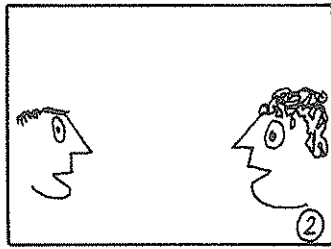
Zonder dat er sprake hoeft te zijn van aan autisme verwante stoornissen, kunnen kinderen introvert en in zichzelf gekeerd zijn. Sommige kinderen zijn dat van nature, het is hun ik-trek. In principe moet u die ik-trek accepteren, maar soms belemmert die in zichzelfgekeerdheid de ontwikkeling van het kind. Het kan zijn dat het minder sociale ervaringen op doet en daardoor sociaal geïsoleerd raakt. Dan is er wel sprake van een probleem.

Help het kind dan om zich wat meer te uiten. De meest aan te bevelen manier van werken is om er eerst impressie in te laten gaan voordat er expressie uit kan gaan. Behandel met het kind/de groep de sociaal-emotionele begrippen en probeer het vanuit die gezamenlijke erva-

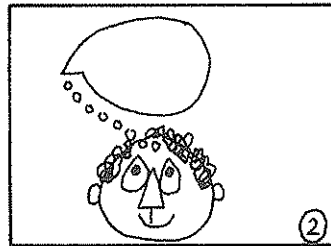
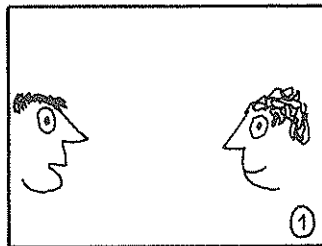
impulsief:

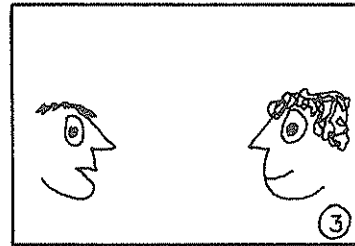
het kind

reflectief:

kind denkt na

kind wacht beurt af

impulsief:

een kind vertelt iets
en het gaat
over iets waar jij
ook wat over weet
te vertellen

①

zonder nadenken
praat je door wat
het andere kind
zeft heen
en vertel je wat
je wilt vertellen

②

reflectief:

een kind vertelt iets
en het gaat over
iets waar jij
ook wat over weet
te vertellen.

①

je denkt even na
en denkt: ik kan nu
nog niets zeggen,
want ik kan er niet
zo maar doorheen
praten. Even wachten.

②

je wacht rustig
tot het kind klaar
is en je vraagt of
je wat mag zeggen
of je steekt
je vinger op

③

ringen zich te leren uiten. U kunt ook gebruik maken van de uitgave Leergang gedrag over de bakjesaanpak. Dat is een brochure die verschenen is in de serie *Heel handige hulpmiddelen*.

J

Jaloezie

Jaloezie is een complex verschijnsel. Kinderen vertonen een bepaald gedrag en kunnen zelf niet aangeven dat jaloezie de achtergrond is. In principe heeft het met afgunst te maken en kunnen dat dan uiten door:

- agressiegedrag en ruzie maken met andere kinderen
- spullen afpakken van anderen of spullen van anderen stuk maken

- aandacht trekken
- boos worden als ze zelf geen aandacht krijgen
- huilerig en zeurderig doen
- terugvallen in de ontwikkeling en kinderlijk doen om weer aandacht te krijgen. Klassiek is het regressiegedrag als een broertje of zusje wordt geboren. Zo'n tijdelijke terugval mag niet langer duren dan 6 weken. Soms gaan kinderen misbruik maken van de aandacht die het terugvalgedrag oplevert.

- anderen pesten

Jaloezie bij kinderen uit zich in twee vormen, namelijk in het niet kunnen accepteren dat anderen iets hebben, kunnen, krijgen, mogen, en in de indruk zelf achtergesteld te worden.

Belangrijk is het ontwikkelen van de eigen waarde van het kind met gevoelens van jaloezie. Door deze

kinderen aandacht te geven en ze bewust te maken van wat ze kunnen. De gevoelens van eigen waarde zich ontwikkelen en is de noodzaak om jaloers te zijn minder nodig. Kinderen met gevoelens van jaloezie hebben iemand nodig die hen bij hun zelfbeeldontwikkeling begeleidt. Het is belangrijk dat u zich realiseert dat kinderen in groep 1 vaak nog een egocentrische instelling hebben en alles zelf willen hebben en kunnen. Als iemand iets heeft of kan wat het kind niet heeft of kan dan reageert het kind met frustraties in de vorm van driftbuien, huilbuien, vernielen, zeurgedrag, aandacht trekken, etc. Leg het kind met uitingen van jaloezie in elk geval uit dat u het begrijpt. U begrijpt dat het kind dat wil, maar.... En dan legt u uit dat het niet kan, waarom het niet kan en wat er nog wel mogelijk is. Beperk u tot die drie aspecten om er voor te zorgen dat het kind niet leert dat het met dit gedrag extra aandacht kan verdienen. Bij kinderen in groep 1 en 2 gaat het ook vaak om het afpakken van materialen. Het is belangrijk dat u dat consequent aanpakt en begeleidt. Ook hier geldt weer dat u vooral aandacht besteedt als het kind gewenst gedrag vertoont. Laat het kind ook zien hoe anderen in die situatie reageren. Bij oudere kinderen kan het ook gaan om wat kinderen kunnen en wat ze aanhebben, maar soms kan het ook om jaloezie gaan m.b.t. de leerprestaties van die andere kinderen. Ook hier is het belangrijk om kinderen te leren dat jaloezie wel begrijpbaar is, maar dat iedereen anders is en dat de kwaliteit van je prestaties niet de kwaliteit van de persoon bepalen. Dat is voor kinderen te abstract, maar in de praktijk gaat het erom dat u in elk geval laat zien dat u niemand voortrekt en alle kinderen even waardevol vindt.

Besteed iets meer aandacht aan de kinderen die ook wel meer reden hebben om jaloers te zijn. Niet jaloers zijn is immers makkelijk als je al veel hebt en kunt. Soms zijn kinderen onterecht jaloers omdat ze verkeerd zelfbeeld hebben om egocentrisch blijven. In die gevallen mag u ook wel wat meer vermanende gesprekken hebben. Er zijn ook kinderen die recht hebben om jaloers te zijn omdat ze alles tegen hebben. Ze leven in een weinig comfortabele thuissituatie en/of hebben leerproblemen. Wat de leerproblemen betreft is de reactie natuurlijk adaptief onderwijs en wat de niet zo comfortabele thuissituatie betreft kunt u weinig anders meer doen dan het kind op school wat meer aandacht te schenken en het wat te 'verwennen'.

De begeleiding dient tevens gericht te zijn op de acceptatie van anderen en op het zelfbeeld. Daartoe is het eerst nodig dat onderzocht wordt of het kind denkt dat het wordt achtergesteld.

Observeer het kind. Sommige kinderen uiten zich in de zin van 'ik mag ook nooit...' of 'ik krijg nooit...'. Met oudere kinderen is dit te bespreken. Bekijk ook of dit overeenkomt met de werkelijkheid. Sommige kinderen worden inderdaad achtergesteld.

Voor de begeleiding betekent dit dat het kind veel extra positieve aandacht moet krijgen. Het moet in het begin van de speciale leerlingenbegeleiding wat meer en vaker beloond en geprezen worden. Vanuit die extra positieve aandacht kan het kind bewust worden gemaakt van de waardering die het ontvangt. Het is onvoldoende het

kind alleen maar positieve aandacht te schenken. Het is van belang dit ook te bespreken: 'Zie maar, nu ben ik met jou...', 'Zie maar, nu krijg jij...', etcetera. Door deze aanpak wordt een van de redenen om jaloers te zijn: het gevoel achtergesteld te zijn, weggewerkt. Naast deze aanpak is het van belang het kind te helpen het functioneren van anderen te accepteren. Daartoe zijn er twee mogelijkheden.

Ten eerste is het aan te bevelen aanleidingen voor jaloezie toe te lichten. Als iemand iets krijgt, zegt u: 'Petra krijgt nu...', want ze heeft heel hard gewerkt. Gisteren kreeg jij nog...'. Geef steeds een reden en verwijst naar iets dat het kind heeft meegemaakt. Dit laatste moet afgebouwd worden, omdat het kind ook moet leren anderen te accepteren zonder aan het eigen functioneren te denken. Voor dit laatste is het van belang de eerder beschreven werkwijzen consequent en veelvuldig uit te voeren en daarna verhalen voor te lezen waarin anderen jaloers zijn. Door deze verhalen te bespreken leert het kind zichzelf beter te begrijpen en te veranderen. Deze verhalen kunnen ook met de hele klas besproken worden opdat het kind ook van klasgenoten leert.

Bruikbaar zijn: *Hoe de heks ezeltje Alf te pakken kreeg* (Cora Annet, Lotus), *Plaats genoeg* (Leila Berg, Zwijssen, Klimrek), *De kinderbrug* (Max Bolliger, Kosmos), *Het stikzwarte nachtboek* (G. Ekholm en P. Ekholm, Leopold), *Hoe het was toen Hein een broertje kreeg* (M. Gydal en M. Andersson en Th. Danielsson, Kosmos), *Peter en zijn zusje* (Astrid Lindgren, Deltas, 4 jr.), *De verjaardag* (M. Rudolph, Kosmos), *Ellen is een schrokkerd* (J.J. Strong, Omniboek, 4 jr.), *Ik en mijn broertje, mijn broertje en ik* (Tita Törnqvist, Ploegsma, 6 jr.), *Borre en de nachtzwarde kat* (Jenny Wagner, Lemniscaat), *De jaloerse kraai* (B. Watts, Het Spectrum), *Tillie en haar babybroertje* (Gunilla Wolde, Dupuis), *Tillie haar broertje is ziek* (Gunilla Wolde, Dupuis, kleuters), *De kat die zich kwaad maakte* (B. Wright, De Bezige Bij), *Een zusje voor Ron* (Geertje Gort, Zwijssen, AVI 3, 7 jr.) en *Morgen krijg je kauwgom* (Geertje Gort, Zwijssen, AVI 8, 10 jr.). Diaseries: *Borre en de nachtzwarde kat* N.B.L.C.-nr. 37122, Den Haag en *Toby en Josta-jaloezie* (Fibo 926, Zeist).

Zie ook Quartel, F.G., *Ego*, Meulenhoff Amsterdam, blz. 160-164, voor de bovenbouw.

Zie ook uit de serie Kijk en beleef van Kwintessens in Amersfoort het deeltje: *jaloers*

K

Kinderlijk

Kinderlijk wordt als term gehanteerd door leerkrachten als deze vinden dat een kind zich niet overeenkomstig de kalenderleeftijd gedraagt. Men doelt dan meestal niet op leergedrag, maar op sociaal-emotioneel en vaak vooral emotioneel gedrag.

Leerkrachten noemen dan vaak als symptomen: primair emotioneel reageren, spelen met jongere kinderen, weinig weerbaar, veel bevestiging vragen, te weinig initiatieven, speels, matig zelfstandig, jonger stemmetje, een-

voudig taalgebruik.

Bekijk of dit gedrag te maken heeft met een van de volgende achtergronden:

- het kind heeft te weinig zelfvertrouwen en durft zich niet verder te ontwikkelen. Het kind blijft liever op het vertrouwde ontwikkelingsniveau (steken);
- er is sprake van een terugval/regressie. Zie Compendium: 'Regressie' op pagina 270;
- het kind wordt thuis klein gehouden omdat het bv. het jongste kind is of enig kind. De ouders of andere huisgenoten kunnen het kind klein houden of zelfs kleineren. Overleg met de ouders en kijk hoe men het kind verantwoordelijkheden kan geven, kan stimuleren dingen zelfstandig te doen, flink te zijn, etcetera;
- het is ook mogelijk dat er sprake is van beperkte ontwikkelbaarheid. Het kind leert dan de dingen langzamer/anders dan de anderen.

Klikken

Hierbij gaat het om kinderen die te vaak vertellen dat een ander kind iets gedaan heeft of aan het doen is dat niet mag. Kinderen klikken omdat ze anderen iets betaald willen zetten, omdat ze denken dat ze daarmee een goede beurt maken bij de leerkracht of omdat ze te zeer bezig zijn met wat er wel of niet mag. Elk kind klikt wel eens, maar sommige kinderen doen dit zeer frequent.

Klikken en klagen zijn vaak symptomen van onderliggende problemen als geïsoleerd zijn, behoefte aan aandacht, egocentrisme, gebrek aan sociale vaardigheden om acceptabel contact te zoeken, onjuiste sociale intelligentie, niet gelukkig zijn met jezelf. Dat betekent dat u bij gering effect van de onderstaande tips verder moet gaan/laten onderzoeken.

Verminderen van klikken en klagen

Tip 1: Bespreek met het kind gewoon wat er plaats vindt. Hanteer ook de woorden klagen en klikken.

Leg de inhoud van die begrippen uit aan de hand van wat u van het kind ziet. Leg ook het nadeel van het klikken en klagen uit (kost u veel tijd, vaak onnodig, vinden andere kinderen vaak raar, zo kom je buiten de groep te liggen).

Tip 2: Behandel de beide begrippen stuk voor stuk. Begin bijvoorbeeld eerst met klikken. Leg het kind uit dat het alleen mag klikken over twee zaken:

- als het gepest wordt of als anderen gepest worden
- als er spullen vernield/gestolen worden van het kind of anderen. Zeg tegen het kind dat iedere keer als het kind bij u komt om over iets te klikken, u de vraag zult stellen:
- is er gepest?
- is er wat vernield/gestolen? Zo nee, dan moet het kind van u weten dat u niet verder luistert.

Tip 3: Behandel zo ook het klagen. Het kind mag alleen klagen als:

- het gepest is
- als het (echt) last van anderen heeft

Tip 4: Bespreek deze strategie ook met de gehele groep zodat alle kinderen weten dat dit uw gedragslijn is.

Tip 5: Bespreek ook met de kinderen waar je niet over klaagt of waar je niet over klikt.

Tip 6: Probeer het klagen en klikken te negeren door niet te reageren op wat het kind zegt.

Bekijk eerst met welke van de drie genoemde redenen het klikken van dit kind te maken heeft. Sluit met uw begeleiding hierbij aan door indien nodig de relatie tussen dit kind en het kind waarover het klikt te verbeteren. Zie het orthobeeld 'Sociale problemen' op pagina 645. Leer het kind ook dat u het klikken niet op prijs stelt en hanteer voor het verbeteren van de relatie tussen u en het kind Programma 2 in het orthobeeld 'Koppigheid' op pagina 467.

Als kinderen te zeer bezig zijn met wat wel/niet mag, is het van belang vóór een bepaalde activiteit met het kind te spreken en het kind te vertellen dat u tijdens... niet wilt dat het kind klikt.

Tijdens de activiteit houdt u het kind in de gaten en als het kind over iets niet geklikt heeft, bespreekt u dat en probeert u het kind te laten begrijpen waarom klikken niet gewenst is: 'Je zag dat Sander iets deed dat niet mag, maar je hebt er niet over geklikt omdat niemand er last van had, en je weet ook dat ik er niets van gezegd zou hebben'. Als kinderen bedreigd worden en dat zeggen, moeten ze er wel van op aan kunnen dat u ze helpt.

L

Langzaam

Sommige kinderen functioneren traag. Ze werken langzaam, reageren traag op verzoeken, moeten lang nadenken, spreken langzaam, etcetera. Soms is dat tempo zo traag dat het functioneren in de groep, en daardoor de cognitieve ontwikkeling, ernstig belemmerd wordt. Het trage functioneren kan tot het eigene van een kind behoren en met de constitutie te maken hebben, maar het kan ook een vorm van gemakzucht zijn.

Soms zijn kinderen te weinig actief. Ze hebben geen werktempo, zijn dromerig en doen te weinig. Er zijn kinderen die van nature dromerig zijn en weinig 'wakker' functioneren. Het nadeel van die grondhouding is dat er veel langs hen heen gaat. Over het algemeen gaat het bij deze kinderen om een fundamenteel persoonlijkheidskenmerk, waar maar in beperkte mate wat aan te doen is.

Als u het leestempo wilt gaan verhogen, is het van groot belang eerst te overwegen of u wel het recht hebt zo ingrijpend met het kind bezig te zijn. Als u denkt dat het functioneringstempo de ontwikkelingsmogelijkheden beperkt, kunt u de volgende begeleidingsmogelijkheden uitproberen:

- werk met het orthobeeld 'Dromerige kinderen' op pagina 327 en verder.

- laat het kind ervaringen opdoen met het sneller functioneren. Veel langzaam functionerende kinderen hebben te weinig ervaren hoe het is om sneller te functioneren. Kinderen die langzaam leren, moeten eenzelfde stukje tekst enkele malen lezen, daarbij hun leestempo in een grafiek bijhouden en zo iedere keer ervaren dat het sneller kan. Dingen die te traag gaan herhalen en de tijd bij-

houden is een goede aanpak, eventueel gekoppeld aan een beloningensysteem.

- voer uit het Curriculum Schoolrijpheid, deel 5: *Geheugentraining*, de activiteiten voorzien van een bliksem-schicht uit;

- bekijk of het niet beter is dat trage tempo te accepteren. Veel kinderen blijven te lang vastzitten in een bepaald AVI-niveau omdat ze niet voldoen aan het tempo-criterium.

- Soms gaat het om kinderen die van nature traag zijn en zo de dupe worden van de terreur van de AVI-normen. Laat voor deze kinderen de tijdsfactor weg en beoordeel ze alleen op de factor nauwkeurigheid. Bekijk of u deze aanpak ook kunt voeren voor andere vak- en vormingsgebieden door het kind minder te laten maken.

• *Verhogen van de activiteit*

- Leer het kind vragen te stellen. Dat wil zeggen dat u bij diverse onderwijsactiviteiten tegen het kind zegt dat het goed op moet letten omdat u het regelmatig even een vraag zult stellen om het 'wakker' te houden.

- Werk met het dagritmepakket (zie pagina 139-140) en laat het kind iedere keer zeggen wat er gaat gebeuren en wat er zoëven gedaan is. Dit is een erg belangrijke activiteit omdat het kan leiden tot verbetering van de meer alledaagse alertheid.

- Noem tijdens de kringactiviteiten steeds de naam van het kind en betrek het zo bij de onderwijsactiviteiten.

- Als het kind aan het spelen en werken is, gaat u veelvuldig naar het kind toe en laat u het kind steeds zeggen wat het gedaan heeft en wat het verder gaat doen.

- Zet het kind in de kring of bij andere activiteiten naast u zodat u het steeds aan kunt sporen mee te doen en op te letten.

- Zet het kind eventueel tegenover u i.v.m. oogcontact.

- Bekijk ook wat u kunt accepteren omdat het kind door het bovenstaande ook te veel onder druk gezet kan worden. Bekijk wanneer u die druk weg kunt halen door het kind of wat minder werk te geven, soms de tijdsdruk weg kunt halen door het kind op een ander moment het werk af te laten maken.

- Bij toetsen zoals bij AVI kunt u ook de tijdsdruk weghalen of het kind een halve minuut extra geven als norm voor een bepaald leesniveau.

- Vraag de ouders om hun huisarts eens naar het kind te laten kijken.

Leermoeilijkheden

Deze orthotheek richt zich in de eerste plaats op het onderzoek en de begeleiding van kinderen met sociaal-emotionele problemen.

In de vorm van verwijzingen zullen we de leermoeilijkheden aan de orde stellen. Het gaat dan om moeilijkheden bij de verwerving van kennis en vaardigheden als lezen, omgaan met ontwikkelingsmaterialen, rekenen, werklesactiviteiten, schrijven, taal, spellen, zien, luisteren, spelen, wereldoriëntatie, enzovoort.

Als de gewone didactiek ontoereikend is, is er een andere didactiek nodig, en dat is de orthodidactiek. Zie het orthobeeld 'Moeilijk lerende kinderen' op pagina 493.

Leertaakgerichtheid (LG in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

Bij problemen op het gebied van de (leer) taakgerichtheid gaat het om kinderen die gauw afgeleid zijn en moeite hebben bij de taak te blijven. Zie voor een uitgebreide uitleg van het begrip taakgerichtheid pagina 282. Zie voor de onderzoeksmiddelen en begeleidingsmiddelen

- het orthobeeld 'Concentratieproblemen' op pagina 281.

Liegen

Liegen is het spreken van onwaarheden en het doen van misleidingen. Misleiden is informatie geven die niet in overeenstemming is met de feiten, meningen, gevoelens, etc.

Wie liegt, weet dat het niet waar is wat hij zegt. Degene die liegt, verdraait de waarheid met opzet en doet dat vaak om zichzelf onaangenaamheden te besparen. Uit deze kenmerken blijkt dat niet iedere vorm van onwaarheid spreken liegen is.

Sommige kleuters hebben er nog moeite mee fantasie en werkelijkheid te scheiden. Als een kind zegt dat het iets niet gedaan heeft, kan dat ook betekenen dat het graag wilde dat het dat niet gedaan had.

Pas op vijfjarige leeftijd kan een kind waar en onwaar uit elkaar houden. Als een ouder kind veel liegt, is dat een waarschuwingssignaal dat hij de waarheid en werkelijkheid niet aankan. Het label *liegen* bij jonge kinderen is een leerkrachtenlabel. Dat wil zeggen dat een volwassenkwalificatie gehangen wordt aan gedrag van zeer jonge kinderen. Vaak gaat het om kinderen die volgens leerkrachten iets gedaan hebben en dat niet toe willen geven. Het is daarbij de vraag of het echt liegen is of dat het het minder ernstige label van jokken zou moeten hebben.

Echt liegen is het tegen beter weten in ontkennen, waarbij de eerlijkheidsnorm wel gekend wordt, maar niet gevolgd wordt. Liegen kan ook pathologische zijn als een kind alle 'aan elkaar vastliegt' en daar mee door blijft gaan. Dan is er vaak ook sprake van een ongeschikte ontwikkeling van het geweten.

Kijk, eventueel met externe hulp, of u erachter kunt komen waarom het kind liegt. Worden te hoge eisen aan het kind gesteld; heeft het kind het gevoel nergens bij te horen; heeft het minderwaardigheidsgevoelens?

Accepteer het liegen niet en bespreek de leugens. Leg het kind per concrete situatie uit wat het beter had kunnen doen. Leg uit dat u begrip hebt voor het feit dat het kind moeite heeft de waarheid te zeggen. Het kind schaamt zich, of wil graag opscheppen omdat het weinig anders heeft om trots op te zijn. Noteer de leugens en stel het kind voor in de plaats van de leugen iets te doen. Oefen dat ook eventueel. Prijs het kind regelmatig als het niet jukt. Praat ook met de groep over liegen en jokken in een vrij kring-/groepsgeprek of naar aanleiding van de volgende boeken:

- *Liegbeest*, Thea Dubelaar, Ploegsma, AVI 6, 10 jr.;

- *Je bent een liegbeest*, H. Dorrestijn, Aarts, Amsterdam, 4 jr.;
- *Wie ben jij Loekie Live*, Chr. Nöstlinger, Bruna, Utrecht.

Andere mogelijkheden:

A. Probeer bij kinderen met hardnekkig ontkenningsgedrag het kind weinig gelegenheid te geven te ontkennen en voorkom dus een nietes-welles-machtstrijd. Het is het beste om aan te geven wat u gezien hebt en de consequenties daaraan te verbinden zoals afzonderen/straffen of uw afkeuring uitspreken.

B. Bij sommige kinderen is het beter om het gebeurde later te bespreken, als ze wat minder opgewonden zijn. Noteer wat er is gebeurd en bespreek dat op een praatmoment in de week. Kinderen vergeten ook vaak weer wat besproken is en dat betekent dat u het regelmatig moet herhalen. Haal zo'n situatie naar voren en vraag het kind wat u verwacht of geef dat nog een keer aan.

C. Zoek per dag twee of drie eenvoudige, niet problematische dingen zoals: Heb jij de dop op de beker gedaan, heb jij dit hier neergezet? Koppel aan het ja of nee van het kind een positieve beoordeling van u. Op die manier raakt het kind gewend aan het toegeven wat het doet.

D. Leer kinderen onder woorden brengen wat er gebeurd is. Soms hebben kinderen te weinig kapstokken om greep te krijgen op wat er om hen heen gebeurt. Oefen dat door in twee fasen te werken:

-I. Leer het kind hoe het heet wat er gebeurt. Ga tijdens het werken, binnen spelen en het spelen buiten regelmatig naar het kind en vertel wat het doet en wat anderen doen. Laat het kind dat ook nazeggen.

-II. Laat kinderen in de klas regelmatig vertellen wat er gebeurd is. Neem een gebeurtenis in de klas of buiten en laat kinderen die dat wel kunnen, vertellen wat er gebeurd is en praat er met de klas over.

E. Maak van het onderwerp *eerlijk* een aandachtspunt dat u gedurende een maand behandelt. Hanteer ook gewoon het woord eerlijk. Bespreek met de kinderen dingen als:

- als je iets kapot hebt gemaakt, moet je dat melden
- als je iets gevonden hebt dat niet van jou is, dan moet je het aan de juf/meester geven
- als je iets gedaan hebt en de juf/meester praat er met je over moet je eerlijk zeggen wat er is gebeurd. Oefen bij dit laatste ook gewoon het zeggen van: 'Ja, dat heb ik gedaan.' Neem een concrete situatie in de zin van dat u tegen het kind zegt:
- je hebt iets omgestoten. Ik vraag: 'Heb jij dat gedaan? Wat zeg je dan?' U oefent dan met het kind het zeggen van: 'Dat heb ik gedaan.'
- je hebt iemand weggeduwd. Ik vraag: 'Heb jij Remco van de kar geduwd? Wat zeg je dan?'
- 'Ja, dat heb ik gedaan.'

M

Medicijnen

Achter dit orthobeeld kunt u in deze map informatie met

betrekking tot medicijnen plaatsen in de vorm van bijsluiters, kopietjes, artikelen, stencils. Het gaat dan om medicijnen die door kinderen gebruikt kunnen worden en waarvan het belangrijk is dat u op de hoogte bent van indicaties, bijwerkingen, etc.

Metten met anderen

Er zijn kinderen die zich voortdurend meten met anderen. Als iemand iets zegt hebben zij dat al eerder, groter, vaker en beter gezien of gedaan dan die ander.

Verminderen van het meten met anderen

• invalshoek 1. begrip bijbrengen

Probeer het kind uit te leggen dat het helemaal niet nodig is dat het steeds laat zien dat het beter is dan anderen. Leg uit dat anderen dat erg vervelend vinden. Vraag ook de klasgenoten het kind te vertellen hoe zij dat ervaren.

• invalshoek 2. verbieden

Leg het kind uit dat u drie dingen gaat doen, nl:

- het kind steeds herinneren aan zijn ik-ben-beter-gedrag
- als het kind ermee begint, zult u onmiddellijk ingrijpen en moet het kind stoppen
- daarna mag het kind 5 minuten niets zeggen/niet meedoen.

• invalshoek 3. vragen stellen

U kunt ook proberen om het ongewenste meten om te zetten in het positieve vragen stellen aan anderen. Als een ander kind wat vertelt dan zegt u tegen het kind dat het goed moet luisteren en dat het andere kinderen een vraag moet stellen.

• invalshoek 4. zelfbeeld van het kind

Het is mogelijk dat het kind dat doet omdat het eigenlijk onzeker is en dat meten nodig heeft. Geef het kind de komende tijd extra aandacht en bevestig wat het doet, prijs het kind en maak eventueel met het kind een dit-kan-ik-al-boekje zodat het duidelijk ziet wat het kan en vanuit die wetenschap dat meten niet meer nodig heeft.

• *invalshoek 5. praat over uw aanpak met de ouders* en kijk hoe men thuis het kind ook voldoende ruimte kan geven. Soms doen kinderen dit ook vanuit een rivaliteit binnen de thuissituatie of vanuit een te weinig aandacht krijgen thuis.

• *invalshoek 6. pas het reguleren toe.* Daarbij gaat u er vanuit dat het kind dit nodig heeft en dat u het niet helemaal af kunt leren, maar dat u het kind juist de gelegenheid geeft om aan iedereen te vertellen wat het goed gedaan heeft. Dat moment bepaalt u en op de andere momenten verbiedt u het kind zich steeds met anderen te meten.

• *invalshoek 7. leer andere kinderen ook steeds tegen het kind te zeggen dat hij met dat meten moet stoppen.*

• *invalshoek 8. angsten.* Soms kan de achtergrond ook angst zijn en het overschreeuwen van de eigen angsten als compensatie gebruiken. Zie daarvoor pagina 225.

Mokken

Bij mokken gaat het om pruilen en tegenstribbelen. Het kind wendt zich van u af en communiceert ook niet meer open.

Vaak is moken een vorm van aandacht vragen en op die manier je zin proberen te krijgen. Negeren is dan de

beste benadering. Als het kind wat bijtrekt kunt u het ook weer betrekken bij de situatie. Soms werkt een grapje of afleiden ook, als maar zo weinig mogelijk op het mokken zelf in gaat.

N

Nagelbijten (onychofagie)

Nagelbijten komt zeer veel voor en wordt beschouwd als een manier om innerlijke spanning door middel van motoriek te ontladen. Nagelbijten treedt vooral op bij angst en spanning. Het treedt rond het vierde jaar voor het eerst op om rond het zesde a zevende jaar een piek te bereiken. Ongeveer 30% van de kinderen bijt dan op de nagels. Ook rond het dertiende jaar is er zo'n piek. Nagelbijten betekent niet automatisch dat het kind ernstige psychische problemen heeft. Nagelbijters zijn wel vaker hyperactief en nerveus-onrustig. Soms is nagelbijten een 'aangepaste' vorm van agressie-uiting; ook kan het dienen als zelfbestrafing. Als het kind alleen nagelbijt, is dat geen reden om specialistische hulp in te schakelen. Soms komt het voor bij een neurose; dan moet die neurose behandeld worden. Ook zonder speciale begeleiding stoppen de meeste kinderen na verloop van tijd met nagelbijten. Als andere kinderen zich ten opzichte van het kind negatief uiten in de vorm van 'wat vies', of als nagelbijten een dwanghandeling wordt en te veel tijd van het kind in beslag neemt, en ook uit hygiënische overwegingen kan men besluiten iets te doen aan het nagelbijten. Aanbevolen is dan:

- het kind te suggereren dat het het bijten best kan laten;
- het te belonen voor het gedurende een bepaalde tijd niet bijten;
- het kind te helpen iets in de plaats te stellen voor het nagelbijten. Als het kind nagelbijt, probeert u het kind te laten zeggen wat het denkt/voelt. Lukt dat niet, dan kunt u dat voor het kind doen. Op die manier leert het kind de spanning te ontladen door te verbaliseren. Vooral bij kinderen die zo veel nagelbijten dat het pijn doet en ze 'gehandicapt zijn', is een aanpak noodzakelijk.

Nazeggen

Nazeggen van wat anderen zeggen (echolalie) kan verschillende achtergronden hebben. Nazeggen is een vorm van stereotiep gedrag (zie Compendium: 'Stereotiep gedrag'). In de psychiatrische literatuur komt men het tegen bij de symptomen van autistische en psychotische kinderen. Ook kinderen met een zwak taalbegrip vertonen echolalie. Op de vraag 'Welke kleur is dit?' antwoorden ze met: 'Welke kleur is dit.' Bij jonge kinderen spreekt men ook wel van papegaaispraak. Op sbo- en Z.M.L.K.-scholen en in mindere mate in het gewone onderwijs kan men ook echolalie tegenkomen. Soms is er sprake van een gebrek aan taalbegrip. Vaak is het ook een gewoonte (zie 'Stereotiep gedrag') die ontstaat doordat het kind wil opvallen, wil laten merken dat het er is, en die daarna verhard aanwezig blijft. Soms werkt dit zeer storend in de groep.

Als nazeggen geïsoleerd voorkomt, kunt u er als leer-

kracht wel wat aan doen. Maakt echolalie deel uit van een complex van symptomen, dan is het aan te bevelen externe deskundigen in te schakelen. Geïsoleerde echolalie kunt u verminderen door:

- het met het kind te bespreken. Maak eventueel een cassette-opname en laat het kind horen wat het doet. Leg ook uit waarom dit hinderlijk is;
- met een beloningensysteem te werken. Voor ieder (half)uur dat het kind het niet doet, krijgt het een punt. Een bepaald aantal punten levert een beloning op. Begin met een halfuur per dag en bouw het geleidelijk op;
- indien nodig het taalbegrip te verbeteren. Zie het orthobeeld 'Sprak-/taalontwikkeling';
- als het kind niet of onvoldoende geaccepteerd is door de groep: zie Compendium: 'Acceptatie' (pagina 242) door anderen' en Compendium 'Groep is geen eenheid' (pagina 254).

Neerslachtigheid

Neerslachtigheid is een stemming of gevoelsbeleving van bedroefd of treurig zijn. Deze gedrukte stemming wordt ook wel depressiviteit genoemd. Neerslachtigheid of een depressieve stemming kan van tijdelijke aard zijn, maar ook een permanent kenmerk van het gevoelsleven van het kind zijn. Zie ook Compendium: 'Humeurig' (pagina 256). Neerslachtigheid kan ook het gevolg zijn van factoren in de omgeving: na veel mislukkingen of veel teleurstellingen, zodat het geloof in eigen kunnen is verdwenen; na een ziekenhuisopname, na een scheiding, na het overlijden van iemand, na veelvuldig ziek zijn. Bij oudere kinderen kan depressiviteit ook het gevolg zijn van innerlijke moeilijkheden en psychische conflicten, bijvoorbeeld in de put raken na schuldgevoelens. Probeer erachter te komen of er factoren in de omgeving zijn die de neerslachtigheid veroorzaken. Schakel voor dat onderzoek eventueel externe deskundigen in. Geef een begeleiding die aansluit bij deze externe factoren. Als het kind het geloof in eigen kunnen heeft verloren en vaak heeft gefaald, kunt u de inhoud van het orthobeeld 'Faalangstige kinderen' (pagina 353) toepassen. Zie voor de andere problemen andere orthobeelden. Zijn gevoelens van neerslachtigheid zonder directe aanleiding een kenmerk van het kind en belemmert deze neerslachtigheid het functioneren en de verdere ontwikkeling van het kind, dan kunt u de benadering uitvoeren zoals weergegeven in orthobeeld 'depressiviteit'. Zie blz. 309.

Negatieve instelling

Sommige kinderen hebben een negatieve basisinstelling. Ze geven al bij voorbaat aan dat iets toch niets is, dat het niets zal worden/dat ze het toch niet kunnen/dat ze er geen zin in hebben/etc. Ze keuren alles bij voorbaat af, hebben overal kritiek op, roepen met hun oordeel al voordat ze precies gezien hebben hoe iets in elkaar zit en ze zijn vaak humeurig, brommerig, snauwerig, etc. Het zijn de negatieve ladingen die de sfeer verpesten. Dat kan verbaal maar ook nonverbaal via hun lichaamstaal. In de praktijk blijkt het moeilijk om deze instelling zo maar even te veranderen. Meestal heeft het stellen met de zgn. ik-trek van het kind, m.a.w. het gaat om een aangeboren karakterkenmerk. Toch zijn er wel voorbeel-

den bekend van kinderen die vanuit een negatieve instelling geleerd hebben dingen open, onbevooroordeeld en positief te zien.

Die persoonlijkheidsverandering heeft veel tijd in beslag genomen waarbij het kind veel begeleiding heeft gehad van zijn omgeving. Soms verandert een instelling van een kind snel en is het alleen maar een pose, een soort houding die het kind zich heeft aangeleerd en in andere gevallen is het een uiting van problemen in het kind zelf zoals verdriet, ontevredenheid, miskend zijn, o.i.d. De onderstaande tips moeten dan ook met grote volharding worden uitgevoerd, waarbij er soms niet meer opzit dan het te accepteren zoals in de laatste tip is aangegeven. In het ergste geval kan het een symptoom van een komende depressiviteit zijn.

• *Ontwikkelen van een positieve instelling*

Tip 1: Bij kinderen vanaf groep 3 is het aan te bevelen het verschijnsel van de negatieve instelling expliciet te bespreken. Zeg wat u van het kind ziet en hoe het reageert op wat er gebeurt; dat het steeds minder leuke dingen zegt, dat het niets leuk vindt, dat het te weinig blij is, etc.

Laat het kind daar op reageren. Zeg dat u het kind gaat helpen om wat blijer te zijn en meer de leuke dingen te zeggen.

Tip 2: Het is belangrijk om het kind gedurende een afgeronde periode intensief te begeleiden. Doe dat bijvoorbeeld een maand. Dat is beter dan zo nu en dan. Die begeleiding bestaat uit het behandelen van aspecten van een positieve instelling, nl. de volgende zeven kenmerken. (doe drie dagen over ieder kenmerk en dan hebt u het kind ruim een maand begeleid):

- *2.1 Iemand met een positieve instelling uit zich pas als hij precies weet hoe het zit.* Leer het kind eerst iets af te wachten en dan pas te oordelen. Zeg dat ook vooraf tegen het kind: 'Ik ga nu vertellen wat we gaan doen en pas als ik klaar ben, mag je zeggen of het leuk is of niet.' Hanteer deze invalshoek drie dagen.
- *2.2 Iemand met een positieve instelling weet van een vervelende situatie ook wel iets positief op te noemen.* Wijs het kind erop dat er bij vervelende dingen ook wel iets leuks te ontdekken is. Wijs het kind daarop en vraag het bij andere situaties aan het kind. Ga nu verder met 2.3, maar blijf 2.2 ook wel doen als de situaties voorkomen.
- *2.3 Iemand met een positieve instelling gaat uit van positieve verwachtingen.* Nu wijst u het kind erop dat je bij dingen die je gaat doen altijd moet denken dat het lukt en leuk gaat worden. Zeg dat ook tegen het kind: 'Je moet denken dat het leuk wordt!'
- *2.4 Iemand met een positief gevoel praat op blijde toon met anderen.* Wijs het kind op de manier van praten. Zeg enkele zinnen op een blijde manier en op een kattige, snauwerige, zeurderige manier. Praat over de verschillende toon van spreken. Blijf bij de speel-/werkactiviteiten steeds even bij het kind en wijs het op zijn toon en doe het voor hoe het blijder/opgewekter kan spreken.
- *2.5 Iemand met een positieve instelling ziet ook de positieve dingen van anderen.* Wijs het kind op de leuke

dingen van anderen en op wat anderen goed doen. Leer het kind dat ook tegen anderen te zeggen. Doe het kind voor hoe je iemand een pluimpje geeft.

- *2.6 Iemand met een positieve instelling ziet ook positieve dingen van zichzelf.* Wijs het kind op wat het zelf goed gedaan heeft en laat het kind dat later ook zelf zeggen.

- *2.7 Iemand met een positieve instelling houdt van grapjes.* Bespreek met de kinderen het verschijnsel grapjes, moppen, clowns en humor. Oudere kinderen kunt u ook moppen/grapjes laten vertellen. In een blad als OKKI of Taptoe staan ook regelmatig kindermopjes. Praat met elkaar over de woorden:

-lachen	-blij
-vrolijk	-opgewekt
-gelukkig	-goed
-mooi	-lekker
-etc.	

Tip 3: Soms is er nauwelijks vooruitgang te zien, terwijl het gedrag van het kind toch sfeerverpestend is. U kunt dan niet veel meer dan het te accepteren en het kind te leren om zich niet te uiten. Zeg dan van te voren tegen het kind: 'Als je alleen iets negatiefs te zeggen hebt, moet je je mond dichthouden.' Het spreekt vanzelf dat u deze strenge benadering wel aan het kind uit moet leggen en dat u moet proberen wel spontane positieve contacten met het kind te hebben.

Nervuze kinderen

Nervuze kinderen zijn zenuwachtige kinderen. Dat uit zich in angstigheid, bijvoorbeeld in de vorm van faalangst, angst om contacten aan te gaan, spreekangst, stotteren, gespannenheid en krampachtigheid, veel transpireren, buik-/hoofdpijnen, ontvluchten van situaties, black-outs, verminderd functioneren, expressieproblemen, etcetera. Als deze nervositeit het huidige functioneren van het kind belemmert, is het van belang dat er wat aan die nervositeit wordt gedaan. Mogelijke oorzaken van nervositeit zijn: faalangst; een omgeving die te veel van het kind verwacht/eist; schuldgevoelens; het gevoel hebben er niet echt bij te horen; een te kritische omgeving, die gauw afkeurend reageert op het kind; leermoeilijkheden; onbekendheid met nieuwe situaties; aanpassingsmoeilijkheden; een gebrek aan zelfvertrouwen; stress; etcetera. In de toelichting zijn enkele mogelijke oorzaken van nervositeit gegeven. Onderzoek welke oorzaken een rol spelen en bied begeleiding die bij deze oorzaken aansluit, gebruik makend van de andere middelen uit de gedragsorthotheek.

Zie vooral de orthobeelden 'Faalangstige kinderen' (pagina 353) en 'Angstige kinderen' (pagina 225). Bekijk of het mogelijk is op school ontspanningsactiviteiten uit te voeren:

Ontspanningsteksten zien er als volgt uit: ... ga maar gemakkelijk zitten, zodat je een tijdje zonder te bewegen in dezelfde houding kunt blijven. Zolang we bezig zijn horen we elkaar niet. Het enige dat we hier te doen hebben, is alleen aan ons zelf te denken. Je moet heel stil zitten. Let alleen op jezelf en een beetje op mij, als ik een opdracht geef. Bemoei je niet met je buurvrouw of buurman als hij of zij beweegt of kucht. Besteed er geen

aandacht aan. Ook op de geluiden van buiten letten we verder niet. We oefenen in het stilzitten en de aandacht bij jezelf houden. Let goed op wat er met je gebeurt tijdens de oefening. Als je merkt dat je aandacht afdwaalt door iets wat je ziet of hoort, let dan gauw weer op jezelf. Na deze begintekst kunnen er oefeningen volgen in de vorm van:

- ademhalingsoefeningen;
- het leren richten van de aandacht op een bepaald ding;
- ontspanningsactiviteiten die te maken hebben met de lichamelijke ontspanning: ledematen optillen en 'slap' laten vallen, enz.;

Als nerveuze kinderen weten hoe ze zich moeten ontspannen, kunnen ze de nervositeit verminderen. Zorg verder voor een veilige sfeer in de groep en zorg dat het kind niet bedreigd wordt door z'n omgeving. Bekijk ook of het nodig is de acceptatie van het kind door de groep en de acceptatie van het kind door zichzelf te verbeteren. Zie Compendium: 'Acceptatie door anderen' (pagina 242) en 'Acceptatie van jezelf' (pagina 242). Overleg ook met de ouders om te bekijken op welke wijze men thuis de gespannenheid kan verminderen. Bij verharde en ernstig belemmerende nervositeit is het van belang externe hulp in te schakelen, omdat deze kinderen per definitie niet gelukkig zijn. Het is van belang dat de leerkracht zo nu en dan met het kind over de nervositeit spreekt en concreet vaststelt om welke situatie het gaat om te bekijken wat er aan die situatie gedaan kan worden.

Netheid

Sommige kinderen zijn overdreven net en precies. Al hun werk zullen ze keurig afwerken en optimaal verzorgen. Ze zijn erg gericht op de uiterlijke uitvoering van het werk en stellen daar (te) hoge eisen aan. Dit wordt een probleem als het kind steeds weer het werk wil overmaken, als het meer gericht is op de uiterlijke uitvoering van het werk en minder op de inhoudelijke beheersing. Soms wordt dit een obsessie. Zie Compendium: 'Obsessies'. De gerichtheid op het werken en op precies werken leidt het kind van de eigenlijke leerstof af. De achtergronden hiervan kunnen zijn: een ernstig gestoorde persoonlijkheid die de realiteit ontvlucht en zich richt op uiterlijk vertoon; ouders die ook zeer gericht zijn op netheid en precieze verzorging; een dwanghandeling (zie Compendium: 'Obsessies'); faalangst voor het werk en dan maar vluchten naar de uiterlijke vorm van dat werk.

- bekijk wat de achtergrond is van het kind en begeleid het met behulp van andere inhouden van de gedragsorthotheek. Voor de begeleiding van de overdreven netheid en het te precies werken is van belang:
- individuele gesprekken te houden met het kind en het te wijzen op dit verschijnsel. Leg goed uit dat het bij het kind om een 'te' gaat. Geef de nadelen daarvan aan. Leg het kind uit dat het om de inhoud van de stof gaat en niet om de uiterlijke verschijning;
- het kind extra in de gaten te houden en in te grijpen als het te net/precies is. Geef aan hoe het zich dan wél moet gedragen;
- het kind op het werk van anderen te wijzen en dat te

bespreken. Geef aan dat het werk van vele andere kinderen niet zo netjes/precies, maar toch acceptabel is.

Neurose

Een neurose is een wijze van psychisch reageren. Deze wijzen van reageren komen voort uit innerlijke psychische spanningen die grotendeels onbewust zijn. Voorbeelden van neurotische stoornissen zijn angsten, fobieën, dwangverschijnselen, slaapstoornissen, allerlei lichamelijke verschijnselen (hoofdpijn, hartkloppingen, etc.), nagelbijten, haren uittrekken, onzindelijkheid, liegen, stelen, spijbelen, agressiviteit, stotteren, eczeem, etc. Deze verschijnselen hoeven stuk voor stuk nog niet op een neurose te wijzen. De verschijnselen zijn pas neurotisch als het voor het kind of zijn omgeving met lijden gepaard gaat en als het voortspruit uit een conflict binnen de persoonlijkheid van het kind. Het gaat dan om conflicten tussen de driften enerzijds en het ik en het geweten anderzijds. Bijvoorbeeld: een kind dat een geweten ontwikkelt dat geen agressieve wensen en daden toestaat. Bij iedere agressieve opwelling wordt het niet boos, maar gaat juist lief doen en wordt zeer kwetsbaar. Er zijn ook innerlijke conflicten tussen het ik en het geweten en/of idealen. Bijvoorbeeld: een kind met hoge idealen waaraan het ik niet kan voldoen kan zeer angstig worden. Neurosen ontstaan vanuit een aanleg, vanuit traumatische ervaringen (scheiding van moeder of vader, depressie bij moeder, ziekenhuisbezoek, te strenge zindelijkheidstraining, sterfgeval), vanuit bepaald gedrag van de ouders (vluchten voor moeilijke situaties in hoofdpijn), vanuit misverstanden, vanuit angsten, vanuit een onjuiste gewetensontwikkeling.

Op andere plaatsen in de orthotheek is al aandacht besteed aan neurotische gedragingen. Zie bijvoorbeeld het orthobeeld 'Angsten' (pagina 225), Compendium: 'Dwanghandelingen' (pagina 249), het orthobeeld 'Schoolziek' (pagina 597), Compendium: 'Haren uittrekken' (pagina 225) en 'Liegen' (pagina 261). Zie ook de orthobeelden 'Agressiegedrag' (pagina 151) en 'Kleptomaniform gedrag' (pagina 449). Als de neurotische verschijnselen zich verhard blijven voordoen, is begeleiding door externe deskundigen onmisbaar.

Obesitas

Zie adipositas

Obsessies

Obsessies zijn dwanggedachten, dwangvoorstellingen of -fantasieën, dwangmatige impulsen, dwangmatig twijfelen en piekeren. Inhoudelijk kunnen ze te maken hebben met: bezoedeling, vuil, verontreiniging, besmetting, geweld, vernietiging en haat, verderf, verval, ziekte en dood, obscene en perverse inhouden, doelen die men wil bereiken. Dwangimpulsen zetten aan tot handelingen. Soms wordt er ook gepekerd over een onbelangrijk probleem. Behalve dat dit het geluk verstoort, leidt het vaak ook tot een sterke remming en inperking van de activiteit en productiviteit. Vooral bij dwangmatig twijfelen is

dit het geval. Obsessies zijn dwangneurosen. Vaak worden obsessies bij kinderen pas onderkend en onderzocht als die kinderen al tien jaar of ouder zijn. Ook als de echte dwangsymptomen nog niet tot ontwikkeling zijn gekomen, zijn er al persoonlijkheidskenmerken waaraan men het dwangneurotische kind kan herkennen, zoals besluiteloosheid, uiterste precisie en perfectionisme, geremd en weinig spontaan gedrag ('volwassene in zakformaat'), overdreven verzorgen van het werk, housterige motoriek, wijdlopijg wijze van denken, overdreven braafheid, streng geweten, matige relaties met leeftijdgenoten. Schakel eventueel externe deskundigen in. Zie voor de begeleiding ook uit het Compendium: 'Besluiteloosheid' (pagina 246), 'Dwanghandelingen' (pagina 249), 'Neurose' (pagina 265). Voor de schoolsituatie is van belang dat men, eventueel met behulp van externe deskundigen, precies in kaart brengt welke dwanggedachten er zijn. Als een kind denkt dat iets niet mag, dat iets steeds op een bepaalde wijze moet; als het steeds bezig is met bepaalde onderwerpen/thema's; dan is het van belang veelvuldig en consequent alternatieven aan te bieden. Laat het kind steeds zien hoe dingen anders kunnen. Bij dwanggedachten en dwangthema's is het van belang te proberen daar iets voor in de plaats te krijgen. Zoek naar andere interessante thema's en gedachten, praat daar met de klas en met het kind over en probeer deze nieuwe thema's de dwanggedachte te laten verdringen. Bij oudere kinderen is het aan te bevelen dit openlijk te bespreken en aan het kind uit te leggen.

Onachtzaam

Onachtzaamheid is zonder zorg en oplettendheid functioneren. Sommige kinderen besteden geen zorg aan hun werk, doen alles onbekommerd, weinig zorgvuldig, letten niet op wat er om hen heen gebeurt, denken onvoldoende na, zijn weinig betrokken bij wat ze doen. Soms heeft dat te maken met een algemene dromerigheid in het functioneren (zie het orthobeeld 'Dromerigheid' (pagina 327) en Compendium: 'Afwezigheid' (pagina 243). In andere gevallen is motivatiegebrek de oorzaak van het tekort aan betrokkenheid. Ook kunnen emotionele problemen de betrokkenheid verminderen. Onachtzaamheid of achteloosheid komt tijdens het werken voor in de vorm van slordigheid, maar ook in het sociale functioneren in de vorm van: tegen anderen aanlopen, werk van anderen beschadigen, zonder nadenken beledigende dingen over anderen zeggen, onplettendheid in het verkeer, enz. Probeer eerst zeer concreet de praktische situaties te beschrijven waarin het kind achteloos is.

Kies daaruit één situatie om mee te beginnen. Bespreek deze situatie met het kind en leg ook uit waarom dit gedrag ongewenst is. Geef aan wat u van het kind verwacht of zoek samen met het kind naar het gewenste alternatief. Voor ieder dagdeel begint vraagt u het kind of het nog weet waaraan gewerkt gaat worden. Tijdens dat dagdeel herinnert u het kind hieraan of kondigt u aan dat de situatie waarin het kind niet achteloos kan zijn, zich gaat voordoen. Achteraf bespreekt u hoe het is verlopen; eventueel doet u bepaalde dingen voor of worden bepaalde situaties geoefend. Deze aanpak kunt u combi-

neren met een beloningensysteem, waarbij ieder 'gelukt' dagdeel een punt oplevert en een aantal punten een beloning. Zo kunnen diverse situaties behandeld worden. Bekijk ook of u gebruik maakt van de inhoud van Compendium: 'Afwezig' (pagina 243) het orthobeeld 'Dromerigheid kinderen' (pagina 327) het orthobeeld 'Motivatie' (pagina 501) of het orthobeeld ADHD (pagina 131).

Ongedurig

Ongedurige kinderen zijn onrustige en ongeduldige kinderen. Ze zijn beweeglijk, kunnen niet rustig spelen of rustig werken, kunnen hun beurt niet afwachten, zijn impulsief, handelen zonder na te denken, zijn gespannen, zijn nogal eens egoïstisch, hebben moeite zich aan de klassenregels te houden, etc. Soms wordt dit gedrag veroorzaakt door een hersendysfunctie (zie het orthobeeld: ADHD, blz. 131) Soms gaat het ook om nerveuze kinderen. Zie Compendium: 'Nerveuze kinderen' (pagina 264). Het kan echter ook gaan om kinderen die niet geleerd hebben rustig en geduldig te zijn. Ze hebben dit gedrag van hun ouders geleerd of ze hebben geleerd dat dit gedrag veel oplevert. Ook zijn ongedurige kinderen nogal eens kinderen met een enorme geldingsdrang. Ze hebben het idee dat ze van zichzelf en/of van anderen van alles moeten. Ze willen laten zien dat ze er zijn en dingen kunnen. Dit zijn vaak erg gespannen kinderen die toch niet tevreden zijn met hun eigen functioneren.

Zie de toelichting en bekijk eerst wie het kind is achter het probleemgedrag. Maak voor onderzoek en begeleiding gebruik van Compendium: 'Nerveuze kinderen' (pagina 264) en de orthobeelden 'Faalangstige kinderen' (pagina 353), 'Klassenregels' (pagina 439), 'ADHD' (pagina 131). Verder is aan te bevelen:

- een voorzichtige begeleiding te hanteren, die niet gericht is op het direct afkeuren van het ongedurige gedrag. Dat eist nogal wat van de leerkracht, maar voortdurend corrigeren maakt het kind alleen maar meer gespannen;
- gewenst gedrag te belonen. Bespreek het gedrag van het kind met het kind en vertel waaraan gewerkt moet worden. De momenten waarop het kind rustig en geduldig is noteert u en bespreekt u iedere dag even met het kind na, en u verzoekt het kind dat de volgende dag ook weer zo te doen. Koppel daaraan eventueel een concrete beloning;
- ook met de ouders te overleggen wat men er thuis aan kan doen;
- ontspanningsactiviteiten te organiseren (zie Compendium: 'Nerveus' (pagina 264));
- voor extra mogelijkheden om de energie te ontladen te zorgen door het kind extra loopklusjes te laten uitvoeren die u van te voren hebt aangegeven.

Ongeremd

Ongeremde kinderen hebben moeite zichzelf in de hand te houden en te sturen. Ze zijn te gauw boos, te gauw agressief, spreken te gauw met stemverheffing, zeggen ondoordacht kwetsende dingen over anderen, zijn overdreven blij en luidruchtig, impulsief en hebben moeite

zich aan de klassenregels te houden. Zie voor de achtergronden en mogelijke oorzaken de toelichting bij Compendium: 'Ongedurig' (pagina 266).

Stel zo concreet mogelijk vast in welke situaties het kind ongeremd is. Maak eventueel ook gebruik van de onderzoeksmogelijkheden in de orthobeelden 'Agressiegedrag' (pagina 151), 'ADHD' (pagina 131) en 'Klassenregels' (pagina 439).

Zie voor de begeleidingsmogelijkheden: Compendium: 'Boos' (pagina 246), de orthobeelden 'Agressiegedrag' (pagina 151) en 'Klassenregels' (pagina 439) en verder Compendium: 'Ongedurig' (pagina 266). Zie het orthobeeld 'Sociale problemen' (pagina 645) met activiteiten in het kader van het zich inleven in de gevoelens van anderen (als dat van toepassing is). Van belang is het ongewenste gedrag met het kind te bespreken en één gedragsvorm uit te kiezen om speciaal aan te werken. Leg het kind uit dat het eerst moet nadenken alvorens iets te doen en dat het moet leren minder heftig te reageren. Laat eventueel in een tekening zien wat het verschil is tussen te snel en doordacht handelen. Maak daarbij gebruik van de mogelijkheden van Bijlage 1, het programma voor de bevordering van de zelfsturing op 'Overbeweeglijke kinderen' (pagina 541). Zie ook de andere verwijzingen op Compendium: 'Impulsief' (pagina 257). Werk eventueel ook met beloningen: voor ieder (half)uur dat het kind niet ongeremd is krijgt het een punt, terwijl een aantal punten een beloning oplevert. Probeer tijdens concrete situaties ook ongeremd gedrag te voorkomen door het kind de opdracht te geven eerst na te denken of tot tien te tellen alvorens te reageren. Werk zo stuk voor stuk aan de diverse concrete situaties. Overleg ook met de ouders over de begeleiding thuis.

Ongericht

Deze kinderen handelen wel, maar hun handelen is te ongericht. Ze doen maar wat. Tijdens het werken zijn ze wel bezig, maar ze doen niet precies wat nodig is. Ze handelen ondoordacht, houden zich niet aan de opdracht, zijn onvoldoende dieptegeconcentreerd bezig, maken slordigheidsfouten. Tijdens het spelen zijn ze wel bezig, maar de spelkwaliteit is zwak en tijdens sociale activiteiten denken ze onvoldoende na. Sommige kinderen hebben onvoldoende geleerd gericht bezig te zijn; bij anderen is sprake van een hersenfunctiestoornis (zie het orthobeeld 'ADHD', pagina 131).

Stel eerst concreet vast tijdens welke situaties het kind ongericht is en begeleid het kind dan door:

- het kind ervaringen te laten opdoen met geconcentreerd werken met de inhoud van *Geheugentraining*, Curriculum schoolrijpheid, deel 5, Malmberg, Den Bosch;
- tijdens de ongerichtheid de zelfsturing te verbeteren met behulp van de begeleidingsmogelijkheden van Compendium: 'Impulsief', blz. 257;
- het programma voor het verbeteren van het dieptegeconcentreerd, blz. 295-296;
- de betrokkenheid bij de onderwijsactiviteiten te verbeteren. Zie Compendium: 'Afwezig', blz. 243;
- ervoor te zorgen dat het kind van te voren precies weet hoe het iets moet doen. Leg de werkwijze en handelswijze

ze goed uit. Laat het kind dat ook steeds zelf nazeggen. Als het kind bezig is, dient u het te begeleiden door het steeds te richten op het werk of de situatie en te vragen wat het gedaan heeft of hoe het verder gaat;

- de taakgerichtheid tijdens het werken te verbeteren. Zie 'Concentratieproblemen' op pagina 289-294.
- het spelgedrag te verbeteren. Leer het kind gericht te spelen met behulp van de inhoud van Het handboek voor Spelbegeleiding, uitgegeven bij Pravoo in Lekkerkerk. Zie in deze orthotheek over spelbegeleiding, pagina 89, 693 en verder.

Ongezeglijk

Ongezeglijke kinderen zijn ongehoorzame kinderen en kinderen die zich ook niet door de leerkracht laten corrigeren en terechtwijzen. Soms gebeurt dat uit protest tegen een slechte relatie die het kind heeft met de leerkracht. Ook zijn er kinderen die van huis uit onvoldoende hebben geleerd te gehoorzamen. Zie voor de onderzoeksmogelijkheden het orthobeeld 'Ongehoorzaamheid' (pagina 527). Voor de begeleiding is het van belang te zorgen voor een zo goed mogelijke relatie tussen leerkracht en leerling. Zie voor mogelijkheden om deze relatie te verbeteren 'Koppigheid' (pagina 459).

Probeer als leerkracht niet boos te worden als u het kind terechtwijst of corrigeert. Ga uit van begrip voor het kind en leg dan uit waarom iets niet wordt geaccepteerd of waarom iets moet gebeuren: 'Ik begrijp wel dat je nog niet wilt stoppen, want je vindt het leuker om door te gaan; maar nu moet je stoppen, want...' Als u een situatie wilt nabespreken, is het van belang dat neutraal en zakelijk te doen, in een rustige omgeving, zonder het kind als mens af te schrijven. Schenk veel aandacht aan momenten waarop het kind wel gehoorzaamt of rustig correcties of terechtwijzingen van u accepteert en uitvoert. Koppel daar eventueel een beloningensysteem aan, met punten voor gewenst gedrag die een beloning kunnen opleveren. Ga verder te werk volgens de orthobeelden 'Klassenregels' (pagina 439) en 'Ongehoorzaamheid' (pagina 527).

Onhandig

Onhandige kinderen laten gauw dingen vallen, stoten gauw dingen om, zijn onhandig tijdens de werkles of handenarbeidles. Soms gaat het hierbij om kinderen met een ongerichte grote en/of kleine motoriek. In andere gevallen gaat het om onachtzame kinderen of om kinderen met een hersenfunctiestoornis (zie het orthobeeld 'ADHD' (pagina 131)). Soms ook gaat het om nerveuze kinderen.

Bekijk of het nodig en mogelijk is door motorische remedial teaching of fysiotherapie de motoriek te verbeteren. Schakel om dat te bepalen eventueel externe deskundigen in. Door motorische remedial teaching en/of fysiotherapie kan het kind geleerd worden de motoriek beter te beheersen, waardoor de onhandigheid kan verminderen. Zie verder:

- Compendium: 'Ongericht' (pagina 267);
- Compendium: 'Ongeremd' (pagina 266);
- Compendium: 'Onachtzaam' (pagina 266).
- Orthobeeld NLD, blz. 517.

Zie ook het orthobeeld 'ADHD' Naast het reeds genoem-

de is het van belang in kaart te brengen in welke situaties het kind onhandig is. Kies één situatie uit en bespreek die situatie met het kind. Oefen die motorische handelingen enkele malen en spreek met het kind af dat aan de verbetering van die situatie wordt gewerkt. Herinner iedere keer voor die situatie begint het kind daaraan. Plak eventueel een kaartje op de bank waarop te zien/te lezen is waaraan gewerkt gaat worden. Begeleid het kind eventueel tijdens die situatie door het verbaal te sturen.

Werk zo de onhandige situaties af. Bekijk ook of het mogelijk is de situaties voor het kind te vergemakkelijken door bepaalde materialen op een betere plaats neer te zetten of het kind met grotere/vergroete materialen te laten werken.

Onzorgvuldige werkhouding

Onzorgvuldige werkhouding is een term uit het CITO-gedragsleerlingvolgssysteem Viseon. Zie voor de onderzoeks- en begeleidingsmogelijkheden orthobeelden Concentratieproblemen op pagina 281.

Opvliegend

Opvliegend is een kind als het gauw agressief is, fel reageert en zich gauw aangesproken voelt. Zo'n kind windt zich snel op, wordt gauw druk en luidruchtig. Opvliegend gedrag is een vorm van impulsiviteit en gebrek aan zelfsturing. Het kind laat zich meeslepen.

Van algemeen belang voor de begeleiding is de bespreking van concrete situaties. Als een kind opvliegend is geweest, is het aan te bevelen die concrete situatie na te bespreken. Maak het kind bewust van zijn opvliegendheid en van de nadelen van opvliegend gedrag. Opvliegend gedrag is een reactie op iets. Leer het kind op een andere manier te reageren en doe dat voor, speel de situatie na en oefen het andere gedrag.

Let vooral op wanneer het kind precies opvliegend is, zodat u zicht krijgt op de situaties die dat vooral oproepen. Begeleid het kind extra tijdens die situaties, herinner het er van tevoren aan hoe het zich moet gedragen en dat het niet opvliegend mag zijn. Prijs het kind iedere keer als het goed is gegaan en als het rustig is gebleven. Pas ook de inhoud toe van Compendium: 'Impulsief' (pagina 257) en het orthobeeld 'Agressie', pagina 151.

P

Paniekerig

Sommige kinderen weten veel te gauw niet meer wat ze moeten doen. Als ze zich in een situatie bevinden die nogal wat van hen vraagt, verliezen ze de greep op die situatie en raken in paniek. Dat kan zijn tijdens werk- of speelactiviteiten of in bepaalde sociale situaties.

Paniekerige kinderen leren het meeste van het nabespreken van situaties waarin ze paniekerig waren. Bespreek die situaties en stimuleer het kind vooral om zelf ander gedrag te bedenken. Vraag het kind niet steeds waarom het in paniek raakte: vaak weet het kind dat niet precies te zeggen, en soms zal het aangeven dat het niet wist wat het moest doen. Leer het kind vooral over dat laatste na

te denken. Help eventueel zoeken naar gedrag dat in de plaats kan komen van de paniek. Oefen dat ook in kleine rollenspelletjes. Leer het kind na een moeilijke situatie na te denken en niet in paniek te raken. Bereid het kind ook voor op situaties waarvan u weet dat ze paniek oproepen. Zeg het kind dat het steeds moet nadenken als het even moeilijk gaat. Voer ook de inhoud van het orthobeeld 'Faalangstige kinderen' (pagina 353) uit en zie ook Compendium: 'Assertief' (pagina 168, 243, 653).

Passief

Passieve kinderen handelen te weinig, zijn te weinig actief. Ze vragen niets uit zichzelf, nemen te weinig initiatieven, werken te langzaam, zijn dromerig, reageren onvoldoende spontaan. Soms gaat het hierbij om kinderen met leermoeilijkheden of moeilijk lerende kinderen die de aansluiting met de groep missen en afgehaakt zijn. Ze hebben onvoldoende aansluiting bij het intellectuele en sociale klimaat in de groep en worden daar apathisch van.

Het kan ook gaan om kinderen die 'van nature' dromerig en weinig actief zijn. Soms is dat het gevolg van een voorgeschiedenis waarin het kind is verwaarloosd en te weinig werd geprikkeld of gestimuleerd.

Bekijk eerst of de passiviteit misschien te maken heeft met een sociaal of intellectueel isolement. Is dat het geval, dan moet overwogen worden het kind in een andere groep op deze school te plaatsen of op een andere school. Dit kan ook het geval zijn bij zeer begaafde kinderen, die passief zijn doordat er een onvoldoende appèl wordt gedaan op de mogelijkheden van het kind. Overweeg ook de mogelijkheid in de groep aangepaste leerstof te bieden aan kinderen die de intellectuele aansluiting missen.

Zie voor sociaal-geïsoleerde kinderen het orthobeeld 'Sociale problemen' (pagina 645) en Compendium: 'Acceptatie door anderen' (pagina 242).

Verder is aan te bevelen gebruik te maken van:

- het orthobeeld 'Dromerigheid' (pagina 327);
- het orthobeeld 'Zelfstandig spelen en werken' (pagina 781);
- compendium: 'Afwezigheid' (pagina 243), 'Apathisch' (pagina 243) en 'Langzaam' (pagina 260). Er valt onderscheid te maken tussen 'werkpassiviteit' (zie het voorafgaande) en 'sociale passiviteit'. Zie voor de sociale passiviteit de activiteiten in het kader van de sociale initiëring op het orthobeeld 'Sociale problemen' (pagina 684). Zie ook 3-12 op blz. 101.

Als kinderen passief zijn tijdens het spelen, kan gewerkt worden met het pakket Handboek spelbegeleiding, uitgegeven bij Pravoo in Lekkerkerk.

Pedofilie

Hierbij gaat het om seksueel contact tussen kinderen en volwassenen. Pedofielen suggereren dat gelijkwaardig contact tussen een volwassene en een kind mogelijk is waarbij dwang afwezig is. Ze maken daarbij twee denkfouten:

In de eerste plaats is in het leeftijdsverschil ook een gezagsverhouding aanwezig en dat betekent dat er geen sprake is van gelijkwaardigheid;

Ten tweede is het de vraag of het voor de ontwikkeling

van het kind goed is om met volwassensexualiteit geconfronteerd te worden. Kinderen slaan daarbij fasen in hun seksuele ontwikkeling over.

Perfectionisme

Perfectionisme is een soort faalangst. In de literatuur kom je het tegen als het gaat over hoogbegaafde kinderen en als het gaat over ouders die te hoge eisen aan hun kind stellen. Vaak stelt men dan dat het geen nadelige eigenschap hoeft te zijn. Sommigen (E. van Gerven) spreken zelfs van een lovenswaardige eigenschap. Daar denken wij anders over. Immers perfectionisme bederft het levensplezier op veel momenten. Immers het bereiken van de foutloosheid onttrekt tijd die men ook had kunnen besteden aan leuke dingen, men ergert zich eerder aan fouten van anderen en men zit diep in de put als het toch eens niet zo goed ging.

Kortom het levert nogal wat ongemak op. Los van de achtergronden volgen nu wat tips om van die aangeboren/verworven karaktertrek de scherpe kantjes af te halen.

• Verminderen van het perfectionisme

1. Deel uw visie over de ongunstige instelling van het kind aan de ouders mee en bekijk of men thuis de druk op het kind kan minimaliseren.
2. Bespreek wat u hebt waargenomen ook met het kind en leg het kind uit wat het nadeel is van het perfectionisme. Leer het kind ook de uitdrukking: *koning, keizer, admiraal, fouten maken we allemaal*.
3. Geef per taak voor het kind aan wat u een perfecte prestatie vindt. Daarbij kunt u als norm hanteren dat het kind tussen de 90 en 100% van die taak goed heeft. Laat het kind dat ook op een kaart noteren: *Het is perfect als ik 27 tot 30 sommen goed heb*.
4. Leer het kind ook met fouten om te gaan en hanteer als invalshoek dat je van fouten kunt leren. Belangrijk is dat een kind accepteert dat het bezig is iets te leren, dat dat niet foutloos hoeft te zijn en dat die fouten je helpen om het te leren.
5. Maak een verzameling van de kleine mislukkingen van het kind en bespreek dat regelmatig om het te relativiseren. Leg iedere keer uit wat er niet zo erg is aan die probleempjes.
6. Bespreek met de gehele groep ook zaken als: je best doen, fouten maken, perfect zijn, je schamen, trots zijn, etc.
7. Laat de kinderen ook zien dat klasgenoten fouten maken en daar niet zo zwaar aan tillen.

Plaaggeest

Een plaaggeest is iemand die plezier beleeft aan het plagen van anderen. Dit kan beschouwd worden als een vorm van sadisme. In de kinderpsychiatrische literatuur wordt het verschijnsel beschreven als deel uitmakend van seksueel sadisme of als vorm van een dwangneurose. In feite lijden deze kinderen aan een angst om zelf overheerst te worden. In publicaties komt men oorzaken tegen als castratieangst, te strakke zindelijkheidstraining en plagerijen door anderen, bijvoorbeeld thuis.

In de kinderpsychiatrische literatuur wordt aanbevolen

bij voortdurende en verharde plagerijen psychotherapie uit te voeren bij de plaaggeesten, omdat er sprake is van sadisme. Overleg daarover met de ouders en stel externe begeleiding voor. Op school moet de begeleiding uit vier activiteiten bestaan:

- begeleiding van het kind dat geplaagd wordt, zoals weergegeven bij het orthobeeld 'Pesten' (pagina 559) en Compendium: 'Haas' (pagina 254);
- de plaaggeest moet leren zich in te leven in de gevoelens van het geplaagde kind. Zie daarvoor de mogelijkheden zoals weergegeven op 'Sociale problemen' (pagina 113, 179). Voer deze activiteiten uit met de hele groep;
- overleg met het kind. Praat na schooltijd met het kind over de plagerijen. Als het kind een verharde plaaggeest is, kan dat het beste in het bijzijn van de ouders gebeuren, zodat het probleem een zwaar gewicht krijgt omdat het toch ernstig van aard is. Leg het kind ook uit wat het plagen voor het geplaagde kind betekent. Geef aan dat u daar niets meer van zult accepteren en ook ernstige straffen zult hanteren. Voer dit vervolgens ook uit. Houd het kind zo veel mogelijk in de gaten en grijp consequent in. Beloon het als het goed gaat;
- overleg eventueel alleen met de ouders en bekijk op welke wijze zij kunnen aansluiten bij de begeleiding die u geeft.

Plezier op school (PS in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

De mate waarin een kind plezier heeft op school wordt bepaald door drie factoren, namelijk:

- de factor 'werk': of het kind gemotiveerd is voor het onderwijsaanbod en de mate waarin het kind succeservaringen heeft tijdens werk/speelactiviteiten;
 - de factor 'relaties': de aanwezigheid van positieve relaties met de leerkracht en klasgenoten;
 - de factor 'thuis': de mate waarin ouders de school belangrijk vinden en betrokken zijn bij de onderwijservaringen van het kind. Als een of meer van deze factoren niet optimaal aanwezig is, vermindert het plezier op school. Dat is wat anders dan schoolziekte, schoolangst of een schoolfobie, waarbij het kind een uitgesproken ernstige hekel heeft aan school of bang is om naar school te gaan. Zie daarvoor het orthobeeld 'Schoolziek' (pagina 597).
- Bepaal aan welke van de drie voorwaarden niet wordt voldaan en kies een begeleidingsvorm die daarbij aansluit (zie het orthobeeld 'Schoolziek' voor meer informatie pagina 597 en verder):
- *ten aanzien van het werk*: Zie het orthobeeld 'Motivatie' (pagina 501). Zorg verder voor leerstof die het kind aankan en die het uitdaagt. Maak het kind bewust van z'n successen en van de dingen die het gedaan heeft of al beheerst door 'dit-kan-ik-al-boekjes' (blz. 185) of overzichten en grafieken.
 - *ten aanzien van de relaties*: Zie voor de relatie leerkracht-leerling het orthobeeld 'Koppige kinderen' (pagina 467) en voor de relaties tussen kinderen onderling het orthobeeld 'Sociale problemen' (pagina 645 en verder). Van belang is ook de sociale acceptatie. Zie daarvoor Compendium: 'Acceptatie door anderen' (pagina 242).

• *ten aanzien van thuis*: Overleg indien nodig met de ouders en leg ze uit dat hun steun, belangstelling en interesse van betekenis zijn voor het schoolsucces van het kind.

Laat men op rustige momenten, en niet direct na thuiskomt, praten over de schoolervaringen. Laat men met interesse het werk van het kind bekijken en daar de tijd voor nemen. Samen erop uittrekken, tentoonstellingen bezoeken, dingen bezichtigen of samen tv. kijken en vragen stellen of toelichten is ook aan te bevelen, opdat een algehele houding van weetgierigheid en interesse bij het kind ontstaat.

Psychiatrische patiënt

Kinderen van psychiatrische patiënten vertonen vaak een verscheidenheid aan problemen zoals angsten, emotionele labiliteit slaapstoornissen, concentratieproblemen. 25% van deze kinderen heeft hardnekkig problemen vanwege de instabiele thuissituatie en de onvoorspelbaarheid thuis. Ze vertonen stress, zijn onzeker, hebben een onvoldoende gehechtheid met de ouders, zijn teruggetrokken en onderdanig.

Zie voor de kinderen het boekje met de titel: Pip, uitgegeven bij Pereboom in Bussum.

Psychose

Een psychose is een ernstige psychische stoornis. Iemand is psychotisch als er sprake is van een ernstige stoornis in het contact met de realiteit. Het kind is niet in staat waarnemingen en gedachten juist in te schatten. Het ziet dingen die er niet zijn en heeft waandenkbeelden. Bij kinderen beneden de zeven jaar gaat het om ernstige afwijkingen op het gebied van sociale vaardigheden, taal, aandacht, waarneming, beeld van de werkelijkheid en motoriek.

Kenmerken zijn: enorme terugval in de ontwikkeling, autisme, niet kunnen loskomen van de moeder, stoornissen in het emotionele leven en stoornissen in de relatie tot medemens en realiteit (kinder-schizofrenie), verkilen van de gevoelens, gebrek aan bewustzijn van de eigen persoon, sterke weerstand tegen veranderingen in de omgeving, gestoorde zintuiglijke beleving zonder aantoonbare organische afwijkingen, onverklaarbare angsten, verwrongen manier van bewegen, ernstige ontwikkelingsachterstand naast functioneringsaspecten die wél 'op niveau zijn', stereotiep bezig zijn met materialen gedurende een lange periode, stereotiepe handelingen.

Psychosen worden veroorzaakt door erfelijke factoren, hersenafwijkingen en milieu-invloeden, in het bijzonder de moeder-kindrelatie.

Sommige ouders geven hun kinderen een onvoldoende eenduidig beeld van de werkelijkheid, waardoor bij het kind verwarring ontstaat, zodat het geen juist beeld van de realiteit kan ontwikkelen. De kinderen reageren met psychotische verschijnselen als vluchten in een eigen wereld om psychisch niet geheel in te storten.

Zo gauw u als leerkracht het vermoeden hebt van een psychose, is het van belang externe deskundigen zoals een psycholoog/orthopedagoog.

R

Regressie

Regressie is een tijdelijke of blijvende terugval in de ontwikkeling. Het kind gedraagt zich als een jonger kind. Oorzaken van regressie kunnen zijn:

- emotionele problemen, zoals gevoelens van stress ten gevolge van een start op school. Ook als er op school te hoge eisen worden gesteld kan het kind in een 'jonger' gedrag vluchten. Klassiek is het regressiegedrag na de geboorte van een broertje of zusje. Op grond van jaloeziegevoelens of een gevoel van een tekort aan aandacht vlucht het kind naar jonger gedrag, dat wellicht aandacht en verzorging oplevert;
- histerie (zie aldaar in dit Compendium(pagina 256);
- sociale isolatie: het kind is niet geaccepteerd in de groep en gaat zich als gevolg daarvan anders gedragen dan zijn leeftijdgenoten;
- protest tegen een zwakke relatie met de leerkracht;
- een hersentumor;
- gebrek aan zelfvertrouwen.

Regressie is altijd een teken van een bepaalde problematiek. Veel regressie, bijvoorbeeld die naar aanleiding van de geboorte van een broertje of zusje, verdwijnt spontaan, eventueel met wat geboden extra aandacht. Vooral blijvende regressie is alarmerend. Raadpleeg andere ortho-beelden voor de begeleiding. Versterk de regressie niet door erop in te gaan. Probeer eventueel de oorzaak weg te nemen (te moeilijk onderwijsaanbod) en geef het kind wat extra aandacht, maar spreek niet rechtstreeks over het hinderlijke gedrag, want dat kan de regressie versterken.

Relatie met leerkrachten (RL in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

(Ook een term uit Viseon, het gedragsleerlingvolg-systeem van het CITO). Kinderen kunnen met de leerkrachten relaties hebben van zeer verschillende kwaliteit, variërend van warm, hartelijk vertrouwend via neutraal, formeel tot zelfs negatief. Over het algemeen is men het er in het onderwijs over eens dat pas van opvoeding sprake kan zijn als er een opvoedingsrelatie aanwezig is. De mate van invloed van de relatie op het sociaal-emotioneel functioneren en de leerontwikkeling is wel sterk afhankelijk van de betekenis die die relatie voor het kind heeft. Sommige kinderen tillen zwaarder aan de inhoud van die relatie dan andere kinderen. De relatie kan verslechteren als de leerkracht moeite heeft het kind te accepteren, zich ergert aan het gedrag van het kind, te weinig interesse in het wel en wee van het kind heeft, het kind onterecht de schuld geeft van gebeurtenissen, andere kinderen voortrekt, beloften niet nakomt, te weinig aandacht aan het kind schenkt, het kind onvoldoende helpt bij problemen, te zelden spontaan contact zoekt met het kind, het kind te veel negatieve aandacht geeft, het kind niet opvangt bij verdrietjes, eigenaardigheden van het kind onvoldoende accepteert, het kind uitlacht, te weinig plezier met het kind beleeft, geen interesse heeft voor hobby's en favoriete thema's van het kind, te

weinig geduld heeft met het kind, enzovoort. Het is van belang dat iedere leerkracht die met een bepaald kind een slechte relatie heeft, een zelfonderzoek begint en eerlijk de oorzaken van een slechte relatie zoals weergegeven in de toelichting, de revue laat passeren. Vervolgens dienen deze oorzaken in een positieve benadering te worden omgezet. Zie voor de verbetering van de relatie tussen leerkracht en leerling de eenentwintig mogelijkheden bij 'Koppige kinderen' (pagina 467). Zie ook 'Sociale problemen' (pagina 645 en verder) met programma's en mogelijkheden.

Relatie leerlingen

(Ook een term uit Viseon, het gedragsleerlingvolgsysteem van het CITO). Er zijn kinderen die weinig contact zoeken met anderen of slechts met bepaalde kinderen contact hebben, weinig tegen anderen zeggen en ook weinig op anderen reageren en niet naar anderen luisteren zonder dat er sprake is van pesten. Deze kinderen kunt u stimuleren tot meer sociale contacten met anderen.

• Verbeteren van het omgaan met anderen

Tip 1: Voor dit type problemen zijn er twee invalshoeken nodig, nl:

- het systematisch ervaringen opdoen met anderen
- het leren van sociale vaardigheden;

Tip 2: Zorg ervoor dat het kind ervaringen opdoet met alle klasgenoten. Maak een opeenvolging van klasgenoten van het kind waarbij u een opbouw maakt van sociaal makkelijke kinderen naar sociaal moeilijke kinderen. U zorgt er voor dat het kind met de problemen met ieder kind in zijn groep een keer iets doet. Daarbij gaat het niet om een klusje maar om een vorm van samenspelen en samenwerken. U gaat dan steeds even naar ze toe en u wijst het kind erop hoe leuk het is om met dat andere kind te spelen of te werken. U blijft ook even bij het kind en geeft het tips wat het het beste in die situatie kan zeggen of doen. Het kind krijgt concrete aanwijzingen van u hoe het het beste met dat andere kind om kan gaan.

Tip 3: Leren van sociale vaardigheden. In het nu volgende wordt een lijst met sociale vaardigheden weergegeven. Kies wat zinvol is voor de leeftijd en de achtergrond van het kind en oefen dat met de gehele groep. Kies een vaardigheid. Praat er eerst over, laat kinderen het doen, praat daar weer over en laat het kind met de problemen het ook zelf zo veel mogelijk doen. Herinner de groep in de dagen erna het ook in de praktijk toe te passen.

De vaardigheden:

1. Kennismakingsvaardigheden

Iemand een hand geven en aankijken, vragen hoe iemand heet, je naam zeggen, iemand groeten, iemand vragen stellen (Waar kun je bijv. tijdens een eerste kennismaking over praten?), afscheid nemen, iemand in het algemeen vragen hoe het ermee is.

2. Sociale initiëring

Iemand vragen of zij/hij mee wil spelen, afspraken maken (Kun je woensdag), vragen of je mee mag spelen, in een sociale groep komen (kinderen staan in een groep en iemand komt erbij), vragen of je iemand

even kunt spreken, vragen of iemand je vriend/vriendin wil zijn, vragen of je met het speelgoed mag spelen, iemand naar zijn adres vragen, iemand vragen hoe laat het is.

3. Iemand een gunst vragen

Iemand vragen of zij/hij je wil helpen, iemand vragen of je er langs mag (taal gebruiken in plaats van te duwen), de weg vragen (op straat, in een gebouw), vragen waar je je jas op kunt hangen, vragen of je iets van iemand mag hebben, vragen of je iets mag doen, vragen of iemand iets voor je wil doen, iemand bedanken als de gunst is gegeven, vragen of iemand iets herhalen kan wat je niet begrepen of niet verstaan hebt, vragen om informatie, vragen of iemand positieve dingen over je wil zeggen.

4. Assertief zijn

Zeggen dat je iets niet leuk vindt, zeggen dat je iets niet lust, zeggen dat/vragen of iemand ergens mee op moet/wil houden, zeggen dat je iets niet wilt wat iemand doet, zeggen dat je iets niet wilt wat iemand van je vraagt, je spullen terugvragen, zeggen dat je ergens over wilt praten, zeggen dat je ergens niet over praten, voor iemand anders opkomen, zeggen dat je ergens niet aan mee wilt doen, vragen of je ergens niet aan mee hoeft te doen, zeggen dat je je niet lekker voelt, zeggen dat je het ergens niet mee eens bent, zeggen dat je aan de beurt bent, zeggen dat je iets niet wilt wat een ander van je vraagt.

5. Bijzondere gebeurtenissen

Iemand een cadeau overhandigen en er iets bij zeggen, een cadeau aannemen, alsjeblieft zeggen, dank je wel zeggen, iemand feliciteren, iemand condoleren, iemand feliciteren met de geboorte van een kind, iemand feliciteren met een jubileum, iemand feliciteren met een diploma, iemand bedanken voor het eten, iemand bedanken voor een feest, iemand bedanken voor de hulp, even stil zijn voor het eten.

6. Hulp afslaan

Zeggen dat je geen hulp nodig hebt, reageren op het niet aannemen van hulp.

7. Iets positiefs doen/zeggen

Iemand troosten, iets leuks zeggen over wat iemand deed, smakelijk eten wensen, iemand succes toewensen, belangstelling tonen, iemand beterschap wensen, zeggen dat kleding iemand leuk staat, iemand feliciteren met een succes, zeggen dat je het met iemand eens bent, iemand uitnodigen, iemand een pluimpje geven, bedanken voor het spelen.

8. Kritiek

Kritiek leveren op wat iemand maakte/deed, kritiek leveren op gedrag van iemand, afkeuren van wat iemand deed, reageren op kritiek, zeggen dat je een fout gemaakt hebt.

9. Excuus

Excuus aanbieden, reageren op excuus, vrede sluiten.

10. Communicatieve vaardigheden

Iemand aankijken die iets tegen je zegt, afscheid nemen van iemand die naar het voortgezet onderwijs gaat, met twee woorden spreken, iemand beschrijven, vragen of je iets mag lenen, afscheid nemen, weer goed maken, niet tussen twee mensen doorlopen die met elkaar in gesprek zijn, op je beurt wachten, vragen naar de gesteldheid van

iemand (hoe gaat het met je?), vragen naar een telefoonnummer, vragen wat iemand wil, reageren op de vraag: wat zeg je?, vragen bij iets dringends of je voor mag gaan, een teleurstelling uiten, vragen om meer informatie, iets afzeggen, vragen wat iemand bedoelt, zeggen dat je het niet begrepen hebt, iemand uit laten praten, vragen hoe het met iemand is, telefoon aannemen, op je beurt wachten, luisteren naar elkaar, vragen of iemand langzamer/zachter wil spreken, etc. Zie voor de onderzoeks- en begeleidingsmiddelen het ook het orthobeeld: 'Sociale problemen' op pagina 645 en verder.

S

schreeuwen

Hard schreeuwen en praten kan een gewoonte van het kind zijn zonder dat daar een directe reden voor is, het kan aangeleerd zijn, thuis de gewoonte zijn, maar het kan ook te maken hebben met aandacht trekken, overschreeuwen van onzekerheid, egocentrisme en agressiviteit. In het nu volgende geven we een algemene aanpak.

Verminderen van het te hard praten

- Stap 1: leg het kind op een rustig moment uit wat het doet. Doe dat eventueel ook voor;
- Stap 2: geef de nadelen van het schreeuwen aan. Geef ook aan waarom u het niet langer meer wilt. Geef tevens aan dat u het serieus neemt en dat u het kind nu wilt leren om rustiger te praten en als dat niet lukt over moet gaan tot het helemaal de mond laten houden van het kind;
- Stap 3: maak een kaart met daarop een weergave van het schreeuwen. U kunt daarvoor een tekening van het kind maken of minder bedreigend van een meer algemeen schreeuwende figuur en een plaatje van een gewoon pratend kind;
- Stap 4: leg het kind uit wat het gewenste gedrag is. Laat het kind ook enkele zinnen nazeggen op een gewone manier en op een harde, luide manier;
- Stap 5: houd een gesprek en wijs het kind als het spreekt steeds op een van de twee plaatjes. Als het kind te hard spreekt, moet het zich aanpassen en als het dat niet doet, moet u het kind laten stoppen met praten;
- Stap 6: beloon het kind iedere keer als het goed gaat en het dus normaal spreekt. Houdt dat minimaal een maand vol. Als het immers enkele keren lukt, betekent dat wel dat u dat gewenste gedrag nog in moet slijpen door het kind nog geruime tijd bewust te maken van dat gewenste gedrag;

Vraag het kind ook regelmatig bij hard of gewoon spreken zelf te zeggen hoe het sprak.

Schuldgevoelens

Soms gaan kinderen gebukt onder schuldgevoelens. Ze denken dat het hun schuld is dat er iemand is overleden of dat hun ouders zijn gescheiden. Sommige kinderen

hebben iemand iets naars toegewenst en als dat dan ook gebeurt, denken ze dat het hun schuld is. Op allerlei manieren kan de gedachte dat het kind ergens de oorzaak van is een rol in het leven spelen. Vaak spelen dit soort gevoelens verdekt hun rol zonder dat het kind het zich bewust is of de omgeving erachter komt. Ook bij hysterische kinderen komen schuldgevoelens voor. Zie daarover Compendium (pagina 256). Ook bij incest kan een kind ernstige schuldgevoelens ontwikkelen. Als u merkt dat het kind schuldgevoelens heeft en ze uit, is het van belang dat u inschat of het schuldgevoel een ernstige bedreiging vormt voor het geluk van het kind. Sommige schuldgevoelens worden geuit, maar beïnvloeden niet voortdurend het leven van het kind. In dat geval kunt u met het kind en de ouders praten om samen het kind de schuldgevoelens 'uit het hoofd te praten' en het te doen inzien dat het daar niet zo over in hoeft te zitten. Als het gaat om steeds terugkomende schuldgevoelens, is het nodig dat een kind psychotherapie ontvangt; dan zult u de ouders moeten aanraden het kind bij een Riagg aan te melden.

Sociaal aanvaard voelen (SA in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

Als er problemen zijn op het gebied van het zich sociaal aanvaard voelen, zijn er twee mogelijkheden:

- kinderen die terecht het gevoel hebben niet sociaal aanvaard te zijn;
- kinderen die het gevoel hebben niet sociaal aanvaard te zijn, terwijl dat niet zo is. Dit zijn kinderen met een onjuist sociaal zelfbeeld. Zie over verondersteld onvermogen 'Faalangstige kinderen' (pagina 108, 109, 366). Zie voor het vaststellen van het zelfbeeld 'Faalangstige kinderen' (pagina 370 en verder). Bekijk of het kind inderdaad sociaal niet geaccepteerd is en maak een sociogram van de groep om de relaties vast te leggen. U weet dan hoe de relaties liggen. Sluit in de begeleiding bij dit sociogram aan. Als het kind sociaal inderdaad niet geaccepteerd is, is het aan te bevelen de volgende inhouden toe te passen:
 - compendium: 'Acceptatie door anderen' (pagina 242);
 - compendium: 'Erbij horen of niet' (pagina 251).

Als het zo is dat het kind denkt sociaal niet aanvaard te zijn terwijl het wel geaccepteerd is, en er dus sprake is van een onjuist zelfbeeld, is het volgende aan te bevelen: Help het kind een realistische visie op het eigen functioneren te ontwikkelen. Voor het kind is het belangrijk dat het zoveel mogelijk positieve aandacht ontvangt. Ga vaker naar het kind toe en wijs het op de positieve contacten die het heeft. Wijs het kind ook op contacten die anderen met het kind zoeken: 'Zie maar, Jaap vroeg of je wilde meedoen'. 'Zie maar, je kreeg van Els...'. Doe dit op den duur vragenderwijs. Let goed op wie er contact met het kind zoeken en vraag daarna aan het kind met wie het gespeeld/gewerkt heeft; vraag ook wie het contact zocht en hoe het verliep. Laat het kind zelf zeggen dat het leuke sociale contacten heeft gehad.

Sociale vaardigheid (SV in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

Kinderen kunnen problemen hebben op het gebied van de sociale vaardigheden. Het gaat dan om problemen

met betrekking tot het initiatief nemen tot sociaal contact (sociale initiëring), omgaan met elkaar, samen spelen en samen werken. Zie voor de achtergronden van problemen op dit gebied het orthobeeld 'Sociale ontwikkeling' blz. 684.

Zie voor het onderzoek en begeleiding van de sociale vaardigheden: het orthobeeld 'Sociale problemen' (pagina 645 en verder).

Sociale wenselijkheid (SW in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

Kinderen vertonen 'sociaal wenselijk gedrag' als ze veelvuldig datgene doen waarvan ze denken dat anderen dat van hun verwachten. Ze gedragen zich niet zoals ze zelf willen, maar doen wat anderen wensen. Die anderen zijn vaak de ouders of klasgenoten. Het nadeel van deze houding is het ontstaan van ik-zwakke en een leeg zelfbeeld. Daarmee kunnen ze op latere leeftijd grote problemen krijgen doordat ze in geval van nood (teleurstellingen, mislukkingen, verdriet) geen ik hebben om op terug te vallen.

Ook zullen ze moeilijk zelfstandig kunnen functioneren doordat ze zonder anderen niet weten hoe zich te gedragen.

Overdreven sociale wenselijkheid ontstaat als kinderen thuis geen gelegenheid kregen een eigen identiteit op te bouwen of als ze door zeer strenge ouders zijn opgevoed en zich om te overleven zijn gaan gedragen zoals anderen dat wilden. Dit kan zich zelfs ontwikkelen tot een psychose (zie Compendium pagina 270). Er zijn ook kinderen met cognitieve beperkingen die onvoldoende in staat zijn kennis omtrent zichzelf te ontwikkelen. Zie over het diffuus zelfbeeld blz. 108, 365.

Onderzoek eventueel het zelfbeeld. Zie daarvoor bijlage 8.2 op blz. 370 en verder.

Begeleidingsmogelijkheden:

- zie Programma 1: Het zelf als uitgangspunt, op 'Koppigheid' pagina 466;
- vraag als het kind een mening geeft steeds door naar het waarom. Probeer in gesprekken over meningen andere visies weer te geven. Leg de achtergronden van die visies duidelijk uit en laat het kind nogmaals kiezen waaraan het de voorkeur geeft;
- probeer het kind ook zelf andere meningen te laten bedenken of andere werkwijzen te laten ontwikkelen. Het kind hoeft die meningen niet te delen en ook niet voor zo'n werkwijze te kiezen, maar het leert zo toch gedrags- en denkalternatieven te ontwikkelen;
- overleg voor uw aanpak op school met de ouders en bekijk wat daarvan thuis is uit te voeren.

Somatoforme stoornis

Psychische problemen kunnen ook tot uiting komen in lichamelijke problemen zoals:

- conversie: plotseling functie-uitval zoals het niet meer kunnen zien, problemen met het lopen, slikken, het verliezen van het bewustzijn en flauwvallen. Na een stressvolle gebeurtenis kan dat plaats vinden;
- pijnstoornis: zoals conversie maar nu een pijnreactie; hoofdpijn buikpijn, etc.

Bij een conversie zijn de kinderen rustig, maar bij een

pijnstoornis zijn ze angstig. Op school is het belangrijk om na een somatoforme stoornis weinig eisen aan het kind te stellen. Bespreek met het kind wat er over met klasgenoten besproken moet worden.

Spina bifida

Ook wel *open rug* genoemd. Het is een geboren afwijking waarbij een of meer rugwervels niet met elkaar zijn vergroeid. De invloed daarvan op het ruggenmerg is het meest betekenisvol. Gevolgen zijn verlammingsschijnselen en gevoelsstoornissen. Kinderen met spina bifida zijn kwetsbare kinderen

Star

Starheid in denken en handelen kan bij kinderen diverse achtergronden hebben, namelijk:

- verminderde mogelijkheden om soepel te denken, creatief te denken, openingen te zoeken, te experimenteren, zich in te leven in andere mogelijkheden, etcetera. Dit komt voor bij moeilijk lerende kinderen en bij kinderen met een hersenfunctiestoornis. Van deze kinderen is bekend dat ze neigen tot persevereren, dat wil zeggen: moeilijk kunnen overschakelen van de ene denkhandeling naar de andere;
- zich emotioneel vastbijten: het kind heeft ergens zijn zinnen op gezet en wil doorzetten, koppigheid;
- vastheid scheppen: sommige kinderen willen dat dingen iedere keer op dezelfde wijze gaan, dat spullen op dezelfde plaats staan en dat gebeurtenissen volgens vaste rituelen plaatsvinden.
- bekijk wat de achtergrond van dit gedrag is. Heeft het kind het thuis zo geleerd doordat daar 'alles' ook maar op één manier gaat? Gaat het om een moeilijk lerend kind, of een kind met een hersenfunctiestoornis? Is het in het algemeen een koppig kind, of een angstig kind dat veel vastheid en zekerheid nodig heeft? Voor de begeleiding is van belang:
- het kind door het voor te doen te laten zien dat veel dingen te variëren zijn. Als u iets met de groep gaat doen, zegt u: 'Dat kunnen we... doen of...' Samen kiest u een vorm. Tijdens het bezig-zijn met de klas kunt u kinderen regelmatig wijzen op mogelijkheden om het anders te doen ('Zo kan het ook');
- regelmatig bij het kind te zijn en het erop te wijzen dat de dingen die het doet ook anders kunnen;
- het kind ook regelmatig te laten kiezen. Wijs het op variaties of laat het variaties bedenken en dan kiezen;
- het kind tijdens werk- en speelactiviteiten zoveel mogelijk te begeleiden. Als u dan bij het kind bent, kunt u het wijzen op hoe de dingen ook zouden kunnen;
- het kind te leren accepteren dat dingen soms anders gaan dan je zou willen. Leg uit waarom het zo (anders) ook kan;
- geduld te hebben.

Stereotiep gedrag

Een stereotypie is een steeds herhaalde, doelloze beweging, handeling of reeks handelingen of een steeds op nieuw ingenomen lichaamshouding of stand van lichaamsdelen.

In de psychiatrische literatuur komt men ook de termen

'maniërisme' en 'blindism' tegen. In de kinderpsychiatrische literatuur wordt stereotiep gedrag beschreven bij dwangneurosen, bij het heen-en-weerwiegen en hoofdbonzen, bij autisme, haar uittrekken, zwakzinnigheid, psychosen. Men neemt aan dat stereotypieën spontaan beginnen voordat een kind een jaar oud is. Ze blijven langer bestaan als de waakzaamheid van het kind vermindert bij slaperigheid, verveling, sociale isolatie, bij monotone stimulatie (zoals bij autorijden); bij boosheid, angst, opwindings; bij lichamelijke handicaps zoals blindheid, doofheid, verlammingen; en bij versterken van toevallig stereotiep gedrag door de omgeving.

Maak gebruik van de orthobeelden:

- Compendium: 'Haar uittrekken' (pagina 255);
- Compendium: 'Fladderen' (pagina 253);
- Compendium: 'Automutilatie' (pagina 244);
- Compendium: 'Dwanghandelingen' (pagina 249); Verder is mogelijk:
- het is aan te bevelen dat u zich rustig mengt in het stereotiep gedrag van het kind en het afleidt en wat anders laat doen;
- werk ook met een beloningensysteem. Spreek duidelijk met het kind af welk gedrag afgebouwd gaat worden. Voor ieder (half)uur dat het kind het stereotiep gedrag niet vertoont, krijgt het op een kaart een punt, terwijl een bepaald aantal punten een beloning oplevert;
- voor de schoolsituatie is het alleen aan te bevelen het stereotiep gedrag te verminderen als het kind daardoor sociaal geïsoleerd raakt of als de ontwikkeling van het kind belemmerd wordt doordat het kind verminderd gericht bezig is en te veel vlucht in het stereotiep gedrag.

Stress

Stress is een gevoel van spanning dat optreedt als het kind te zwaar wordt belast. Het uit zich in nervositeit, lichamelijke gespannenheid en lichamelijke klachten als buikpijn, hoofdpijn, etc. De belasting kan veroorzaakt worden door te hoge eisen die aan het kind gesteld worden, door druk vanuit de school doordat het kind het leerstofaanbod niet kan bijbenen, door emotionele problemen op school of thuis die het kind niet allemaal meer kan verwerken, door een veel te drukke agenda voor de 'vrije tijd', enz.

Zie ook de toelichting op Compendium: 'Nervositeit/nerveuze kinderen' (pagina 264). Bekijk welke factoren de stress veroorzaken. Leg het kind daarna ook uit waardoor het zich zo gespannen en nerveus voelt en probeer vervolgens die factoren met behulp van inhouden van de gedragsorthotheek te verminderen.

Zorg voor een onderwijsaanbod dat het kind aankan en zorg ervoor dat het kind succeservaringen opdoet. Van belang is ook voldoende ordening, planning en overzicht in de dag en in het werk aan te brengen.

Het kind moet zicht krijgen op wat er op school gebeurt, bijvoorbeeld door middel van het *Dagritmepakket* (Nienhuis Zelhem) of de papieren versie op pagina 139-140.

Leg ook steeds uit wat er gebeurt, bereid het kind voor en spreek het moed in. Zorg dat aan het kind eisen worden gesteld die redelijk zijn. Bekijk wat er gedaan kan worden aan de emotionele problemen en gebruik de

zoekwijzer voor het wegwijs worden in het pakket. Overleg ook met thuis om te bekijken op welke wijze men daar de belasting kan verminderen. Zie verder wat is weergegeven bij 'Nerveuze kinderen' (pagina 264).

Storend gedrag

Storend gedrag is een term uit het CITO-gedragsleerlingvolgsysteem Viseon. Zie voor de onderzoeks- en begeleidingsmogelijkheden de volgende orthobeelden:

- klassenregels op pagina 439;
- sociale problemen op pagina 645 en verder.

T

Teruggetrokken kinderen

Teruggetrokken kinderen is een term uit het CITO-gedragsleerlingvolgsysteem Viseon. Zie voor de onderzoeks- en begeleidingsmogelijkheden de volgende orthobeelden:

- sociale problemen op pagina 645 en verder;
- faalangst op pagina 353 en verder;
- stille, teruggetrokken kinderen op blz. 743 en verder.

Tics

Tics zijn onwillekeurige bewegingen van willekeurige spieren. Voorbeelden van tics zijn oogknippen, hoofdbewegingen, schoudertics, keelschrapen, snuiftics, mondtics, handtics. Naast deze enkelvoudige tics zijn er ook meervoudige tics als aanraken, huppelen, etcetera. Tics nemen toe bij (in-)spanning en emoties. Uitgezonderd oogknippen komen ze bij kinderen beneden zes jaar niet voor.

Tics kunnen verschillende oorzaken hebben. Mogelijke oorzaken zijn: vertraagde ontwikkeling van het centrale zenuwstelsel, aangeboren hersenafwijkingen, ontsteking van de hersenen, ontstaan vanuit gewoonten zoals haarlok wegschudden of na ontsteking van het oogbindvlies, imitatie, aangeleerde tics, bepaalde gebeurtenissen, als uitlaatklep bij beweeglijke kinderen die geremd worden. Van belang is een tweetal kwesties:

- heeft het kind één tic of meerdere of meervoudige;
- heeft het kind last van de tic(s)?

Er zijn kinderen met tics die er geen last van hebben of een omgeving hebben die er niet moeilijk over doet. Als het kind er wel last van heeft of de omgeving het kind het op grond van de tic moeilijk maakt, geldt het volgende:

- bij enkelvoudige tics:

De omgeving uitleggen dat het kind er niets aan kan doen; daarnaast een benadering vanuit de gedragstheorie met een systeem van belonen en negeren (neem één onderwijsactiviteit waarmee begonnen wordt om gewenst tic-vrij gedrag aan te leren, en bouw dat geleidelijk uit). Uit de literatuur blijkt dat er aan deze tics veel te doen is.

• *bij meervoudige tics:*

De medicamenteuze therapie blijkt in de praktijk als enige behandeling effect te hebben. Als kinderen met meervoudige tics last van die tics hebben, is dus verwijzing naar de huisarts aan te bevelen.

De meeste tics gaan ook vanzelf weer weg als u er zo weinig mogelijk aandacht aan besteedt. Zijn de tics zo heftig dat ze het functioneren van het kind beperken dan is het raadzaam externe hulp in te schakelen.

Trichotillomanie

Trichotillomanie is het uittrekken van de eigen haren. De oorzaak is waarschijnlijk het feit dat het kind een minder sterk bewustzijn van de lichamelijke grenzen heeft of dat de pijn juist aangeeft dat het beseft dat het leeft.

Sommige kinderen beleven troost aan de eigen haren omdat ze er zichzelf mee strelen. Het komt ook voort vanuit een wanhoop bij verwaarloosde kinderen. Zie ook haren uittrekken op pagina 255.

U

Uitdrukkingsvaardigheid (UV in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

Zie verder Compendium: 'Expressie problemen' (pagina 251);

Uitlachen

Sommige kinderen hebben de gewoonte anderen uit te lachen. Bij de minste of geringste aanleiding lachen ze klasgenoten uit. De achtergrond van deze plaaggeesten is vaak van sadistische aard. Veelvuldig uitlachen en kleineren van anderen en het maken van denigrerende opmerkingen is vaak ook een middel om ontevredenheid over het eigen functioneren aan te geven.

Het kind ontvlucht zichzelf en richt zich op anderen. Omdat het moeten ontvluchten van het eigen ik een negatief gevoel geeft, is de gerichtheid op anderen ook negatief geaard.

Vaak is de bedoeling van jaloezie of geldingsdrang bij de plaaggeest, te laten zien wat hij allemaal durft en de sympathie van de andere klasgenoten te verwerven.

Ook hier gaat het ten diepste om ontevredenheid met het eigen ik.

Bij kinderen die thuis veel geplaagd worden, komt veelvuldig uitlachen van anderen voor. Praat met het kind dat anderen uitlacht en onderzoek waarom het dat doet. Soms is het uitlachen zo verhard dat specialistische hulp nodig is om het kind te onderzoeken. Zie verder:

- het orthobeeld 'Pesten' op pagina 559 en verder;
- blz. 113 en 179 over rolneming en inleven in anderen.

V

Vandalisme

Vandalisme is het opzettelijk vernielen van spullen binnen en buiten de school. Soms doen kinderen dat uit boosheid of wraakzucht om iets dat hen op school is overkomen. Hun woede uiten ze dan in destructief gedrag. Normvervaging, waarbij de grenzen tussen mijn en dijn niet duidelijk zijn, speelt ook een rol. In groepsverband stoer doen en lol maken mondt ook vaak uit in vandalisme. In dit stukje richten we ons op vandalisme door kinderen uit uw groep.

Bij vandalisme door andere kinderen uit de omgeving van uw school dient u te overleggen met de politie. Praat er met de kinderen over. Als het gaat om het koelen van woede, is het van belang te onderzoeken waarom het kind zo boos is op school en te bekijken of die relatie verbeterd kan worden.

Voor de begeleiding zijn twee benaderingen van belang:

1. grijp op school onmiddellijk en ernstig in bij vandalisme, vooral ook bij klein vandalisme als het vernielen van kleine dingen. Kinderen moeten ervaren dat u geen enkele vorm van vandalisme tolereert. Kinderen moeten duidelijk weten dat ze alles moeten betalen dat door hen vernield is.

Vaak maken kinderen een ontwikkeling door van klein vandalisme naar groot vandalisme;

2. wijd minimaal eenmaal per jaar een project aan het grote vandalisme in en rond school. Daarvan kan een preventieve werking uitgaan. Doe dat als volgt:

- maak een diaserie van dingen die rond en in de school zijn vernield (ook kapotgemaakte boompjes, etc.),
- bespreek de serie en laat kinderen raden waar het is,
- maak een begroting van wat herstel zal gaan kosten,
- praat er over waarom vernielen en vandalisme niet mag,
- laat kinderen over eigen ervaringen met vandalisme vertellen,
- geef duidelijk aan wat u van de klas/groep verwacht.
- informeer bij de plaatselijke politie.

VCFS syndroom

Velo-cardio-faciaal syndroom, ook wel genoemd deletie 22q11 syndroom, ook wel genoemd Shprintzen syndroom. Er ontbreekt een stukje van het chromosoom 22. Ontwikkelingsstoornis met als kenmerken open gehemelte, hartafwijkingen en een opvallend gelaat (lang hoofd, kleine onderkaak, forse en brede neus, ogen wijd uiteen, naar opzij schuinafloppe oogspleet, laagstaande oren en keel-, neus-, oorafwijkingen). Variërend van normaal tot matige verstandelijke capaciteiten.

In zeer ernstige vorm wordt het ook wel de DiGeorge syndroom genoemd. Er zijn wel 100 afwijkingen beschreven waarvan er maar enkele tegelijk voorkomen. Bij deze kinderen kan men ook ADHD-kenmerken (aandachtsstoornissen) tegenkomen en psychosen. Men komt bij deze kinderen nogal eens gedragsproblemen tegen, naast de genoemde problemen

ook; autistisch gedrag/PDD/nos/kenmerken, schommelingen tussen teruggetrokken/verlegen en dan weer ongeremd/impulsief/overactief, maar ook sociale initiëeringsproblemen, overgevoelig. Opvallend is dat ze meer ingesteld zijn op woorden dan op beelden.

Verhuizen

Verhuizen kan bij kinderen onzekerheid veroorzaken. Het kind weet niet precies wat het te wachten staat. Als de verhuizing niet goed is voorbereid, kan het nadelige effect nog groter zijn. Voor sommige kinderen is verhuizen een verbetering van hun leefomstandigheden, maar bij andere kinderen, die voordien probleemloos functioneerden, kan verhuizen problemen veroorzaken doordat hun 'ik' onvoldoende krachtig die verandering weet op te vangen. Probleemgedrag ten gevolge van verhuizen kan zijn: afhankelijk worden van de ouders, want die blijven als herkenbare figuren zodat het kind zich aan hen kan vastklampen; terugvallen in ontwikkelingsniveau; bedplassen; angst; nervositeit; faalangst, etcetera.

Ga zo snel mogelijk overdag op huisbezoek, nog voor het kind op de nieuwe school is geweest, bijvoorbeeld aan het eind van de middag. Maak kennis met het gezin, informeer naar het functioneren op de andere school en ga vervolgens met het gezin naar de nieuwe school om deze school te bekijken. Daarna kan het kind met het onderwijs beginnen. Verdere begeleidingsmogelijkheden zijn:

- het zorgen voor een zo goed mogelijke relatie met het kind. Zie programma 2 over de relatie leerkracht-leerling in 'Koppigheid' pagina 467;
- zie Compendium 4: 'Acceptatie door anderen' pagina 242;
- laat het kind lezen en/of bespreek in de groep: *Hoe het was toen Hein ging verhuizen* (M. Gydall en H. Anderson, voor peuters, Kosmos, Amsterdam), *Bij ons in de straat* (Anke de Vries, vanaf 4 jr., Lemniscaat, Rotterdam), *Waarom praten ze niet gewoon* (A. Otten, vanaf 8 jr., Ploegsma, Amsterdam), *De wondere wereld van Blauw* (S. Schell, van Goor, Den Haag).

Verlegenheid

Verlegenheid heeft te maken met het eigene van het kind. Het is iets dat 'in iemands aard zit' en aangeboren is. Verlegen kinderen gaan niet of nauwelijks in op sociale initiatieven van anderen. Een verlegen kind heeft tijd nodig om vertrouwd te raken met anderen alvorens spontaan met hen te kunnen omgaan, heeft wat minder behoefte aan veel contacten en is wat introvert. In de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen verlegenheid en sociale angst.

Sociale angst zou dan met iemands ervaringen te maken hebben en aangeleerd zijn, verlegenheid aangeboren. Ons inziens is dit een kunstmatig verschil, omdat het niet met voldoende zekerheid is vast te stellen. Dat betekent dat wij verlegenheid zien als een aangeboren beperking op het gebied van het sociaal reageren of als uiting van sociale angst. Zie voor de achtergronden van sociale angst het orthobeeld 'Sociale problemen' pagina 645.

Noem het kind zelf niet verlegen om het niet te veel te accentueren en daarmee te versterken. Kinderen kunnen naast verlegenheid uit aanleg ook verlegen worden door

een gebrek aan zelfvertrouwen, beperkte sociale vaardigheden, schaamte- en schuldgevoelens, het gevoel niet geaccepteerd te zijn, een overheersende omgeving, angst voor uitlechten of plagen.

Bekijk welke veroorzakers een rol kunnen spelen en geef begeleiding met behulp van de inhoud van dit pakket die aansluiten bij deze veroorzakers. Maak ook gebruik van de onderzoeks- en begeleidingsmiddelen uit het orthobeeld 'Sociale problemen' op pagina 645. Van algemeen belang is, verlegen kinderen niet te forceren of voortdurend aan te sporen. Van uitingen als 'toe nou', 'zeg maar wat' en 'doe niet zo bang' zal het kind nog meer in zijn schulp kruipen en nog meer afkeer van sociale contacten ontwikkelen. De meeste kinderen zullen op den duur in de gaten hebben dat hen, als ze zich lang afzijdig houden, allerlei leuke dingen ontgaan. Geef ze de tijd om zich een beetje thuis te gaan voelen. Door veel aandacht aan de verlegenheid te besteden kan men die verlegenheid ook versterken. Het is beter aandacht aan het kind te schenken als het niet verlegen is. Leg het kind uit dat het zich dan gewenst gedraagt.

Verlies (ertegen kunnen)

Sommige kinderen kunnen moeilijk tegen hun verlies tijdens wedstrijdsituaties. Wedstrijdsituaties kunnen op school op allerlei manieren voorkomen: tijdens gymnastiekactiviteiten, tijdens spelletjes, tijdens leeractiviteiten met een spelkarakter, in de vorm van spontane wedijver, etcetera. Sommige kinderen nemen deze spelsituaties zeer ernstig, zijn gespannen en egocentrisch en worden boos als ze niet gewonnen hebben. Ze kunnen niet tegen hun verlies. Ook bij weddenschappen en meningsverschillen over feiten kunnen sommige kinderen niet accepteren dat ze het eens mis hebben gehad. Mogelijke achtergronden zijn: een streberige persoonlijkheid, gericht op winnen en heersen; een vaak thuis aangeleerd overdreven eergevoel; het idee hebben af te gaan en als persoon in waarde/betekenis te dalen. Bij dit laatste spelen ook de acceptatie door de klasgenoten en een mogelijke sfeer van wedijver in de groep een rol. Er zijn ook kinderen die te hoge eisen aan zichzelf stellen en teleurgesteld zijn als ze niet aan hun eigen eisen kunnen voldoen. Andere aspecten zijn: versterking van faalangst; te weinig op spelen, te zeer op resultaat gericht zijn; een over de hele linie starre persoonlijkheid, etc.

Bekijk de toelichting en stel vast welke aspecten een rol spelen; maak gebruik van andere onderdelen uit de gedragsorthotheek. Van belang is verder het kind voor iedere wedstrijdsituatie erop voor te bereiden dat het kan verliezen.

Na het verlies laat u het kind zeggen dat het zich rot voelt of u verwoordt dat zelf voor het kind, en vervolgens zegt u dat het kind er niet zo... over hoeft te doen; omdat het toch maar een spelletje is. Wijs ook op het aardige/leuke aan het spelverloop zelf en leid de aandacht van het kind wat af van het resultaat. Prijs/beloon het kind als het 'flink' is geweest.

Verwaarloosd

Verwaarloosde kinderen zijn kinderen die te weinig aandacht hebben gehad of krijgen. Hun behoeften, zoals die aan liefde, geborgenheid, nieuwe ervaringen, lof en er-

kenning, verantwoordelijkheid, worden dan onvoldoende bevredigd. Dit kan verwaarlozing door de ouders zijn, maar ook pedagogische verwaarlozing door de leerkracht. Verwaarlozing kan de volgende gevolgen hebben:

- agressiegedrag;
- verlegenheid;
- ontwikkelingsachterstanden;
- geen verantwoordelijkheidsgevoel;
- impulsiviteit.

Zie hierover ook: Mia Kellmer Pringle, *Basisbehoeften van kinderen*, Rotterdam 1981.

Als kinderen thuis verwaarloosd worden en veel van hun basisbehoeften niet bevredigd worden, is het van belang dat de leerkracht bekijkt welke behoeften door de leerkracht, de school en de groepsgenoten kunnen worden bevredigd. Bekijk dan ook op welke wijze u een of meer van de vijf behoeften uit de toelichting kunt bevredigen, bijvoorbeeld door extra tijd te besteden aan uw relatie met het kind, het kind het gevoel te geven dat het u kan vertrouwen, het te stimuleren, te prijzen en te belonen en het verantwoordelijkheden te geven.

Verwennen

Het kenmerkende van verwende kinderen is hun neiging hun zin door te drijven, ook als ze weten dat dat voor anderen niet prettig is. Op school kunnen verwende kinderen ook pogen hun wil door te drijven. Ze zijn koppig en ongehoorzaam. Ze kunnen zich moeilijk aan de klasregels houden en het komt ook vaak voor dat ze sociale problemen hebben, doordat ze ook in de omgang met klasgenoten hun zin willen doordrijven, hetgeen nogal eens sociale conflicten veroorzaakt. Op den duur kunnen ze zelfs sociaal geïsoleerd raken, doordat anderen het verwende kind afwijzen.

Een symptoom is ook veeleisendheid of aandacht trekken. Men denkt dat dat komt doordat het verwende kind met zijn onmogelijke gedrag z'n omgeving toch wil uitlokken tot het stellen van grenzen, opdat het houvast krijgt. Verwennen gebeurt uit onwetendheid, uit overdreven acceptatie van het kind, of uit gemakzucht, omdat regels stellen en het kind leren zich daaraan te houden vermoeiend kan zijn. Soms zijn er bij de ouders schuldgevoelens. Men is bang niet genoeg van het kind te houden. Ook pedagogisch onvermogen om consequent te zijn speelt een rol. Het gaat ook nogal eens om bijzondere kinderen; kinderen zonder broertjes of zusjes, nakomertjes of kinderen die veel ziek zijn geweest. Zie voor onderzoeks- en begeleidingsmogelijkheden de orthobeelden:

- 'Ongehoorzaamheid' (pagina 527 en verder);
- 'Koppigheid' (pagina 459 en verder);
- 'Klassenregels' (pagina 439 en verder);
- 'Sociale problemen' (pagina 645 en verder);
- 'Aandacht trekken' (pagina 121 en verder);
- Compendium: 'Enig kind' (blz. 250) en 'Egocentrisch' (pagina 249).

Omdat het hier over een gedragsvorm gaat die bewerkstelligd wordt door de ouders/verzorgers is het aan te bevelen een goede vorm van thuisadviesering op te zetten. Zie voor bruikbare voorlichtingsbrieven de Pravoo-map *Tips voor thuis*, blz. 120. Zie ook blz. 613 en verder van

de orthotheek.

Vloeken

Vloeken is een heftige verbale uiting van onvrede. Kinderen vloeken uit gewoonte omdat ze thuis geleerd hebben zo te reageren. Ook kan vloeken als reactie van klasgenoten worden overgenomen. Soms vloeken kinderen omdat ze weten dat ze daarmee iemand kwetsen. Omdat vloeken in nogal wat sociale omgevingen niet wordt geaccepteerd, niet op prijs wordt gesteld of als beledigend en kwetsend wordt ervaren, is het van belang vloeken op school niet te accepteren om te voorkomen dat kinderen sociale contacten met bepaalde kinderen of volwassenen beperken.

De begeleiding van kinderen die zo vaak en zo storend vloeken dat het stuitend werkt, bestaat uit drie benaderingen:

1. Bespreek het gedrag met het kind. Maak het kind bewust van zijn gedrag en leg ook uit wat vloeken voor anderen betekent. Leg tevens uit dat ze daarmee mensen van hen af stoten. Laat het kind ook zeggen wat het voelt als het zelf beledigd wordt. Geef naast deze begripvolle benadering ook duidelijk de ik-boodschap dat u het vloeken niet meer zult accepteren.
2. Bespreek eventuele gedragsalternatieven. Bekijk wat het kind wél kan zeggen als het heftig een bepaalde onvrede wil uiten. Bedenk meer acceptabelere uitingen en noteer die op een kaartje op de tafel van het kind.
3. Werk eventueel met een beloningensysteem, waarbij het kind ieder uur dat het niet vloekt een punt krijgt en een bepaald aantal punten een beloning oplevert.

Vluchtig

Vluchtige kinderen doen de dingen oppervlakkig en ondoordacht. Het zijn kinderen die slordig werken en een zwakke diepteconcentratie vertonen. Zie over het begrip diepteconcentratie blz. 281. Soms heeft dit te maken met tekorten op het gebied van het cognitief functioneren.

Het kind kan door hersenfunctiestoornissen en/of aangeboren beperkingen de taak of de situatie niet beter analyseren (zie bijvoorbeeld het orthobeeld 'ADHD'). Het is ook mogelijk dat het kind onvoldoende geleerd heeft een taak zorgvuldig analyserend uit te voeren. Soms halen ook afleidingen en emotionele problemen het kind uit de 'diepte' van een taak. Zie voor onderzoeksmiddelen en begeleidingsmiddelen orthobeeld 'Concentratieproblemen' op pagina 281 en verder.

Vriendjes

Voor veel kinderen zijn vriendjes erg belangrijk. Vriendjes geven je het gevoel ergens bij te horen. Volgens Dreikurs kunnen kinderen die dit gevoel niet hebben, allerlei gedragsproblemen vertonen. Sommige kinderen maken moeilijk vrienden doordat ze gesloten, introvert en verlegen zijn. Anderen missen de benodigde sociale vaardigheden om met anderen te kunnen omgaan.

Er zijn ook kinderen die er moeite mee hebben sociale reclame voor zichzelf te maken. Daarnaast zijn er ook zeer begaafde kinderen die intellectuele aansluitingsmogelijkheden missen en niet zoveel behoefte hebben aan

omgang met kinderen met een veel lager ontwikkelingsniveau. Ook sommige agressieve of verwende kinderen hebben weinig vriendjes.

Houd vriendschappen tussen kinderen in de gaten en stimuleer die ook. Laat vrienden ook regelmatig op school dingen met elkaar doen. Voor kinderen zonder vrienden:

- bekijk wat de oorzaak daarvan kan zijn en kies aansluitend begeleidingsmiddelen, bijvoorbeeld Compendium: 'Erbij horen of niet' (zie pagina 251) en 'Acceptatie door anderen' (zie pagina 242);
- maak gebruik van de onderzoeks- en begeleidingsmiddelen uit het orthobeeld 'Sociale problemen' (zie pagina 645 en verder);
- bespreek of laat het kind lezen: *De hut op het strand* (Vic Sjouwerman, AVI 6, 7 jr.), *Wil je mijn vriendje zijn?* (Eric Carle, voor peuters, Gottmer, Haarlem), *Lucie is weg* (G.M. Ross, vanaf 4 jr., Kosmos, Amsterdam), *Je moet met me spelen* (Burny Bos, Zwijssen, AVI 6, 7 jr.).

W

Werkeloosheid

Het effect van werkeloosheid op het gedrag en de prestaties van kinderen is sterk afhankelijk van de wijze waarop de ouder met de werkeloosheid omgaat. Ook de leeftijd van het kind is van belang. Vaak heeft werkeloosheid geen effect op het functioneren van het kind. De werkeloosheid van de ouder heeft wel een nadelig effect als de werkeloze volledig lamgeslagen is, ontredderd, apathisch, het geloof in eigen kunnen heeft verloren, het kind verwaarloost of te snel boos wordt, er spanningen tussen de ouders ontstaan, er een enorme materiële teruggang nodig is, etc. Kinderen verliezen dan hun vertrouwde basis, en mogelijke verschijnselen zijn: faalangst, nervositeit, stress, agressiegedrag, schaamtegevoelens, sociaal isolement, werkhoudingsproblemen, etc.

Van belang is dat u de situatie thuis met het kind bespreekt. U vertelt dat u begrip hebt voor de situatie van het kind, maar dat het kind op school nog steeds dezelfde is. Geef ook aan dat het kind altijd bij u terecht kan als het ergens over wil praten. Ga bij ernstige problemen ook op huisbezoek en leg de ouders uit wat het effect van de werkeloosheid van de ouder is. Bekijk ook hoe die situatie veranderd kan worden.

Bespreek met de groep/het kind, of laat lezen: *De zwerfers van Zakopane* (Els Pelgrom, vanaf 8 jr., Kosmos, Amsterdam), *Mijn vader is werkeloos* (L. E. Anderson, 12 jr., Lemniscaat, Rotterdam).

Werkhouding

(Ook een term uit Viseon, het gedragsleerlingvolgsysteem van het CITO). Zie voor de onderzoeks- en begeleidingsmiddelen het volgende orthobeeld Concentratieproblemen op pagina 281 en verder.

Wisselend

Veel kinderen met sociaal-emotionele problemen worden gekenmerkt door iets waarmee veel leerkrachten in het bijzonder moeite hebben, namelijk het wisselende karakter van hun functioneren. De ene dag lijkt alles zich sterk te verbeteren en de volgende dag is er sprake van een ernstige terugval. Veel kinderen met gedragsproblemen ontwikkelen zich niet mooi lineair en geleidelijk, maar in de vorm van een golfbeweging. De oorzaak hiervan is dat de persoonlijkheid van deze kinderen er moeite mee heeft zich nieuwe gedragsvormen eigen te maken, ledere terugval laat de beperkte veranderbaarheid van de persoonlijkheid zien.

Probeer zo nauwkeurig mogelijk de ontwikkeling van het kind te volgen. Een wisselend ontwikkelingsverloop moet u geduldig accepteren; het is eigen aan de ontwikkeling van deze kinderen. Gewenst is echter een ontwikkelingsverloop waarbij het gewenste gedrag steeds meer toeneemt en de diepte van de terugval geleidelijk minder wordt.

Wreed (tegen dieren)

Kinderen zijn soms in staat tot bizarre wreedheden ten opzichte van dieren. Wreedheid is dan het met plezier toebrengen van intens leed aan iemand anders, waarbij ieder spoor van medelijden ontbreekt. Men kan dit van agressie onderscheiden doordat bij wreedheid plezier voorop staat. Dit gedrag kan verklaard worden vanuit een tijdelijke onvolkomenheid in de ontwikkeling van het kind. De peuter/kleuter beseft onvoldoende dat hij een dier pijn kan doen. Het streven naar lust wordt nog onvoldoende geremd door het realiteitsprincipe (het dier lijdt). Het kind beleeft plezier aan het toebrengen van pijn. Ook de behoefte aan experimenteren speelt een rol. Wreedheid tegen dieren komt vooral in groepsverband voor, doordat het kind dan zijn kracht en durf kan tonen. Ook verklaart men deze wreedheid vanuit de gedachte dat het kind thuis onderdrukt wordt en zich op zijn beurt wil wreken op wat zwakker is.

Kinderen geven zelf aan (zie Frans Gerards en René Kuypers, 'Wreedheid van kinderen ten opzichte van dieren', in: *De wereld van het jonge kind* van november 1986, blz. 70-74) dat ze het doen zonder erbij na te denken. Het is van belang er iedere keer dat u op school met deze wreedheden geconfronteerd wordt, aandacht aan te besteden.

Laat de kinderen zien dat je ook anders op dieren kunt reageren. Nu is het bij sommige kinderen: een dier zien en dan kwellen. Vertel de kinderen dat het anders kan: een dier zien en vol bewondering zien wat het dier verder gaat doen. Wijs op de schoonheid/bijzondere verschijnselen van de natuur. Goed biologie-onderwijs met verrassende school-tv-uitzendingen, waarbij u zich ook richt op het bijbrengen van liefde voor de natuur, is van belang om wreedheid tegen dieren te verminderen.

Praat er ook over dat je het plagen van dieren niet als stoer moet zien. Ook zult u moeten uitleggen dat kinderen niet op zo'n manier met dieren mogen experimenteren dat die dieren leed wordt aangedaan. Soms hebben kinderen last van dieren. Leg ze ook uit dat ze dan moeten kijken hoe ze dat kunnen verminderen zonder wreed of agressief te worden.

Zorg ervoor dat kinderen schrikken van eigen wreedheden of van de wreedheden van anderen en het dan niet meer doen. Maak ze bewust van de ernst van die handelingen. Komt wreedheid herhaaldelijk voor bij een kind, dan is het van belang externe deskundigen in te schakelen. Zie ook ODD op blz. 521.

Z

Zelfvertrouwen

(ook een term in Vison het gedragsleerlingvolgssysteem van het CITO)

Zelfvertrouwen is geloof in eigen kunnen. Het zelfvertrouwen wordt gevoeld vanuit het zelfbeeld. Als een kind denkt dat het van alles kan, zal het een positief zelfvertrouwen ontwikkelen. Er zijn ook kinderen met een zwak zelfvertrouwen, die het beeld van zichzelf hebben dat ze weinig kunnen. Het beeld dat het kind van zichzelf heeft komt niet altijd overeen met de werkelijkheid. Soms denken kinderen te goed of te slecht over zichzelf. Dat alles betekent dat het zelfvertrouwen onlosmakelijk verbonden is met het zelfbeeld.

Zie over de achtergronden, onderzoeksmogelijkheden en begeleidingsmogelijkheden het orthobeeld 'Faalangstige kinderen' op pagina 353 en verder.

Zelfvertrouwen bij proefwerken (ZP in de terminologie van de Schoolvragenlijst)

Specifiek is nu dat het kind vooral problemen heeft met het zelfvertrouwen tijdens het maken van proefwerken. Dat kan te maken hebben met twee dingen: een algemeen probleem met betrekking tot het zelfvertrouwen of het zelfbeeld.

Daarnaast is het maken van proefwerken een geforceerde situatie, die door onzekerheid over het beheersingsniveau en moeite bij de voorbereiding extra stress kan veroorzaken. Het zelfvertrouwen bij proefwerken kan vergroot worden als het kind weet wat er van hem wordt geëist, weet hoe het moet studeren, weet of het het bestudeerde beheerst, en als het succeservaringen opdoet.

- Zorg ervoor dat het kind weet wat er vereist wordt. Geef duidelijk aan wat het kind moet weten en geef ook aan welke proefwerkvorm u hanteert.

- Leer het kind hoe het moet studeren. In het basisonderwijs komt dat nog te weinig voor. Achterwege laten van studielessen veroorzaakt onzekerheid en proefwerkangst. Leer het kind studeren met behulp van de mogelijkheden uit het Curriculum schoolrijpheid, deel 5: *Geheugentraining*, Malmberg, Den Bosch. Voer daarvan uit: 3.5 (blz. 69) over het leren van feiten en inzichten, 3.9 (blz. 78) over het leren van teksten, 3.15 (blz. 97) over het leren onthouden, 3.16 (blz. 105) over het zelfstandig studeren op school en thuis.

- Stel het kind ook in de gelegenheid om vast te stellen of het de stof beheerst. Adviseer het kind zich door de ouders te laten overhoren; maak eventueel oefenproefwerken of parallelle proefwerken.

- Als het kind weinig zelfvertrouwen heeft bij het maken van proefwerken, is het van belang na een goed ge-

maakt proefwerk rustig met het kind te spreken over de resultaten en het bewust te maken van zijn succes. Enige dagen voor een volgend proefwerk hebt u weer een gesprek met het kind, herinnert het aan eerdere successen en wenst het sterkte met de voorbereiding. Tevens biedt u het kind extra uitleg/begeleiding aan als er zich tijdens de voorbereiding problemen voordoen.

- Zie over de achtergronden, onderzoeksmogelijkheden en begeleidingsmogelijkheden het orthobeeld 'Faalangstige kinderen' op pagina 353 en verder.

Ziekte van de ouders

Ziekte van de ouders kan de basis uit het leven van het kind wegslaan. Vooral wanneer de ouder die de meeste verzorgende activiteiten in het gezin uitvoert, ziek wordt. Soms is er hulp, maar vaak moet het kind ook meer klussen uitvoeren en meer zelfstandig werken. Onrust en onzekerheid maken het kind nerveus (zie Compendium 264). Dit alles wordt nog versterkt als het kind enig kind is, de zieke ouder in het ziekenhuis verblijft, het niet klikt met de hulp, de ziekte ernstig is, etc. Op school kan men dan gedragsvormen waarnemen als: verminderde weerbaarheid, huilerigheid, aandacht vragen, terugvallen in de ontwikkeling, slechte werkhouding, enzovoort.

Van belang is dat u als leerkracht zicht op de situatie verwerft, zodat u weet welke vooruitzichten er zijn en hoe de thuissituatie is. Ga bij langduriger ziekte ook op ziekenbezoek. Dat is niet alleen van belang voor het verwerven van enig zicht op de thuissituatie, maar is ook van belang om het kind het gevoel te geven dat u echt geïnteresseerd bent in zijn wel en wee. Toon op school ook uw belangstelling, reageer soepel op het gedrag van het kind en vraag bij langdurige ziekte regelmatig naar de toestand van de zieke. Een leuk gebaar is het ook om als groep iets te doen, zoals het maken van tekeningen of het schrijven van brieven of sturen van zelfgemaakte kaarten.

Probeer wel vast te stellen of het kind geen misbruik van de situatie gaat maken en gaat lijden aan zelfmedelijden. Toon begrip, maar spoor het kind toch aan 'gewoon' mee te doen, door te zetten en flink te zijn.

Praat ook eens met de hele groep over ervaringen met betrekking tot hetgeen er gebeurt als een van de ouders ziek is.

Zwakzinnigheid

Hoewel er veel kritiek is op de term 'zwakzinnigheid' en de term een laiddunkende gevoelswaarde heeft, wordt ze nog steeds gehanteerd. Zwakzinnigheid is geen eenduidig begrip. Zwakzinnigheid komt in uiteenlopende vormen voor. Het gaat daarbij om kinderen (mensen) van wie de geestelijke functies, zoals de denkontwikkeling, zwak zijn, zodat de ontwikkeling ervan achterblijft. Ook de term 'geestelijk gehandicapt' komt men tegen. Als de intelligentie van de 'gemiddelde' mens 100 is, spreekt men van zwakzinnigheid bij een IQ beneden de 80. De meeste kinderen met een IQ: tussen de 80 en 60 volgen sbo (zie het orthobeeld 'Moeilijk lerende kinderen', pagina 493) en imbeciele kinderen (IQ: $\pm$ 60 en lager) volgen Z.M.L.-onderwijs. Van de zwakzinnigen lijdt ongeveer vijf procent aan idiotie. Naast de beperkte leerbaar-

heid is ook het gevoelsleven beperkt en is er sprake van wilszwakheid en een onvoldoende ontwikkeld geweten. De combinatie van zwakzinnigheid en sociaal-emotionele problemen komt veelvuldig voor. De indruk is zelfs dat men op sbo-scholen en Z.M.L.K.-scholen in steeds grotere mate geconfronteerd wordt met gedragsproblemen.

Als een ernstig beperkte leerbaarheid is vastgesteld, zal men bij gedragsproblemen de orthobeelden kunnen raadplegen. De begeleidingstijd zal langduriger en intensiever zijn. Ook kan men speciale literatuur raadplegen:

- Dovsen, A., *Psychische stoornissen bij zwakzinnige kinderen*, Lisse 1983
- Gemert, G.H. van, *Gedragsgestoordheid: de stand van zaken* (N.G.B.Z., Postbus 415, 3500 AK Utrecht), etc.